

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER

MAGISTRSKA NALOGA

OBLIKE ODVISNOSTI MANAGERJEV V
POSTSOCIALISTIČNI TRANZICIJI
PRIMER SLOVENIJE

DARINKA MARIJA DEŽMAN

KOPER, 2009

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT KOPER

Magistrska naloga

OBLIKE ODVISNOSTI MANAGERJEV V
POSTSOCIALISTIČNI TRANZICIJI
PRIMER SLOVENIJE

Darinka Marija Dežman

Koper, 2009

Mentor: izr. prof. dr. Tonči A. Kuzmanić

POVZETEK

V tranzicijskih državah so managerji pod vplivom specifičnih pritiskov, značilnih za ekonomsko nestabilno okolje in postsocialistično obdobje. Trenutno visoko konkurenčno poslovno okolje od managerjev zahteva vrsto specialnih znanj, izjemnosti, popolnosti in iznajdljivosti, skratka nadpovprečnih naporov, ki jih človek zmore le s trezno glavo, brez obremenjevanja z »blažilci« stresnih situacij. V raziskavi se je pokazalo, da večina managerjev v svojih vrstah zazna določen procent odvisnikov, v manjšem številu alkoholikov, višji je delež zasvojenecv z delom. V želji po uspehu se je nemoogoče izogniti vsaj zasvojenosti z delom. Med managerji vlada prepričanje, da so zahteve managerskega posla naravnane tako, da spodbujajo odvisnost.

Ključne besede: manager, odvisnost, tranzicija, postsocializem

SUMMARY

In transition countries managers are often subjected to many specific factors that put pressure on them and are typical of economically unstable environment and post-socialism. Managers agree that the current competitive business environment demands them to possess wide variety of special knowledge and skills, uniqueness, proficiency and inventiveness and to invest all-out effort, which can only be done if one remains sober and does not load himself with »shock absorbers« in stressful situations. Research has shown that most managers are aware of a certain percent of addicts among them, namely a smaller number of alcoholics and larger number of workaholics. At least workaholism can be prevented despite the desire to succeed. Managers are convinced that the demands of their business tend to cause or lead to some sort of addiction.

Key words: manager, addiction, transition, post-socialism

UDK: 330.342.14/.15:069.63(043.3)

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Tončiju Kuzmaniću za strokovno pomoč in vodenje pri izdelavi magistrske naloge, lektorici profesorici Ireni Traven, moji družini za razumevanje in potrpljenje ter mami Tončki za vzor pri vztrajnosti.

Iskrena hvala.

VSEBINA

1	Uvod	1
1.1	Hipoteze.....	2
1.2	Namen dela.....	3
2	Teoretična izhodišča	5
2.1	Tranzicija.....	5
2.1.1	Kaj je tranzicija?	5
2.1.2	Kdaj govorimo o tranziciji?	6
2.1.3	Tranzicija iz socializma v postsocializem.....	7
2.2	Managerstvo	9
2.2.1	Managerjev način življenja.....	12
2.2.2	Managerjeva učinkovitost in »samoposiljevanje«	14
2.2.3	Manager in prosti čas	16
2.3	Odvisnosti.....	17
2.3.1	Zgodovinski pregled odvisnosti	22
2.3.2	Vrste odvisnosti.....	25
2.3.3	Motnje kot posledica odvisnosti	35
3	Empirični del.....	39
3.1	Vsebinska opredelitev raziskave	39
3.2	Metodološka opredelitev raziskave	40
3.2.1	Osnovne raziskovalne metode	41
3.2.2	Načini zbiranja podatkov	42
3.2.3	Vzorec	43
3.2.4	Obdelava podatkov	46
3.3	Analiza podatkov in interpretacija	64
3.3.1	Podatki o zlorabah.....	65
3.3.2	Podatki o zlorabah seksa.....	76
3.3.3	Primerjava in trendi.....	77
3.4	Izpoved in videnje odvisnosti zdravljenih (alkoholizem)	78
3.4.1	Alkoholik	78
3.4.2	Alkoholikova žena	81
4	Sklep.....	83
	Literatura	89
	Priloge.....	95

PONAZORILA

Slika 2.1	Učinek stresa na dobro počutje/učinkovitost.....	13
Slika 2.2	Alkoholikovo početje (Maksim Gaspari)	26
Slika 3.1	Organigram podatkov, pridobljenih z intervjuji	46
Slika 3.2	Spol respondentov	47
Slika 3.3	Panožna opredelitev respondentov	48
Slika 3.4	Stan managerjev	48
Slika 3.5	Neverbalno sporočilo.....	49
Slika 3.6	Interes za raziskavo	50
Slika 3.7	Odvisnosti pred začetkom procesa tranzicije in po njem	51
Slika 3.8	Zaznava deleža odvisnih managerjev	53
Slika 3.9	Možne odvisnosti med managerji.....	54
Slika 3.10	Tolerantnost družbe do odvisnosti.....	55
Slika 3.11	Vpliv modela odvisnosti iz primarne družine	56
Slika 3.12	Mnenje o socialni varnosti managerjev pred tranzicijo.....	56
Slika 3.13	Mnenje o ekonomski varnosti pred tranzicijo	57
Slika 3.14	Mnenje o varnosti managerjev pred tranzicijo	58
Slika 3.15	Poznavanje definicije odvisnosti	60
Slika 3.16	Prepoznavanje odvisnika	60
Slika 3.17	Opredeljevanje o lastni odvisnosti.....	61
Slika 3.18	Način premagovanja stresa.....	62
Slika 3.19	Koriščenje prostega časa	63
Slika 3.20	Redno koriščenje dopusta.....	63
Slika 3.21	Po kolikšni količini popitega alkohola še sedete za volan?.....	64
Slika 3.22	Vrste zlorab v primarni družini	65
Slika 3.23	Narkomani v Beogradu.....	66
Slika 3.24	Začasna odsotnost z dela zaradi odvisnosti	67
Slika 3.25	Odsotnost z dela zaradi zlorab.....	68
Slika 3.26	Ilegalna ekonomija, proizvodna stran za obdobje 1995–2002	70
Slika 3.27	Trend prodaje tablet v mio. EUR	71
Slika 3.28	Rast porabe antidepressivov v Sloveniji	72
Slika 3.29	Največje prekoračitve evropskega povprečja slovenskih uživalcev.....	73
Slika 3.30	Delež neuporabe drog.....	73

Slika 3.31	Uživanje posameznih drog manj kot enkrat mesečno (n=713 do 2624) ...	74
Slika 3.32	Največja prekoračitev evropskega povprečja (n=713 do 2624)	75
Slika 3.33	Uživanje marihuane v Sloveniji	75
Slika 3.34	Občasna uživanja drog	76
Slika 3.35	Stopnja izobrazbe anketiranih odvisnikov od seksa (n=932)	77
Tabela 3.1	Vzorec merjencev	44
Tabela 3.2	Spremenljivke – shematska predstavitev strukture mnenjskega vprašalnika	45
Tabela 3.3	Osebni podatki	47
Tabela 3.4	Odvisniki med managerji	52
Tabela 3.5	Število umrlih zaradi prepovedanih drog v Sloveniji v obdobju 1997 do 2007, po spolu	70

KRAJŠAVE

AA	Klub anonimnih alkoholikov
UPR	upokojeni ravnatelj
RSŠ	ravnatelj srednje šole
ROŠ	ravnatelj osnovne šole
RVZ	ravnatelj vzgojno varstvenega zavoda
DLU	direktor ljudske univerze
DCSD	direktor centra za socialno delo
PAR	član parlamenta
ŽUP	župan podeželske občine
ŽUM	župan mestne občine
PRS	privatni sektor
DRU	drugo (direktor bolnice, podjetja)
DMD	Darinka Marija Dežman
Por	poročen
Vdo	vdovec
Loč	ločen
Ž	ženska
M	moški
loc. cit.	loco citato, na (prej) navedenem mestu
e. g.	exempli gratia, na primer
f	sledeča stran

1 UVOD

Človek ni tako idealno bitje, da bi uvidel in predvideval posledice svojega ravnanja, da bi ugotovil porušeno ravnotežje med fizičnim in psihičnim jazom. Že Milčinski et al. (1983) so ugotavljali, da alarmne signale ljudje zavračajo in jih raje blažijo s pomočjo droge.

Managerji pri tem niso izjeme. Managerji odločajo o vitalno pomembnih stvareh v naši družbi. V naši državi, kot v vseh tranzicijskih državah, so managerji pod vplivom specifičnih pritiskov, značilnih za ekonomsko nestabilno okolje in postsocialistično obdobje. Ker jim je zagotovljena dobra ekonomska varnost, so tem bolj pod drobnogledom javnosti. Njihov ugled naj bi bil popoln, brez madeža, žal pa vselej ni tako.

»V vsej zahodni Evropi je zaupanje v managerje velikih podjetjih majhno, nikjer pa tako majhno kakor v Nemčiji. V nobeni drugi evropski državi ljudje niso do njih tako nezaupljivi.« (Kovacs 2008, 14)

Upravljanje ugleda je ena novejših proučevanih tem. Ugled subjekta ni objektiven odsev njegove resnične identitete.

V zadnjih dveh desetletjih je v Sloveniji zaznati večje zanimanje za koncept upravljanja ugleda. Kljub vsem omenjenim znanim dejstvom lahko poznavalci zaznajo prisotnost pojava odvisnosti od različnih substanc tudi med managerji. V postsocialistični družbi so stiske odgovornih lahko razlog, da se ne morejo upreti »mamljivi ponudbi sodobnega sveta«.

Način reševanja lastnih managerskih stisk z uporabo psihotropnih substanc se posledično lahko odraža v napačnih managerskih odločitvah. Vpliv na razvoj naše družbe in posredno na življenje ostalih zaposlenih je lahko poguben. Reševanje problemov z vnašanjem substanc vodi v ignoriranje vrednot in v kopičenje resnih problemov za posameznika in posledično tudi za celotno družbo.

Vsa ta dejstva prepoznavamo tisti, ki imamo kakršne koli konkretne izkušnje s področja odvisnosti od alkohola in nedovoljenih drog. Pred desetletji je bila to še tabu tema, o kateri nismo želeli govoriti. Po življenjskem prehodu skozi pekel, ki ga prinese bivanje z odvisnikom, z veliko pozornostjo in senzibilnostjo spremljamo pojave odvisnosti in posledice uživanja drog na vseh družbenih področjih. Vedno znova lahko ugotovimo, da se je ta plamen pekla prenesel, odkrito ali bolj prikrito, v vse strukture naše družbe. V največji možni meri je to spoznanje in prepoznavanje ljudi, ki se soočajo z drogo, boleče in obremenjujoče bolj za tistega, ki zadevo pozna iz lastne prakse, kot za tistega, ki še ne sluti razsežnosti posledic, ki se bodo pokazale čez desetletje ali več. Kot laiki ugotavljamo, da so posledice zlorab v večji ali manjši meri dolgoročno neizogibne.

Ker redno uživanje raznih vrst drog kvarno vpliva na osebnost, obnašanje in odločanje, smo v nalogi želeli ugotoviti, kako managerji rešujejo stiske, ki jih morajo premagovati ob specifični svojega poklica. Različne vrste substanc pustijo določene posledice pri človeku, ki jih redno ali občasno konzumira. K odkrivanju dejstev o odvisnosti pripomorejo velik delež izkušnje, ki skupaj s teoretičnim delom lahko dajo ustrezne koristne smernice za razmislek posamezniku in za prepoznavnost in morebitno preprečitev napačnih managerskih odločitev. Odkrivanje zlorab in opozarjanje na možnost zlorab na družbeno pomembnih mestih morda pripomore, da se ljudje na najvitalnejših delih naše družbe odločijo za »čisto« glavo in v popolnosti prevzamejo odgovornost in posledice svojih odločitev. Tega trenutno v naših družbenogospodarskih in političnih sredinah ni v izobilju.

Najprej bomo teoretično opredelili pojme tranzicija, managerstvo in odvisnosti. V empiričnem delu bodo podane metodološke opredelitve raziskave, analize podatkov in interpretacije.

V zadnjem delu bomo ugotovitve strnili v sklepna razmišljanja. Pri nalogi bomo uporabili najnovejšo literaturo o odvisnosti in jo primerjali s starejšo, poiskali statistične podatke o trendu zlorab.

Iskanje poti zadovoljstva in način premagovanja vsakodnevnih tegob ne sme iti na račun psihosocialnega in telesnega zdravja, na račun managerjevih bližnjih, sodelavcev, podrejenih in na račun širše družbe, kar pa se posledično lahko zgodi ob rednem uživanju alkohola in zlorabljanju psihoaktivnih snovi. Vse to, brez izjeme, velja tudi v sistemu managementa. Preverjanje med managerji o doživljanju in zaznavanju omenjenega lahko da povod za njihovo razmišljanje in poglobljanje v lasten ne/ustrezen stil življenja.

1.1 Hipoteze

Pred izvajanjem raziskave smo si postavili naslednje hipoteze in predvideli:

- Tolerantnost (ambivalentnost) do odvisnosti med managerji je v slovenskem okolju pretirano velika.
- Zavedanje družbe o oblikah odvisnosti med vodilnimi je izjemno nizka.
- Organizacijske spremembe, na ravni družbe kot celote, so v korelaciji z zatekanjem managerjev v »drugačni« svet, doživet s pomočjo drog in drugih »poživil«.

Temeljna teza, ki smo jo izpostavili, govori o *obstoju managerjev, ki o družbeno pomembnih stvareh odločajo pod vplivom vnešenih substanc.*

1.2 Namen dela

Namen raziskave je, da na podlagi dobljenih rezultatov oblikujemo stališče o pojavu odvisnosti med managerji; raziskati, kako managerji na različnih vodilnih mestih doživljajo in rešujejo stiske, povezane z njihovim delom; raziskati obseg odvisnosti managerjev; osvetliti različne pojavne oblike odvisnosti in analizirati literaturo v zvezi s to problematiko.

Cilj raziskave je seznanitev s problemi in strahovi današnjih managerjev, poiskati razliko med problemi managerjev pred osamosvojitvijo in danes. Prav tako želimo predstaviti in analizirati poglede na uporabo psihotropnih substanc med vodilnim kadrom, ugotoviti, kolikšen pomen dajejo managerji zdravemu stilu življenja in raziskati pojavne oblike in vrste odvisnosti med vodilno strukturo. Managerje želimo spodbuditi k razmišljanju in soočanju s posledicami poseganja po posameznih psihotropnih snoveh. Z magistrsko nalogo želimo ugotoviti, kako si managerji postavljajo mejo med kulturo pitja in pojavom alkoholizma ter oblikovati predloge za boljšo prakso.

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA

2.1 Tranzicija

V ozadju političnih odločitev so potekali procesi, ki jih opisujejo pojmi tranzicija, transformacija, prehod in/ali prehodno obdobje. Pri tem zlasti izstopa zanimivo dejstvo, da so Slovenci svojo vsakokratno državnost tako znotraj Jugoslavije kot s samostojno državo pričenjali z lastniškimi spremembami, socialnimi programi, dolžniškimi krizami in denarnimi reformami. To se je dogajalo tudi po letu 1991 z lastninskim preoblikovanjem, denacionalizacijo, razreševanjem dolžniške krize, socialnimi programi, kar trdita tudi Borak in Lazarević (1996).

Mejnik v slovenski zgodovini je (ibid., 10): »... leto 1991, ko so Slovenci z oblikovanjem svoje države prvič pridobili tudi možnost celovitega in samostojnega usmerjanja lastnega gospodarskega razvoja, za katerega je značilno, da se pričakovano družbeno in osebno blagostanje ponovno utemeljuje na zasebni pobudi in zasebnem lastništvu proizvodnih sredstev v okolju liberalistične družbe in gospodarske politike.«

»Kakovost te, ponovno radikalne, družbene in gospodarske transformacije – predvsem pa teže cene, ki nam bo izstavljena in jo bomo hote ali nehote morali plačati, kajti prihajajoče preizkušnje bodo zaradi številnih tekmecev velike, mnoge prav nevšečne in boleče – bomo zmožni stvarno razložiti in ocenjevati šele iz ustrezne časovne razdalje. Šele takrat, ko bodo procesi, katerih bero oziroma izkupiček danes šele slutimo, dokončani vsaj v obrisih« (loc. cit.).

Povzeto po svetovno znanem ekonomistu Petru F. Druckerju (2001) je obdobje globoke tranzicije in sprememb, ki jih ta tranzicija prinaša, celo korenitejše od sprememb ob industrijski revoluciji v sredini 19. stoletja ali od strukturnih sprememb, sproženih ob veliki gospodarski krizi v predvojnem obdobju in ob drugi svetovni vojni.

2.1.1 Kaj je tranzicija?

Tranzicija je obdobje prehoda iz socialističnega v kapitalistični način gospodarjenja, v političnem in družbenem pogledu pa pomeni prehod iz enopartijskega sistema v večstrankarski parlamentarni sistem. Vse te spremembe so povezane s težavami v zvezi z zakonodajno in gospodarsko preureditvijo države. Ne glede na dejstvo, da smo v državi, ki je v procesu tranzicije, so naše razvojne opcije še vedno močno zasidrane v vrednostnem sistemu preteklih družbenih stanj. Naše planske predstave in vizije še niso rezultat stabilnega zaznavanja in usmerjanja vseh novih vzgibov v družbenem tkivu.

Tranzicija je nenasilen prehod iz tako imenovane socialistične družbe v kapitalistično in postkapitalistično. Podobo Evrope je v 20. stoletju v veliki meri oblikoval socializem kot totalitarni družbeni in politični red. Zaton socializma se je začel s preoblikovanjem nove Evrope. Proces tranzicije je bil v številnih razsežnostih

načrtovan, a v marsičem tudi spontan in nepredvidljiv. Mejniki ekonomske in politične tranzicije je padec berlinskega zidu, gospodarska tranzicija pa pomeni preobrazbo celotne socialne strukture.

Države socialističnega bloka so se odločile za tržno gospodarstvo, kar pomeni vstop na trg kapitala in preoblikovanje družbene lastnine v privatno. Vloga privatnega sektorja se je bistveno intenzivirala.

»Reforma podjetniškega sektorja je srce transformacije. To zahteva medsebojno povezane spremembe, ki so zaradi negativnih bilančnih stanj najbolj prizadele sloj delavcev.« (Rojec in Bučar 2001)

Zaradi dediščine polpretekle zgodovine tranzicijske države je pot tranzicije v kratkem času naporna predvsem za vodilno strukturo, ki prevzema odgovornost za preobrazbo družbe v smislu doseganja družbe zahodnega tipa, ki bi lahko uspešno konkurirala uveljavljenim, tradicionalnim demokratičnim sistemom.

Primerjalne zgodovinske analize so potrdile, da sta bili tranzicija in transformacija edinstvena procesa. Na splošno je bila transformacija srednje- in vzhodnoevropskih držav edina, ki je potekala mirno, brez nasilja in hkrati izjemno hitro, v smeri zahodno-civilizacijskih gospodarskih in političnih sprememb. »Ta tranzicijski proces lahko označimo kot zgodbo o uspehu, vendar pa je iz perspektive vsakodnevnega življenja rezultat nekoliko drugačen. Večji del prebivalstva se namreč sooča z večjimi ekonomskimi in socialnimi problemi.« (Kornai 2006, 207)

2.1.2 Kdaj govorimo o tranziciji?

O tranziciji govorimo, ko gre za ponoven zagon gospodarske rasti, za razvijanje institucij trga, odgovornih političnih in gospodarskih akterjev. Premik v smeri polnega tržnega gospodarstva zahteva poleg ekonomskih reform tudi politične spremembe, družbeni in politični konsenz ter neštete spremembe v ekonomski strukturi, v obnašanju itd.

Življenje v državah v tranziciji oblikujeta »politično-ekonomski tendenci, ki sta lastni slovenski družbi. Prva pripada spremembam, ki jih usmerja postsocialistična tranzicija in še vedno odseva posebnosti samoupravnega socialističnega sistema. Drugi del sprememb pa izhaja iz novih tendenc lastniškega in partnerskega kapitalizma«, navaja Kovač (2000, 509). Ob tem dodaja, da »tranzicija po definiciji pomeni korenite institucionalne spremembe« (ibid., 517).

Tranzicijo lahko prepoznamo tudi takrat, ko se posledično soočamo z očitnim razslojevanjem na bogate in revne. Revščina je pereč problem, kar lahko okarakteriziramo kot glavno socialno posledico tranzicije in največjo spremembo glede na prejšnjo družbeno ureditev.

Ob neusmiljenih tržnih razmerah opozarja Stiglitz (2006) na izginjanje srednjega sloja.

2.1.3 Tranzicija iz socializma v postsocializem

Države s socialistično ureditvijo so s tranzicijo doživele težak preobrat, odmeven predvsem na socialnem področju, saj so vsi socialistični sistemi močno poudarjali socialno varnost in vzgajali več generacij prebivalstva v smislu visoke zaščite in socialne varnosti. S prehodom v tržni sistem so določeni sloji prebivalstva, vajeni socialne zaščite in varnosti, utrpeli posledice, ki so zaznamovale tranzicijske države.

Tranzicijske države so kljub svoji večji ali manjši gospodarski uspešnosti še vedno v razvojnem zaostanku za starimi članicami EU. Potrebovale bodo še precej časa, da se povzpnejo na njihovo gospodarsko in socialno raven.

Učinki sprememb in pojav mehanizma trga dela so bile najbolj spregledane spremembe tranzicije. Velikemu razkoraku med revnimi in bogatimi je botrovala tudi brezposelnost, ki se je pojavila zaradi doživljenjske varnosti iz časa socializma. Pretvarjanje ogromne prikrite brezposelnosti v socializmu je udarilo z vso močjo zaradi tranzicijskih zahtev po racionalnem in učinkovitem gospodarjenju oz. zaradi parametrov zaposlitvene funkcije (Mencinger 2000).

Nova modernizacija proizvodnih procesov in celotne družbe poraja zgodovinske spremembe, ki odražajo tudi v vsakdanjem življenju ljudi, pri oblikovanju različnih odnosov, ki reagirajo z večjo fleksibilnostjo in pluralnostjo v vedenjskih stilih. Ti pojavi spremljajo modernizacijo, ki še ni prišla do pravega izraza in nam kažejo, da smo na zgodovinskem prelomu.

Modernizacijo z več izbire, večjo produkcijo in potrošnjo in z večjo diferenciacijo opredeljujejo teoretiki in analitiki različno. David Apter (1987) jo opredeljuje kot diferenciacijo v obliki naraščajoče specializacije vlog in njihove integracije, stabilnost kot zmožnost sprejemanja takšnih odločitev, s katerimi se rešujejo novi problemi brez večjih pretresov, izbiro kot naraščajočo možnost inoviranja in fleksibilnosti, tekmovalnost kot imitiranje tujih modelov, posebno zahodnih industrializiranih družb, predvsem ZDA.

Naraščajoča specializacija vlog je izrazita tudi pri vodilnem kadru, ki mora prevzemati vso odgovornost za uspešen tranzicijski prehod v stabilnost družbe. Intenziteta naraščanja finančne stabilnosti managerjev mora biti v sorazmerju z njihovo odgovornostjo in vrednotami, ki jih živijo. Le kot taki se lahko modro odločajo v korist uspešnega reševanja družbenih in gospodarskih problemov, v vsesplošno korist slehernega državljana.

Socializem je z odpravo zasebne lastnine skušal enkrat za vselej odpraviti revščino, izkoriščanje in prevlado. Po nekaj desetletjih pa se je izkazalo, da z odpravo zasebne lastnine ni odpravil starih socialnih problemov (revščine), povzročil pa je kopico novih političnih in gospodarskih težav (Rus 1992, 140).

Postsocializem je pojav, ki je povezan z globalizacijo. Ena izmed njenih značilnosti je brisanje meja. Na prvi pogled gre za veliko večjo svobodo, ki pa je za posameznika lahko lastna past, v katero se ujame zaradi nadosebnih družbenih pojavov, kot npr. trga dela, množične potrošnje. Na ravni posameznika to pomeni korenit preobrat v načinu življenja, v mišljenju in subjektivnih strukturah posameznikov. Sodobni subjekt je v precepu med stabilnostjo, ki jo je poznal, in med bolj osebno kreacijo svojega vsakdanjega življenja.

V začetku tranzicije in z uvedbo kapitalističnega družbenega reda so bile posledice naraščajoče ekonomske neenakosti in brezposelnosti večinoma neopazne. Slovenija je doživela velik šok z izgubo jugoslovanskega trga skupaj z nestabilno politično situacijo. Zaradi omejenega trga se je produktivnost spreminjala z zapiranjem neproduktivnih podjetij, istočasno pa so plače nekaterih, predvsem managerjev, intenzivno naraščale. Neenakost porazdelitve dohodka na račun managerskih plač je bilo treba upravičiti, saj se je koeficient neenakosti porazdelitve dohodka v družbi za Slovenijo v prvih desetih tranzicijskih letih povečal za polovico.

Leta 1993 je imelo 26,6 odstotka zaposlenih povprečno plačo, 32,2 odstotka pa večjo, do 2,6-kratne razlike in več. Leta 1996 pa je imelo 24,4 odstotka zaposlenih povprečno plačo, vendar samo 26,2 odstotka večjo do trikratne razlike in več, kar kaže na to, da je v obdobju tranzicije vse manjši delež zaposlenih pobiral večji del povečanja plač. Zasluzki menedžerjev v zasebnih podjetjih so zunaj statistike. Iz objav v medijih je razvidno, da so tudi do 10-krat večji od povprečnih plač (Kos 2001, 25).

Slovenija je kljub uspešnemu in hitremu gospodarskemu, političnemu in družbenemu prestrukturiranju ter prilagajanju novemu okolju zaradi preteklih izkušenj v družbenem in gospodarskem razvojnem zaostanku. Vzpon na socialno in gospodarsko raven razvitih držav zahteva svoj davek, ki ga plačujejo posamezniki z ekstremnimi naporji, s samoposiljevanjem, deloholizmom in drugimi -izmi.

Eden od najpomembnejših ukrepov za povečanje operacionalne učinkovitosti podjetij je bilo zmanjšanje deleža zaposlenih na ekonomsko upravičeno stopnjo. Glede na oceno neodvisnih strokovnjakov je kar 25 % delovne sile odvečne. Hkrati pa je slovenska delovna zakonodaja narekovala drago odpuščanje delavcev, tako da je večino stroškov, povezanih z odvečno delovno silo, morala absorbirati država (Mrak, Rojec in Silva-Jauregui 2004).

Soočanje med družbenimi procesi in strukturami in njihovimi nosilci, akterji, je neizbežno. Akter zavrača ali sprejema spremembe, je stalni porok za sociološkost reflektirane (re)konstrukcije sodobnih in preteklih realnosti, je nosilec spreminjanja delovanja družbenega sistema in prilagajanja družbenih struktur na spremembe.

Življenje se je pod vplivom različnih dejavnikov začelo pomembno spreminjati. Med dejavniki vpliva imata pomembno vlogo osamosvojitvev in globalizacija. Spremembe zaznavajo in nanje opozarjajo številni avtorji (D'haeseler in Berghman

2001; Mishra 1999; Overbye 2001; Clasen in Oorschot 2001).

Aktivni udeleženci tranzicije so v veliki meri obrnili razmere sebi v prid in izkoristili zakonske, pravne in druge vrzeli, ki so omogočale akumuliranje sredstev na račun velike večine opazovalcev, ki so se pasivno odzivali na vedno nove gospodarske in politične izzive. Sčasoma se je na eni strani izoblikovala elita, predvsem managerjev, na drugi pa nižji sloj, ki je primerljivo sodil v srednji, delavski sloj prejšnjega režima.

To je bila navzven ena največjih socialnih sprememb glede na prejšnjo ureditev, kjer je bil na vsakem koraku poudarjen egalitarizem,¹ kjer so generacije sledile v duhu enakopravnosti in solidarnosti ter bile vzgajane v njenem duhu. V vseh tranzicijskih postsocialističnih državah zasledimo tudi primanjkljaj srednjega sloja kot nosilca družbenih gibanj, kot gibalno družbenega razvoja, ki se sicer počasi oblikuje na temeljih novih generacij. Ena od skupnih značilnosti postsocialističnih družb je, da spreminjanje (real)socializma ne poteka brez pomembnega prispevka dela oziroma vloge managerjev.

Ne glede na dejstvo, da smo v državi, ki je v procesu tranzicije, so naše razvojne opcije še vedno močno vpete v vrednostnem sistemu preteklih družbenih stanj. Managerski trud trenutno še nima za posledico rezultatov stabilnega zaznavanja in usmerjanja vseh novih vzgibov v družbenem sistemu.

2.2 Managerstvo

Managerstvo ali menedžerstvo je

- kapitalistični ekonomski sistem, v katerem je večina bistvenih odločitev zaupana managerjem;
- publ. poslovno vodenje podjetja: neuspešno managerstvo; vprašanje managerstva se postavlja že nekaj časa (SSKJ 2008).

Če povzamemo po avtorju, je management planiranje, organiziranje, vodenje in kontroliranje dela v organizaciji in s tem v zvezi vseh nalog in aktivnosti, ki jih zaposleni opravljajo (Možina 2002). Gre za usklajevanje dejavnosti in ciljev ter razmerij med člani organizacije. Kako bo celotna organizacija uspešna/neuspešna v svoji dejavnosti, je odvisno od managementa.

Vloga managementa se vseskozi spreminja in prilagaja trenutnim razmeram. »Tako je do nedavnega veljalo, da je vloga managerja: načrtovanje, organiziranje, vodenje in nadziranje, ki se umika viziji, vrednotam in miselnim modelom.« (Tavčar 1999, 213)

Možina (2002) opredeljuje dejavnosti managementa v organizaciji kot usklajevanje človeških, materialnih in finančnih virov s cilji organizacije, povezovanje organizacije z zunanjim okoljem in odzivanje na potrebe družbe. Management opredeljuje tudi kot razvijanje organizacijskega vzdušja, organizacijske kulture, kar pomaga doseči

¹ Egalitarizem (Veliki slovar tujk 2002, 253): ideja ali gibanje, ki temelji na podmeni, da so vsi ljudje enaki, soc.

individualne in skupinske cilje, tudi kot učinkovito opravljanje nalog, izpeljavo različnih razvojnih, informacijskih in odločitvenih poslovnih dejavnosti. Sprva sta bili besedi management in manager velikokrat nepravilno razumljeni in sta bili sinonima za neko profitno dejavnost, danes govorimo o managerju kot o vodilni osebi v profitni ali neprofitni organizaciji. Če zelo zreduciramo in posplošeno opredelimo vsebine vodenja, potem bi lahko govorili o planiranju, organiziranju, neposrednem vodenju in koordiniranju.

Manager z (ne)ustrezno osebnostjo, vedenjem in komuniciranjem vpliva na ugled organizacije, izgubi/pridobi svojo verodostojnost in ugled najprej pri zaposlenih oz. pri ljudeh, s katerimi je v skupnem delovnem okolju. Učinki ugleda so običajno pozitivni.

Vzrok in posledica uspešnosti oz. neuspešnosti organizacije se pripisuje managerju, saj se od njega pričakuje več samoiniciativnosti, več avtonomnih odločitev in inovativnih posegov za aktiviranje skritih potencialov. Management povezujemo tudi s pravo mero zaznavanja in komuniciranja, na kar vplivajo notranji in zunanji dejavniki. Karakteristika managerjevega položaja v času tranzicije je lahko nedefinirana in negotova, uspeh organizacije pa je vseeno odvisen od pravih odločitev managerja.

»Manager naj bi bil uglednej, tisti, ki ima določen vpliv in avtoriteto. Je človek, ki mu ljudje zaupajo in ga spoštujejo. Nenazadnje je ugleden tisti, ki ima v družbi visok ali prestižen položaj ali slovi po določenih pozitivnih značilnostih.« (Bromley 1993, 215)

Trditev, naj bi vse te lastnosti imel ugleden manager, je iz obdobja pred tranzicijo. V današnjem času pa je pomembna informacija tudi podatek o izvoru managerjevega premoženja oz. način pridobljenega prestižnega položaja (tajkuni).²

Vse, kar je civilizacijska družba dosegla, izhaja iz delovanja organizacije. Uspešnost organizacije temelji na znanju, sodelovanju in interakcijah med zaposlenimi. Managerjem je dana moč, da obvladujejo organizacijo, saj s svojimi odločitvami, delovanjem, z odnosom in osebnim zgledom odločilno vplivajo na kulturo organizacije, na vsebino vizije organizacije in njen razvoj.

Lastnosti dobrega managerja so zajete v treh temeljnih lastnostih: strokovnost, vodstvene sposobnosti in etičnost, povzeto po Tavčarju (2000, 3).

Avtorica (Željan 2009) navaja opozorila dr. Fikfakove iz Kliničnega inštituta za medicino dela z besedami: »Delo prehaja v deloholizem.« Navaja, da »... praviloma pregorijo najsposobnejši in najučinkovitejši, tisti, ki so (vse do zloma) uspešnejši od drugih ...«

Managerji na različne načine rešujejo stiske, ki jih morajo premagovati ob sedanjih specifičnih vlogi poklica. Oči posameznikov in skupnosti so uprte v njihove odločitve. Ljudje pričakujejo rešitve s strani managerjev, pričakujejo, da bodo rešili nezavidljivo

² Tajkun (Veliki slovar tujk 2002, 1132): angl. Tycoon iz jap. Taikun iz kit. dajun, bogat podjetnik z velikim vplivom na politiko in družbo; fig. bogataš, ki je to postal brez zaslug in dela.

stanje, za katero srednji in najnižji sloj prebivalstva ni odgovoren. Nerazumljivo visoka finančna izplačila managerjev naj bi ne bile nagrade za napačno reševanje problematike podjetij in ustanov. Modri managerji naj bi se do potankosti zavedali pomena lastnih odločitev in posledic le-teh zase in za druge.

Temelj resnične zavzetosti in pripravljenosti za sodelovanje je v osebnih vrednotah posameznika. Prevladujoče vrednote managerjev se odražajo v morali in etičnosti odločanja. Etičnost je temeljna kvaliteta uspešnega managerja. Različni stili vodenja (participativni, transformacijski in kolegialni pristop vodenja) odražajo prisotnost etičnega ravnanja in doseganja zastavljenih ciljev. Način izvajanja oblasti na kateri koli ravni v družbi odraža vrednote posameznikov in skupin.

Še pred stoletjem sta bila spoštovanje do profesionalcev in zaupanje vanje samoumevna, danes si ju je treba zaslužiti. Pogoji za to so vse prej kot zavidljivi.

Kot navaja avtor (Kuzmanić 2008, 37), Drucker v svojih delih opredeljuje pomembno vlogo managerja kot bistvo post-totalitarne organizacije z besedami: »Osrednja figura, ki krmili organizacijsko družbo, ni več niti slučajno Kapitalist [...]. To je sedaj vrhunska, nova kreacija ...« Poimenuje jo kot »njegova visokost Manager sam«.

»Emocionalnost sodobnega človeka je v pomembni meri družbeno konstruirana in usklajena z duhom časa, v katerem smo zaradi strukturnih in ideoloških pritiskov, prisil ter zapeljevanja pretežno neadaptirani oz. neuravnovešeni.« (Muršič 2004 v Marušič 2006, 103).

Zaradi ukinitve meja in liberalizacije ekonomije postajajo kapitalistični proizvodni odnosi vedno bolj neregulativni. Svetovni trg je trenutno manj regulativen kot je bil, z določenimi pravili, v preteklosti notranji trg. Naraščajoča specializacija vloge managerja in potrebna integracija ter stabilnost osebnosti med managerji postavlja v ospredje vedno več zahtev, probleme negotovosti in določene strahove, ki jih premagujejo odvisno od različnih dejavnikov (osebnosti, otroštva, osvojenih vrednot).

Korošak (2004, 434) opozarja, da »vrednote postanejo žive edinole tako, da jih vsakodnevno prakticiramo«. Iz te omembe sklepamo, da si profesionalen, uspešen manager ne sme nikdar dovoliti dialoga, dejanja, ki je moralno sporno in etično vprašljivo, ne glede na situacijo. Pa vendar se v medijih ob izzvani situaciji pojavljajo nemoralni, žaljivi dialogi in nelogične reakcije vodilnih osebnosti. V kolikšnem obsegu so ti ter tudi drugi številni tranzicijski pojavi posledica uživanja psihotropnih snovi oz. napačnega stila življenja? Postavlja se vprašanje soodvisnosti uživanja psihotropnih snovi in stila življenja.

Managerska opravila so povezana s stresnimi situacijami, s premajhno fizično aktivnostjo in veliko psihično obremenitvijo zaradi nestabilnih družbeno-ekonomskih razmer, finančne negotovosti in velike konkurenčnosti v današnjem obdobju. Soočanje z notranjimi stiskami in načini reševanja svojega jaza pred pastmi sodobnega časa je

lahko različno. Pogosto se posamezniki zatekajo k psihoaktivnim substancam in k samouničevalnemu stilu življenja (napačen način prehranjevanja, pretirano delo, omamljanje s televizijo, zatekanje v virtualni svet itd.).

Leta 1933 je bilo, tudi pod pritiskom poslovnežev, sprejeto novo določilo (amandma), ki je preklicalo prohibicijo alkohola in oživelo alkoholno industrijo (Heath 1995, 302).

Milčinski et al. (1983, 5) so v zadnjem desetletju 20. stoletja opozarjali na vse hujša protislovja,

»v katera se zapletajo sodobne industrijske družbe, [protislovja] postajajo vse pomembnejši dejavniki, ki v interakciji z neugodnimi osebnostnimi dejavniki vplivajo na masovno javljanje reševanja obremenitev, stisk, napetosti, težav in nezadovoljstva ter na iskanje lastne identitete s pomočjo uživanja drog. Občasno uživanje teh snovi ima v takšnih razmerah celo relativno pozitiven učinek.«

Glede na osebne izkušnje v zvezi s spremembami lastnosti osebnosti, ki jih uživanje substanc prinese, je pozitiven učinek uživanja egoistično dejanje, saj je meja med rednim in občasnim lahko zelo tanka in uživalcu nepoznana.

Način reševanja lastnih managerskih stisk z uporabo psihotropnih substanc se lahko odraža v napačnih managerskih odločitvah, ki lahko pogubno vplivajo na razvoj naše družbe in posredno na življenja ostalih zaposlenih. Reševanje problemov z vnašanjem substanc vodi v ignoriranje vrednot in v kopičenje resnih problemov za celotno družbo.

2.2.1 Managerjev način življenja

Manager je s svojim načinom življenja bolj izpostavljen kot pa ljudje na drugih delovnih mestih. Situacije, ki jih zaradi tega doživlja, so večkrat nepredvidljive, kar povzroča določen stres. Upoštevati in razumeti mora pravo mero tekmovalnosti in sodelovanja. Že evolucijska teorija vidi tekmovalnost kot pomemben dejavnik za preživetje vrste.

Tekmovalnost ima najpogosteje negativen prizvok. Čustva, ki se ob tem pojavijo, naj bi bilo najbolje prikriti, saj so nekako moralno izločena iz naše družbe. To mnenje je vezano na moško populacijo. Kadar se ljudje srečujejo s tekmovalnostjo, se to lahko odrazi z večjimi ali manjšimi konflikti ali z agresijo posameznika. Tekmovalno se lahko obnašamo do sebe in drugih. Vse to doživlja manager in se vsakodnevno ustrezno, predvsem pa »na nivoju«, prilagaja na dane situacije, kar vodi v vsakodnevno soočanje s stresom. Gretz in Drozdeck (1991, 164) navajata primere, ko »... lahko vključujejo [tako] elemente, kot so stanje ekonomije, tuje konkurenca, višine obresti. Vsi ti dejavniki vplivajo na potencialno produktivnost vaše branže, vendar jih ne moreš nadzirati.«

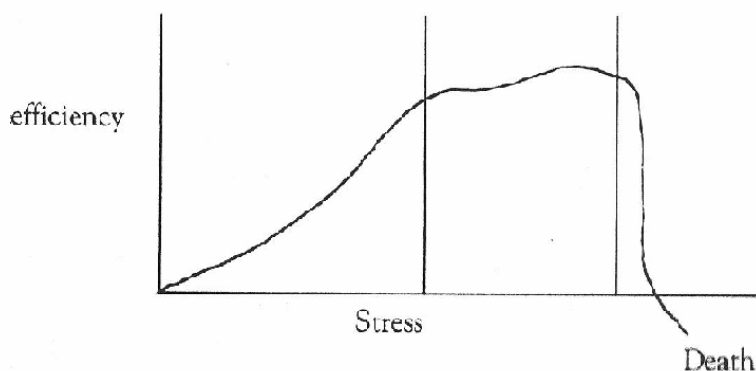
Na ocenjevanje situacij vplivajo številni dejavniki, med njimi ustreznost in količina

informacij, čas, ki je na razpolago, samopodoba, trenutno psihično stanje, izkušnje, prepričanje v »lasten prav«, stališča, [vrednote], pričakovanja, potrebe itd. (Lamovec 1998). Vse to postavlja managerja v stresen položaj.

Možina (v Možina et al. 1994, 660) opisuje zadevo z besedami: »Posamezniki, ki so dalj časa izpostavljeni konfliktnim situacijam, nejasnostim v pričakovanjih glede vlog, neuspešnemu reševanju konfliktov, lahko doživijo precejšen stres.« Gretz in Drozdeck (1991, 155) vidita v začetni stresni situaciji pozitivne učinke, ki pa lahko s stopnjevanjem pripeljejo posameznika do njegovega življenjskega konca.

Slika 2.1 Učinek stresa na dobro počutje/učinkovitost

Effect of Stress on Enjoyment/Efficiency.

Vir: Gretz in Drozdeck 1991, 149.

Zelo pomembna sta tudi managerjev ugled³ in njegova moralna drža. V zadnjih desetletjih se pojem ugled pogosteje pojavlja predvsem na področju odnosov z javnostmi.

Opredelitev pojma ugleda je podal Dowling (1994, 8), ki pravi, da je: »Ugled ovrednoten imidž objekta (izdelka, storitve, organizacije, osebe ...), ki nastane na podlagi predhodnega vrednotenja ljudi o primerni vlogi ali obnašanju objekta ter na podlagi njihovih izkušenj in vrednot v zvezi z objektom.«

Leta 1997 je začela izhajati prva znanstvena revija Corporate Reputation Review, ki je proučevala ugled managerjev. Pojavile so se tudi spletne strani,⁴ ki se ukvarjajo izključno z ugledom organizacij in managerjev.

³ Pomen besede ugled so prvi začeli znanstveno proučevati psihologi in sociologi ob koncu 19. stoletja, marketinški strokovnjaki pa sredi šestdesetih let dvajsetega stoletja. Konec devetdesetih let je ugled v marketinški stroki in v stroki odnosov z javnostmi začel doživljati pravi preporod. Vrstile so se znanstvene konference o korporativni identiteti, imidžu in ugledu. Nastali sta prvi dve mednarodni združenji, ki se ukvarjata s konceptom ugleda. To sta International Corporate and Identity Group (ICIG) in Reputation Institute.

⁴ Npr.: www.ceogo.com.

2.2.2 Managerjeva učinkovitost in »samoposiljevanje«

O produktivnosti fizičnih delavcev vemo veliko, o produktivnosti in uspešnosti umskih delavcev, kamor sodijo tudi managerji, pa sorazmerno malo. Drucker (2001, 25) govori celo: »Kar zadeva dejanske dosežke [raziskav] na področju produktivnosti umskega delavca, bi lahko rekli, da smo danes, leta 2000, približno na isti točki kot smo bili pred stotimi leti, torej 1900, na področju [raziskav] produktivnosti fizičnega delavca.«

Premalo vemo o trudu, strahovih in stiskah tistih, ki so na vodilnih položajih, saj je današnji čas vse prej kot stabilen. Obvladovanje kakovosti je večšina, ki se je managerji učijo na fakultetah. O premagovanju novodobnih poslovnih problemov in »iznajdljivosti«, ki vodi k uspešnosti ustanove in posameznika, pa v veliki meri managerji preizkušajo na svoji koži. Glede na osebnost se »polnijo« z energijo in močmi na različne načine.

Managerjeva učinkovitost je v veliki meri odvisna od zunanjih dejavnikov, na katere nima veliko vpliva. Če smo pred desetletji govorili o modernizaciji z več izbire, večjo produktivnostjo in potrošnjo ter večjo diferenciacijo, brez posebno izrazitih pretresov doživljanja, pa so vzrok številnim stresnim situacijam današnji kapitalistični proizvodni odnosi, nastali zaradi ukinitve meja in liberalizacije ekonomije ter vedno večje neregulative.

Ob neugodnih družbeno-ekonomskih tokovih je za izboljšanje konkurenčnosti potrebna velika mera učinkovitosti, produktivnosti, discipline itd. Zaradi omenjenega postaja posameznik predmet slepih ekonomskih smernic, ki vse bolj obvladujejo njegovo življenje. Tovrstni trend je tako močan, da resno ogroža življenja odgovornih posameznikov. V največji možni meri moramo biti pozorni, da smo koristni in se ne izčrpavamo preveč.

Kuzmanić in Sedmak (2008, 152) opazata, da se vsakdo »... obrača k managerskim praksam s predpostavko, da bo tako našel rešitev za celo vrsto težav; ne samo ekonomskih ali podjetniških težav v ožjem smislu, temveč tudi v političnih, družbenih in celo individualnih.«

O pomenu managerjeve vloge govorita avtorja Sergi in Bagatelas (2005, 201): »Marketinški trud je imel najpomembnejšo vlogo pri ustvarjanju življenjskega standarda državljanov.«

Situacija na svetovnem trgu se dnevno spreminja in je nepredvidljiva celo za najboljše analitike. Vse to med managerje postavlja več zahtev, večjo negotovost, strah, večjo željo po učinkovitosti.

Kot omenja Kuzmanić (2007, 6) »... gre za problem nujnosti, posebej v luči družbenih pričakovanj v konkretnih situacijah.«

Nepogrešljiva vrednota, pogoj za uspešnost, je profesionalizem, ki zahteva v

vsakem trenutku polno mero odgovornosti, zbranosti in samokontrole. Maister (1997, 15–22) omejuje temelje profesionalizma na osebno naravnost in značaj. Prepričan je, da se je večine moč naučiti, naravnost in značaj pa sta v človeku. Odvisnost profesionalca je lahko težja in največkrat (pre)pozno odkrita, saj se veliko pomembnih ljudi »skriva« za imuniteto.⁵

V današnjem, postmodernem času, se zdi, kot da zgolj računanje s tem ni dovolj. Prihajajoče preizkušnje so zaradi številnih tekmecev neprijetne, velike, boleče in s trajnimi posledicami za posameznika. Višina cene za kakovost transformacije, ki nam je ponujena, je trenutno še neznan. Jasno je, da bo visoka.

Soočanje s pastmi odvisnosti, v katere zabredejo managerji zaradi svojega »samoposiljevanja«, bo neprijetno za družbo in boleče za posameznika, izraziteje za managerje. Kuzmanić (2007, 8) se opredeljuje »... potrebe, jasne zahteve in močno breme naraščajoče učinkovitosti na vseh ravneh družbenega življenja v postmodernem okolju so postali odločilen problem – in največkrat prav zato, da bi onemogočili in ogrozili avtonomijo in svobodo postmoderne človeka.« Lipič (2005, 33) nas nagovarja z besedami: »Vi, ki imate v vajejih oblasti, naj vam žalostni podatki teh opazovanj gredo do srca! Ustavite, dokler še ni prepozno, velikanske korake, s katerimi omikano človeštvo hiti proti strašnemu propadu!«

Emocionalnost sodobnega človeka je v pomembni meri družbeno konstruirana in usklajena z duhom časa, v katerem smo zaradi strukturnih in ideoloških pritiskov, prisil ter zapeljevanj pretežno emocionalno neadaptivni oz. neuravnovešeni (Muršič v Kanduč 2006, 391).

Vzpon na socialno in gospodarsko raven razvitih držav zahteva svoj davek, ki ga plačujejo posamezniki z ekstremnimi napor, ⁶ včasih tudi z življenjem. V to kategorijo sodi, brez izjem, tudi delovno mesto managerja, ki je finančno visoko ovrednoteno. Kuzmanić (2007, 6) navaja, da »... govorimo o konceptu dobrega življenja, svobode in avtonomije, ne glede na to, kaj družba ali družbena nujnost od nas zahteva.«

Oče sodobnega managementa Peter Drucker (2004, 172) meni, da je v moderni družbi podjetništva in managementa znanje osnovni vir in pravo bogastvo družbe. Dodajamo, da je poleg omenjenega potrebna tudi »čista glava«. V določenih trenutkih so odločitve managerja lahko drugačne (ob istem znanju) kot bi bile, če se organizem ne bi soočal s pogostim sprejemanjem določenih vrst substanc.

Po Mossu (1989) povzemamo sindrome zgorevanja, ki se v zgodnji fazi kažejo v izvedbi dela (npr. zmanjšana učinkovitost in iniciativnost itd.), fizičnem stanju posameznika (npr. glavoboli, nespečnost) in v vedenjskih sindromih (npr. manjša tolerantnost).

⁵ Primer zlorabe alkohola: slovenska veleposlanica v BIH, odpoklicana novembra 2008.

⁶ Francosko ministrico za pravosodje Rachido Dati omenjajo mediji kot deloholičarko zaradi vrnitve na delovno mesto peti dan po porodu (Željan 2009, 14).

Povečano uživanje alkohola, drzna seksualna razmerja in pomirjevala so po besedah strokovnjakov opozorilni znaki posameznika pred zlomom zaradi preobremenjenosti, ki lahko traja že vrsto let. »Vse naštetu se zlagoma stopnjuje do izgube zanimanja za delo in upada življenjskega optimizma, človek začne dvomiti vase ...« (Željan 2009).

V pozno fazo izgorevanja spada samozdravljenje s pomočjo alkohola, ki ga je med našo vodilno strukturo že moč opaziti. Od samodiscipline posameznika je odvisno, kdaj, če sploh kdaj, pridemo do zadnje faze izgorevanja.

2.2.3 *Manager in prosti čas*

Prosti čas so poznali že v daljni preteklosti. O njegovi nujnosti se je opredeljeval tudi Aristotel. Pomenil naj bi možnost svobode,⁷ svobodne izbire različnih aktivnosti, v katerih naj bi se posameznik potrjeval. To naj bi bil čas, ki si ga človek oblikuje sam, izven delovnih in vseh drugih obveznosti, in predstavlja gonilno silo delovnim obveznostim. Lahko je organiziran ali neorganiziran. Organiziran prosti čas ima sociološki pomen.

V preteklosti je bil prosti čas privilegij bogatih, v današnjem času je privilegij dobrih načrtovalcev in skoraj izključujoč pri managerjih. Vsekakor je pomanjkanje prostega časa posledica uveljavljanja managerjev »za vsako ceno«, ki pa je v obdobju tranzicije visoka.

V socializmu smo imeli po opravljenih delovnih obveznostih prosti čas, ki smo ga lahko izkoristi za priljubljene dejavnosti, za zabavo in razvedrilo. Vse to je ugodno vplivalo na sprostitev posameznika in na njegov osebni razvoj. Kljub temu, da je prosti čas značilna posameznikova svobodna odločitev, pa po vsebini in količini na to vpliva tudi družbena ureditev.

V prostem času človek dela to, kar ga veseli in napolnjuje z zadovoljstvom, saj s tem zadovoljuje svoje potrebe. Bistvena razlika je, ali je preživljanje prostega časa aktivno ali pasivno. Pasiven življenjski slog deluje na principu odmika ali bega pred problemi. Količina gibanja, ki ga ljudje izvajamo, upada. Telesna neaktivnost je postala pomemben dejavnik tveganja za naše zdravje. Ni toliko pomembna količina prostega časa, kot to, kako ga znamo izrabiti in dejansko preživljati.

O definiciji prostega časa je Lešnik (1987, 11) zapisal:

»Prosti čas je dejansko tudi čas človekovega oblikovanja, duševnega razvoja, izpolnjevanja njegovih socialnih funkcij, družbenega kontaktiranja in proste igre telesnih in

⁷ Svoboda je temeljna vrednota, ki je pogoj vseh drugih človeških vrednot. S subjektivnim občutenjem svobode na področju prostega časa se je prvi začel ukvarjati socialni psiholog Neulinger (1974), saj »svoboda, oziroma občutek svobode ... razlika je med delati nekaj, ker to želim«.

duševnih sil. To je v bistvu človekova svoboda, čas, ko lahko v miru sledi svojim potrebam, sledi svojim interesom, se zabava in prosto dela. Dela in uživa.«

Gibanje prostega časa ni odvisno samo od posameznika, pač pa tudi od subjektov, s katerimi je posameznik v stiku. Subjekt lahko zadovoljuje naenkrat dve potrebi, potrebo po druženju in potrebo po prostem času, ne da bi ob tem občutil omejevanje osebne svobode. Gibanje ima pozitiven vpliv že na otroka (Longstrup 2001), le-to pa se mu obrestuje v dobi odraslosti za oblikovanje in vzdrževanje primerne duševne zdravja in krepitev pozitivne samopodobe.

V prostem času pridejo do izraza vrednote, ki vplivajo na celoten življenjski stil posameznika. Bistven pogoj prostega časa je svobodna odločitev.⁸ Zastavlja se dilema o tem, ali pri tej svobodi ne škoduje drugim. Prosti čas ima negativne učinke, če ga ne razumemo pravilno, ne usmerjamo in ne obravnavamo v človekovo korist. Ti negativni učinki so alkoholizem, socialno nesprejemljivo vedenje, ukvarjanje z drogami itd.

Savić (1988, 20) opozarja, da »... do narkomanije pelje tudi neorganizirano in nenadzorovano preživljanje prostega časa in zabave, ki je brez primerne vsebine.«

Sredi prejšnjega stoletja je bila na konferenci z naslovom *Professional Preparation of Recreation Personnel*, katere sklepe je publicirala *American Association for Health, Physical Education and Recreation*, opazna tendenca po usmeritvi prostega časa. Od tod so prišle sugestije za vodenje prostega časa (Butler 1959).

2.3 Odvisnosti

Avtorji različno uporabljajo izraze odvisnost in zasvojenost. Isti avtor enkrat omenja izraz odvisnost in drugič zasvojenost. Najbolj logično razlago med obema izrazoma smo našli na spletni strani www.konoplja.org.

Kanadska posebna senatna komisija za ilegalne droge je septembra 2002 izdala dokument, v katerem je poročilo z jasno razmejitvijo pojmov zasvojenost in odvisnost.

Zasvojenost (angl. *Addiction*) je splošni pojem, ki se nanaša na koncepta tolerance in odvisnosti. Organizacija WHO obravnava zasvojenost kot ponavljajočo se uporabo psihoaktivne substance do mere, da je uporabnik periodično ali kronično intoksiciran, da kaže nujnost zaužitja substance, ima velike težave pri prostovoljnem prenehanju ali zmanjšanju rabe substance in kaže odločnost pri vztrajanju uživanja substance ne glede na posledice.

Odvisnost (angl. *Dependence*) pa je opredeljena kot stanje, v katerem uporabnik

⁸ Primer zlorabe prostega časa opisuje norveški dnevnik *Dagbladet* (sobota, 25. oktober 2008), ki omenja očitve in fotografije s kar dveh homobarov v centru Celovca, kjer je bil Jorg Haider zadnje ure svojega življenja. Ta večer naj bi spil steklenico vodke in se zabaval z mlajšim moškim. Ko je zapuščal zadnji bar, naj bi bil pijan, da je težko stal na nogah. V članku s podnaslovom *Mož mojega življenja (Mannen i mitt liv)* je izpoved 27-letnika o odnosu s Haiderjem, ki je preraslo prijateljske okvire.

nadaljuje svojo rabo substance ne glede na znatne zdravstvene, psihološke, relacijske, družinske ali socialne probleme. Gre za kompleksen fenomen, ki bi lahko imel celo genetske komponente. Psihološka odvisnost se nanaša na psihološke simptome, povezane s hrepenenjem, fizična odvisnost pa se nanaša na toleranco in prilagoditev organizma kronični rabi.

Carnes (2006, 9) se opredeljuje: »O zasvojenosti lahko govorimo takrat, ko se mora nekdo zateči v omamo že zato, da ga ne bi bolele posledice prejšnjih omamljanj – gre za progresivni začarani krog in hitro drsenje v brezno.« Dodaja: »Vse zasvojenosti [namreč] vplivajo na sorodne, med seboj povezane centre v možganih.«

Carnesovo (ibid., 14) videnje bolezenskega stanja je v tem, da »oseba postane zasvojena, njena osebnost se razcepi na dva ločena dela, ki oba zanikata obstoj drugega. Zasvojenost pojasnjujeta besedi nemoč in neobvladljivost, oboje pa zasvojeni zanika. Zdi se, kot da bi imel dve vrsti vrednot, dve nasprotujoči si strani: zasvojeno in zdravo stran, obe vpeti v boj na življenje in smrt, da bi nadzirali notranji svet. Zasvojeni del je prevarant in lažnivec. Želi se izogniti bolečini, doseči vzneseno stanje in imeti nadzor. Zahteva takojšnjo zadovoljitev svojih potreb in želja.«

Flaker (2002, 16) opredeljuje pojma z besedami: »Zasvojenost in odvisnost lahko nastopata kot povsem sinonimna in zamenljiva izraza, vendar ju lahko uporabljamo tudi kot sorodna ...« Pri tem navaja, da zasvojenosti daje pomen »uzrte in artikulturne odvisnosti, ki jo spremlja hlepenje po drogi in jasno prepoznavanje abstinenčne krize«, medtem ko opozarja, da je izraz odvisnost rezerviran za zamegljeno zvezo med heroinom, abstinenčnimi težavami in hlepenjem, zato ta zveza tudi ni povsem prepoznavna (ibid.).

Tudi Lindesmith (1969) vidi potrebo po različni uporabi terminov za zasvojenost (addiction) in odvisnost (dependency).

Za boljše razumevanje povzemamo ključne izraze s področja zlorabe drog (prirejeno po predlogu Komisije za opojne droge pri Zveznem komiteju za delo, zdravstvo in socialno varstvo) po Nolimalu (1985, 11), kot so jih opredeljevali v zadnji četrtini dvajsetega stoletja:

- Opojne droge, mamila, so kot substance opredeljene z Zakonom o proizvodnji in prometu opojnih drog v Ur. listu SFRJ, št. 55/79.
- Psihoaktivne snovi so snovi ali zmesi snovi, ki delujejo na centralni živčni sistem in povzročajo spremembo v doživljanju in vedenju. Sem spadajo tudi halucinogeni, organska topila in alkohol.

- Odvisnost od psihoaktivnih snovi je kronična navezanost na substanco, ki sili človeka v inkorporiranje⁹ snovi navzlic temu, da to vodi v telesno, psihično in/ali socialno propadanje.
- Psihična odvisnost od psihoaktivnih snovi je odvisnost, ki ima za posledico pretežno psihične motnje.
- Telesna odvisnost je odvisnost, ki ima za posledico prevladujoče telesne motnje.
- O zlorabi psihoaktivnih substanc govorimo, ko imamo primere občasnega inkorporiranja substanc v količini, ki bistveno začasno prizadene človekovo telesno, psihično in/ali socialno funkcioniranje, brez odvisnosti.
- Abstinenčna kriza (sinonim: abstinenčni sindrom) je sindrom psihičnih in telesnih težav ter neugodja in tegob, do katerih pride pri telesnih odvisnostih po prenehanju uživanja psihoaktivne substance.
- Psevdoabstinenčna kriza je subjektivno doživljanje abstinenčnega sindroma pri odvisniku po dolgotrajni abstinenci.
- Odvisnik je oseba, ki je odvisna od ene ali več psihoaktivnih snovi.
- Uživalec je oseba, ki uživa eno ali več psihoaktivnih snovi, ne glede na dejstvo nastopa odvisnosti ali ne.
- Probator je oseba, ki doživlja prve izkušnje s psihoaktivnimi substancami.
- Rekreativski uživalec je oseba, ki občasno, v določenih ali nedoločenih časovnih intervalih, uživa psihoaktivne snovi.
- O farmakofiliji govorimo, kadar gre za nagnjenje k daljšemu uživanju zdravil brez medicinske indikacije in ne glede na dejstvo, ali gre za zdravila z vsebnostjo psihoaktivnih snovi ali brez nje.
- Farmakomanija je odvisnost od zdravil.
- Navzkrižna odvisnost je pojav, ko odvisnik lahko zaradi doseganja istega ali podobnega efekta zamenja eno psihoaktivno substanco z drugo.
- Toleranca je pojav prilagajanja organizma na neko snov, ki se kaže na ta način, da je potrebno za doseganje prvotnega efekta povečati dozo psihoaktivne substance.
- Navzkrižna toleranca je pojav, da se ena psihoaktivna substanca, na katero se je organizem prilagodil, lahko zamenja z drugo v odgovarjajoči dozi.

»... utemeljeno prestrogo razlikovanje ali celo razvrščanje različnih odvisnosti: od alkohola, nedovoljenih drog, nikotina, iger na srečo (hazardiranje), prisilnega prenajedanja, adrenalinskih aktivnosti, televizije, interneta, računalniških iger, vročih

⁹ Inkorporirati (Veliki slovar tujk 2002, 500): [nlat. incorporare] vključiti, priključiti, pridružiti, pripojiti.

linij ali deloholizma. Vse so enako škodljive in jih je potrebno zdraviti.« (Može 2002, 20).

Ob človeškem spoznavanju, da bolečina ni zmeraj in v celoti smiseln signal in da jo je mogoče kdaj brez takojšnje opazne škode z določeno snovjo zadušiti, so se pojavile različne vrste odvisnosti.

Povzeto po Escohotadu (1999) so bolezni odvisnosti biopsihosocialne, to je, da je nagnjenost k odvisnosti pogojena s skupnim delovanjem bioloških, psiholoških in socio-kulturnih dejavnikov.

Strokovna literatura govori o kriterijih odvisnosti, ki jih je zbral Auer (2001) v šestih točkah:

- Pojav odtegnitve, abstinenčna kriza.
- Rast tolerance, ko je potrebna vedno večja količina droge za isti učinek.
- Okupiranost z drogo (razmišljanje o njej pretežni del časa).
- Trajna skrb in želja po prenehanju.
- Bistvene spremembe v odnosu v družinskem in službenem okolju.
- Nadaljevanje z uživanjem snovi ne glede na posledice.

Za odvisnost¹⁰ naj bi šlo, če sta prisotna vsaj dva od omenjenih kriterijev.

Pomembno je dejstvo, da odvisni kažejo drugačne subjektivne, psihofiziološke in vedenjske reakcije na izpostavljenost drogi, npr. alkoholu, tabletam, drugim substancam kot populacija zmernih pivcev oz. uživalcev substanc.

Kriterije za odvisnost lahko zasledimo dokaj pogosto, saj se veliko ljudi zaveda posledic odvisnosti v naši družbi in pomena osveščanja kot preventivnega ukrepa. Iz brošure za starše in vzgojitelje povzemam petnajst kriterijev, ki nam lahko pomagajo pri odkrivanju odvisnosti na delovnem mestu in doma.

Citiramo posamezne kriterije za odvisnost, kot sta jih zabeležila Schulz in Kocsar (b. l. 17) in ki bi jih lahko upoštevali pri določanju odvisnosti pri managerjih:

- povečana toleranca, tj. privajanje na večje količine snovi za doseganje istega učinka;
- počasno zanemarjanje drugih oblik razvedrila in interesov zaradi uživanja drog ter daljši čas za okrevanje od njenih učinkov;
- toleranca (odpornost za snov), zaradi katere mora uporabnik za doživljanje zelenih učinkov povečati odmerek. Pri nadaljnjem uživanju enakih količin je učinkovanje precej manjše;
- nadaljevanje z zlorabo snovi, čeprav uživalec pozna trajne ali ponavljajoče se telesne ali duševne težave zaradi uživanja snovi.

¹⁰ Izraz odvisnost je nadomeščen tudi z izrazom problematična raba.

Vzroki, zakaj nekdo postane zasvojenec, so večplastni. Pri tem gre za dejavnike v človeku samem, za medosebne odnose in vplive socialnega okolja ali pa za značilnosti in učinke samih drog. Tako se z ugotavljanjem vzrokov pri pojavu odvisnosti ukvarjajo različne teorije. Mednje spadajo biološko-genetične razlage,¹¹ osebnostno-vedenjske¹² ter psihosocialno-sociokulturne¹³ razlage.

Savić (1988, 14) navaja, da največ odvisnikov »izhaja iz družin, ki imajo visok življenjski standard, nekaj manj pa iz družin z nizkim standardom. Nedvomno pa jih polovica izhaja iz premožnih družin pa tudi od staršev, ki so pogosto fakultetno izobraženi, vendar prevečkrat odsotni od doma.«

Življenje v družini ima po besedah psihoterapevta Žorža¹⁴ pomembno vlogo, saj meni, da je »prenašanje vzorcev, ki smo jih doživeli, nepremagljivo ali pa jih niti ne priznamo. Nočemo ali ne zmoremo jih videti.« Opozarja, da se vzorci iz družine lahko ponavljajo na dva ekstremna načina z vsemi vmesnimi niansami.

Zahodna družba temelji na delu, tekmovalnosti in avtonomiji; uživanje drog pa pomeni ravno nasprotno: ugodje, pasivnost in odvisnost. Tekmovalnost in boj za prevlado nad drugimi se začenjata že v šoli – in se v življenju nadaljujeta in stopnjujeta. Tako vsaj to doživljajo mnogi (krhki in labilnejši med nami), ki postanejo žrtve drog (Auer 2001, 8).

Razen genske napake vplivajo na razvoj odvisnosti od alkohola tudi okolje, iz katerega človek izvira, in človekove osebne lastnosti (Berkow 2000). Zelo močan vpliv ima zgled, stil življenja najbližjih.

Če govorimo na splošno, potem moramo ugotoviti, da pri odvisnosti ni edini dejavnik droga, pač pa je to skupek medsebojnega delovanja treh dejavnikov: človeka, okolja in droge.

Rugelj (1992, 489) opaza dve diametralni odvisnosti. Poleg odvisnosti z negativnim prizvokom omenja še pozitivne odvisnosti. »Razvijanje in negovanje pozitivnih odvisnosti (od vztrajnostnega teka, planinarjenja, dobre knjige, partnerstva, prijateljskih srečanj v klubu ...) je imanentno socialno-andragoški metodi ...«, s katerimi je zdravil alkoholike. Sicer pa izpostavlja še dve pozitivni odvisnosti: vztrajnostni tek in meditacija. Priporoča »naslednje pozitivne vrednote (od katerih se lahko nekatere okrepijo do mere »odvisnosti«): partnerstvo, starševstvo, ljubezen in spolnost, branje dobrih knjig ...«

¹¹ Vzroki odvisnosti so v molekularni in celični biologiji. Človeka naj bi se dalo rešiti odvisnosti, če bi povrnili celice v njihovo prvotno stanje.

¹² Osebnostne razlage vidijo povezavo med uživanjem droge ter osebnostnimi lastnosti, ki se delijo na prirojene in pridobljene.

¹³ Za Freuda je vzrok poseganja po drogah nazadovanje oz. umik v avtoerotično obdobje zgodnjega otroštva, novejša teorija pa vidijo v odvisnosti »poskus odpravljanja emocionalne stiske in primanjkljajev samonadzora« (Auer 2001, 63).

¹⁴ Oddaja Za življenje za danes in jutri (Radio Ognjišče, 8. 11. 2008).

2.3.1 Zgodovinski pregled odvisnosti

Mamila obstajajo, odkar obstaja človek, ki jih je uporabljal za različna lajšanja, za to, da je imel občutek bližine božanstvu. Neredki posamezniki so mnenja, da v starih civilizacijah ni prihajalo do zlorabe drog, ampak so bile tako ovrednotene, da so jih uporabljali v obredne namene zgolj posvečeni posamezniki.

V večjem obsegu so drogi pripisovali tudi božanske lastnosti, njeno uživanje pa je bilo vključeno v točno določen ritual.

Od vekomaj človek bolečine večinoma zavrača kot nadležne in jih skuša potlačiti, zatreti ali vsaj ublažiti. Pri iskanju tovrstnih rešitev je človeka sprva vodil čut, saj je v naravi našel snovi, ki so mu blažile vsakdanje tegobe. Skozi zgodovinska obdobja se je posluževal različnih načinov pridobivanja snovi, droge,¹⁵ da se je proces lajšanja bolečine intenziviral in nadaljeval neodvisno od narave.

Uporaba mamil je stara toliko kot človeštvo. Ne obstaja človeška družba, ki ne bi poznala in uporabljala kakšne od psihotropnih snovi. Nekatera ljudstva še sedaj uporabljajo te droge. Mamila so, smo in bodo uživali, so očitno univerzalna potreba človeštva. Strokovnjaki so ob odkopavanju grobov in starih naselbin našli ostanke mamil, npr. mak, ter zapise o uporabi različnih drog. Najpomembnejše sredstvo za vrače so bili psihedeliki.¹⁶

Posamezna obdobja se razlikujejo po številu ljudi, ki so zasvojeni z določeno drogo. Skozi zgodovino se spreminja tudi odnos do posamezne vrste droge.

Sumerci so že 4000 let pr. n. št. gojili mak in na glinastih ploščah zapustili navodila o načinu pripravljanja opija. To so izvedeli tudi Grki in navodila prenesli iz Grčije v Arabijo in med rimske zdravnike. Informacije so ubirale pot v Perzijo, Indijo in na Kitajsko. V starokitajski medicini so ohranjeni prvi pisani viri o uporabi katerega koli mamila za zdravstvene namene. Opij so poznali tudi Egipčani 2000 let pred našim štetjem.

V 8. stoletju pred našim štetjem naj bi se kanabis iz Kitajske razširil v Indijo, kjer so ga uporabljali pri ritualih. S pojavom islamizacije v 8. stoletju našega štetja naj bi se hašiš razširil po Orientu in severni Afriki. Masovna uporaba je bila zaznana pri džingiskanskih vojakih. Intelektualci in umetniki zahodnega sveta so pripomogli k veliki uporabi hašiša v zahodni kulturi. Hašiš je bil od nekdanj »privilegij« ljudi iz višjih slojev družbe.

Literatura s področja medicine je pojem droge prvič uporabila leta 1327 v angleškem letopisu. Kasneje se je pojem droge začel uporabljati še v francoski in

¹⁵ Beseda droga izhaja iz arabskega porekla »dova« in pomeni zdravilo oz. surovino za pripravljanje zdravil, barvil in podobno; navadno posušena zelišča in kemikalije.

¹⁶ Psihedelik (Veliki slovar tujk 2002, 944): [lat. Psychedelicum iz gr. psykhe duša + deloun razkriti] močno naravno ali sintetično mamilo, ki povzroča halucinogena stanja, npr. LSD, peyotl kem., biokem.

italijanski literaturi, v nemški literaturi pa drogo zasledimo šele v 17. stoletju.

Pomembna prelomnica v zgodovini drog je letnica 1804, ko je bila prvič iz opija pridobljena substanca, kristal, ki so ga poimenovali morfij, ki je učinkovita snov za lajšanje oz. odpravljanje bolečin. Iz morfija je bil ob koncu 19. stoletja sintetiziran nekajkrat močnejši heroin, ki je bil sprva namenjen medicinski uporabi kot analgetik.

Izum injekcijske igle v sredini devetnajstega stoletja je pomenil pomemben napredek pri hitrejšem in učinkovitejšem zdravljenju, pospešil pa je tudi povečanje zlorab. Med državljansko vojno so v ZDA injicirali vojakom zdravila, ki so vsebovala morfin. Zaradi posledične zasvojenosti vojakov je nastal nov termin »bolezen vojakov«. Vojaki so na jemanje škodljive substance navadili večje število ljudi, kar je v drugi polovici devetnajstega stoletja privedlo do velikega povečanja uživanja opiatov. Ker sestavine na embalaži zdravil niso bile označene, je prišlo do neljubih zlorab.

V Sloveniji se je začela intenzivnejša širitev uživanja drog v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Po letu 1967 se je začel pravi vulkan narkomanije. Dovzetnost za drogo se je pojavljala tako s strani mladih kot tudi odraslih. Osebni profil tistih, ki so segali po drogi, jo opuščali in ostajali odvisni od nje, se je spreminjal.

Nolimal in Milčinski (1985) opozarja, da psihotropne snovi pomenijo nekaj skrivnostnega, nevarnega in grozljivega, nekaj, kar je treba z vsemi silami zatirati.

»Toksikomanije so se v naši republici začele širiti proti koncu šestdesetih let. Izzvale so burno, kritično in represivno reakcijo družbe, ki se je prožila in napajala ob senzacionalističnih vesteh sredstev javnega obveščanja.« (ibid., 15). Avtor se strinja, da tudi naša država ni imuna na problematiko zlorabe drog. Opozarja celo, da je daleč manjši od družbene nevarnosti fenomena alkoholizma. Izpostavlja dejstvo o alkoholizmu, saj naj bi v slovenskem, jugoslovanskem in celo evropskem merilu po družbeni nevarnosti daleč presegal vse druge bolezni odvisnosti.

Informativni bilten Oddelka Združenih narodov za narkotične substance je julija 1979 poročal, da so v svetu glede zlorabe substanc velike razlike od dežele do dežele, globalno zajeta pa so med drugim dejstva:

- Širi se zloraba heroina in tudi drugih opiatov in nadomestil.
- V obeh Amerikah¹⁷ in v zahodni Evropi¹⁸ pridobiva popularnost kokain.
- V številnih deželah nenehno narašča zloraba pomirjeval in uspaval.
- Kot »droge« se v ilegalni prodaji pojavljajo nove substance.

¹⁷ O zaskrbljenem porastu uživalcev kokaina v ZDA poroča Savić (1988, 10) »... okoli 10 milijonov oseb [pa] to drogo jemlje vsak dan ali občasno« in Nolimal (1985, 12) »V Braziliji je samo v Rio de Janeiru okoli 110 tisoč narkomanov ...«.

²⁰ Ocenjeno je bilo (Nolimal 1985, 11–12), da okoli milijon Francozov redno ali občasno uporablja drogo, okoli 200.000 jih uživa heroin in kokain. V Veliki Britaniji je leta 1984 zaradi posledic narkomanije vsak teden umrlo dva tisoč ljudi. V Sovjetski zvezi so imeli v tem obdobju 46.000 registriranih narkomanov. Znano je bilo, da se ta številka opazno povečuje.

- Opažen je odliv dovoljenih snovi psihoaktivnih zdravil v ilegalne kanale.
- Širi se zloraba kanabisa (hašiša, marihuane ...).
- Vse bolj očitna je težnja v smeri politoksikomanije (zlorabe več drog hkrati, večkrat v kombinaciji z alkoholom).
- Opaziti je težnje k zlorabljanju vse močnejših drog in spreminjanje načina uživanja, to je od pitja oz. jedenja substanc k injiciranju.
- Poraba dopustnih psihoaktivnih snovi (zdravil), preračunana na prebivalca, narašča.
- Organiziranje kanalov in komercializacija drog kaže, da je v ozadju širjenja zlorabe drog krepka sila.

V zadnjem času znamo ljudje aktivirati najsodobnejše dosežke znanosti in ustvariti zapletene organizacijske povezave, da pridemo do svoje droge, saj je uživanje drog še vedno mističnočaroben dogodek, zlasti tam, kjer je pojav bolj množičen.

Rožanec (2003) ugotavlja, da je od neodvisnosti Slovenije dalje porast ilegalne ekonomije drog v porastu, sorazmerno s prostitucijo. To se odraža v povečanem številu odvisnikov, aretacijah v zvezi z mamili, s povečanimi zaplembami drog, s povečano porabo injekcij, s številom ljudi v procesu zdravljenja odvisnosti od drog, s številom odvisnikov v zaporu itd. Najhujši problem med drogami predstavlja heroin.

Najbolj razširjeno mamilo v Sloveniji je še vedno marihuana, čeprav v zadnjem obdobju močno narašča poraba sintetičnih mamil (npr. ekstazi). Z viri je najslabše pokrit kokain, saj o njegovem krogu porabnikov ni nobenih podatkov, vendar se domneva, da njegova poraba raste enako hitro kot poraba ostalih mamil.

V različnih zgodovinskih obdobjih so bili na vodilnih položajih ljudje, odvisniki, a v času njihovega življenja se ni smelo govoriti o njihovih stanjih. Takšne primere navaja Rugelj (1992, 152), ki pravi o Titu, da je bil »bolešno častihlepen«. O tem, da se ni nikoli pobrigal, da bi si s trudom pridobil solidno izobrazbo, dokazuje že strukturna analiza njegovih »zbranih del«, ki priča, da je glede na ključavničarsko izobrazbo prav spretno uporabljal nadvse reven besednjak. Navaja še (f), da je bil »v drugi polovici življenja močno odvisen od alkohola«.

O Marxu, teoretiku mnogih znanstvenih področij, trdi, da se »patologija njegove osebnosti zrcali v njegovem alkoholizmu s številnimi posledicami: Gmotno na psu je pridobil Engelsa, da ga je preživel. Marx kot alkoholno deformirana osebnost v zreli življenjski dobi ni zmožal več kritično analizirati in znova oceniti spoznanj in stališč, ki jih je popačene prevzel od Hegla še v času, ko je bil obseden z »revolucionarno evforijo«. Kot Marx je tudi Lenin v skorajšnjem procesu demitologizacije. »Kmalu bomo lahko dočakali dan, ko ga bodo vrgli iz mavzoleja.« (Rugelj 1992, 150)

O Leninu in Stalinu ne skopari (ibid., 151) z besedami za slednjega, ko pravi, da je »alkoholik, enako kot njegov sadistični oče«.

2.3.2 Vrste odvisnosti

*Alkoholizem*¹⁹

Življenje v družbi pomeni včasih za človeka notranje bolečine, kot so stiske, tesnobe, potrtnost, jezo, bojazen itd., ki človeka silijo, da se boljše prilagodi svetu in družbi. »Tesnoba, ki je posledica preobčutljivosti za vsakdanje življenjske težave, je zelo neprijeten občutek. Alkohol jo zmore odpraviti oziroma začasno otopiti.« (Ziherl 1989, 48)

Po Mednarodni klasifikaciji bolezni (ICD – 10 International statistical classification of diseases and related health problems 1992, 321–323), postavimo diagnozo odvisnosti, če so zaznani vsaj trije navedeni kriteriji:

- močna želja po pitju,
- zmanjšanje sposobnosti kontroliranja pitja (količina, trajanje),
- raba alkohola za blažitev abstinencijskih znakov,
- velika toleranca pitja,
- opuščanje drugih interesov na račun pitja,
- vztrajanje pri pitju kljub dokazom o telesni (jetra), socialni (izguba službe) in psihični škodljivosti (depresivnost).

Spremenjeno vedenje opazimo, ko pitje ni več skladno s pričakovani družbenega okolja, v katerem posameznik živi.

»Odvisniki od alkohola pogosto izvirajo iz neurejenih družin in imajo motene odnose ...« (Berkow 2000, 443). Avtor navaja probleme, ki jih imajo odvisniki rekoč: »Dolgotrajni alkoholni stil življenja pušča posledice tudi na posameznih delih telesa, zlasti jetrih, možganih, srcu ...«.

Povzeto po Ziherlu (1989) je odvisnost od alkohola bolezen. Prepoznamo jo lahko po njenih najbolj izrazitih znakih, ki so:

- nepremagljiva želja oziroma hrepenenje po alkoholu,
- oslabljen nadzor nad količino zaužitega alkohola (oseba težko preneha s pitjem),
- povečana toleranca za alkohol (za enak učinek je potrebna vedno večja količina),
- telesna odvisnost od alkohola (po odtegnitvi alkohola se pojavi »kriza« z znojenjem, tresenjem rok, slabostjo, bruhanjem ter občutkom tesnobe).

¹⁹ Izraz alkoholizem je leta 1849 uvedel švedski zdravnik Magnus Hus. Pomenil naj bi opis telesnih posledic prekomernega uživanja alkohola.

Slika 2.2 Alkoholikovo početje (Maksim Gaspari)

Vir: Ramovš 1981, 102.

V zdravstvenem priročniku (Berkow 2000, 443) zasledimo: »Vzroki odvisnosti od alkohola niso znani, toda prav gotovo pitje ni edini dejavnik. Približno 10 % ljudi, ki pijejo alkohol, postane od njega odvisnih. Bližnji sorodniki odvisnikov od alkohola so bolj ogroženi od drugih, da bodo tudi sami postali odvisni.«

Že leta 1834 smo Slovenci dobili lastno zdravstveno razpravo o alkoholizmu, ki je bila prva tovrstna v svetu. Avtor, dr. Fran Viljem Lipič (2005), se je v Ljubljani z zdravstveno argumentacijo lotil problema tedanje družbe, alkoholizma. Raziskoval je več let. Najprej je izčrpno predstavil zunanje dejavnike, ki lahko vplivajo na profil alkoholikov, med drugim značaj, stopnjo in vrsto alkoholizma, stan, meščanski vpliv in kraj bivanja.

Razpravlja o rezultatih in se opredeljuje v sklepih, ki izhajajo iz njegovega opazovanja, statistične analize demografskih in drugih podatkov ter primerjave z izsledki drugih zdravnikov. Tu se pokaže njegova visoka strokovnost, ki ima za posledico trezen pretres aktualne problematike. Že takrat je opozarjal²⁰ na resnost problema, ki lahko »uniči naš narod«. Imel je jasen uvid v vzroke alkoholizma, posledice in možnosti preventive. Predlagal je ravno takšne ukrepe za zmanjšanje škode ob zlorabi alkohola, kot jih je več kot sto let kasneje predlagala Svetovna zdravstvena

²⁰ Opozarjal je z besedami: »Vi, ki imate v rokah vajeti oblasti, naj vam žalostni podatki teh opazovanj gredo do srca. Ustavite dokler še ni prepozno, velikanske korake, s katerimi omikano človeštvo hiti nasproti strašnemu popadu!«

organizacija in jih že lahko zasledimo v sodobnih nacionalnih programih določenih evropskih držav.

Vsi ti izsledki govorijo o izjemnem dosežku tako za medicino 19. stoletja kot za današnji sodobni čas, saj so podatki komparativno uporabni tudi v današnjem času.

Dr. Lipič je z raziskavo, ki jo je izvajal na dvestotih alkoholikih v obdobju od leta 1827 do leta 1831, postal pionir med zdravniki. Z znanstveno argumentacijo se je lotil perečega problema tedanje družbe. Lipičev pristop k raziskovanju alkoholizma je neprecenljiv in izjemen zaradi celovitosti prikaza problematike.

Na motnje alkoholizma so v začetku 20. stoletja opozarjale žene na ozemlju takratne Jugoslavije. V programu Saveza (ženskega združenja) je borba proti alkoholizmu. Takratne žene, združene v Savez, so imele 6. julija 1922 v Ljubljani kongres²¹ skupaj s Splošnim ženskim društvom Slovenije. Na kongresu je svojo besedo zastavila alkoholikovim ženam v bran ga. Jovanka Šiljakova iz Sarajeva, ki je opozorila na pojav razsipanja, alkoholizma in prostitucije. Nadalje omenja nevzdržne razmere ga. Zorka Janković, ki opozarja na posledice alkoholizma, opaznega v »kriminaliteti dece«.

Žene so zahtevale, naj država izda zakon, ki »zabranjuje sklepanje porok pred zdravniškim preiskanjem, naj podpira boj proti alkoholu in prostituciji« (ibid.).

Takratni dobri poznavalci družbenopolitičnih situacij so opozarjali na posledice sprememb za novodobnega človeka, na tematiko v zvezi z masivnim uživanjem drog, ki se nam spreminjajo v vprašljivost vrednot. Izguba vrednot se jasno kaže v stilu življenja, ki ga posameznik živi.

V naši družbi je v veliki meri prisoten alkoholizem, ki se mu ne znamo uspešno upreti. Rugelj (1992) omenja, da asocialnemu (in antisocialnemu) obnašanju tisočih in tisočih ne moremo priti do konca vse dotlej, dokler se družba ne odloči za rigorozno uvajanje dobro izbrane kombinacije represivnih in prevzgojnih ukrepov.

»Če pri pitju alkoholnih pijač v svojih odločitvah in dejanjih nihamo ter se prepuščamo trenutnim razpoloženjem, z občasnim opijanjem, potem ne moremo reči, da je takšno pitje zmerno« (Berčič, Tušak in Karpljuk 2003, 7).

Povzeto po Ziherl, Čebašek-Travnik Z. (1993) je leta 1976 svetovna zdravstvena organizacija preimenovala besedo alkoholizem v sindrom odvisnosti od alkohola, ki ga uvrščajo med duševne in vedenjske motnje kot posledico uživanja psihotropnih snovi

Pomoč alkohola kot droge v svojih številnih oblikah lahko prinese:

- pomiritev, če nas vznemirjajo notranji in zunanji konflikti,
- omamo, če nas mučijo telesne in duševne bolečine,
- poživitev, kadar smo utrujeni in izčrpani,
- opoj, kadar želimo izpolniti notranjo praznino.

²¹ Iz Arhiva Slovenije. Fasc. 4., sk. 7, ovoj – Savez.

Zdravstveni priročnik (Berkow 2000) opozarja na dejstvo, da odvisniki od alkohola lahko postanejo neobčutljivi tudi za pomirjevala; npr. tisti, ki jemljejo barbiturate ali bezodiazepine, potrebujejo večje odmerke, da bodo dosegli terapevtske učinke.

Na posebno pozornost za dovzetnost do različnih vrst drog opozarja tudi Auer (2001, 10): »Tesnoba in depresivnost otrok iz takih [alkoholnih] družin sta pogosto vzrok odvisnosti od nedovoljenih drog. To kaže na tesno prepletanje medsebojnih vplivov: družine – odvisnosti – družbe – prenosa iz generacije v generacijo ipd.«

»Že dolgo je znano, da je število ljudi, odvisnih od alkohola, v sorazmerju s potrošnjo alkoholnih pijač. Večja kot je potrošnja, več je odvisnikov.« (Može 2002, 27)

»V Sloveniji se že desetletje in več uradno registrirana poraba čistega alkohola na prebivalca giblje okoli 11 litrov (leta 1990 10,2 l, leta 1996 11,4 l), kar nas v Evropi uvršča na drugo mesto. Realnejša pa je ocena 15 litrov, saj moramo k uradnemu podatku prišteti še neregistrirane alkoholne pijače.« (ibid.)

Droge

Najprej je bila droga znana kot surovina rastlinskega ali živalskega izvora, sedaj imamo tudi učinkovite sintetične droge. Milčinski, Tomori in Hočevar (1986, 11) so droge označili kot »snovi, ki delujejo na človekovo duševnost«. To lastnost droge bolje označujeta izraza psihotropna in psihoaktivna substanca, v vsakdanjem sporazumevanju pa govorimo tudi o mamilih. Izraz droge je vseeno ustrežnejši, saj nimajo vse droge omamnega učinka.

Po mnenju avtorjev droge »... zaradi svoje kemične sestave in učinkov na človeški organizem razdiralno vplivajo na človekovo biopsihosocialno ravnovesje in njegovo celovito zdravje – telesno, duševno, čustveno, socialno, družbeno, duhovno in osebno. Spreminjajo človekovo samopodobo in posledično samovrednotenje ter spoštovanje.« (Berčič, Tušak in Karpljuk 2003, 22)

V Sloveniji vlada precejšnja raznolikost ob imenovanju posameznih vrst drog. Stroka uporablja zdaj eno, zdaj drugo ime. Za eno in isto substanco obstaja na črnem trgu več imen, določeno drogo lahko poimenujemo celo z nekaj deset imeni.

Flakerju (2002, 16) sta izraza droge in mamila »skoraj povsem sinonima in pomenita isto kategorijo snovi, razlika je morda le v tem, da ima izraz mamila bolj arhaičen prizvok in da v vsakdanjem govoru prevladuje izraz droge.«

V naravi drog je, da človeka oddaljujejo od realnega sveta, od realnega razmišljanja in lajšajo bolečine, ki jih občuti. Tako posamezniki iščejo razburljiva doživetja, čutne užitke in izredna psihična stanja.

Svetovna zdravstvena organizacija WHO je leta 1969 drogo definirala kot »snov, ki lahko, če pride v živ organizem, spremeni eno ali več njegovih funkcij« (Berber 1997), vendar so kasneje definicijo spremenili v »vsaka kemična snov ali mešanica snovi, z izjemo tistih, ki so potrebne za vzdrževanje normalnega zdravja, katere uporaba

spremeni biološko delovanje«. Do izraza je prišel pojem »nemedicinska raba« in s posebnim poudarkom na psihoaktivne droge, ki spreminjajo razpoloženje, zaznavanje in vedenje, ter na »uživanje drog po lastni presoji, ki lahko škoduje zdravju ali družbenemu delovanju uživalcev« (ibid., 12).

Opredeljeni so različni odnosi do drog (Milčinski, Tomori in Hočevar 1986) kot »zmerno uživanje« na način, da nekdo npr. pije alkohol zaradi žeje. Tu se pojavi dilema, da nekdo pokadi marihuano, ker »se mu jo kadi«, pa čeprav je marihuana prepovedana droga. Ironija je v dejstvu, da gre v obeh primerih za legalno stvar oz. za pristanek države.

Droge lahko delimo na dovoljene (alkohol, nikotin) in nedovoljene (kanabis, heroin, kokain, amfetamini itd.).

V ZPPPD²² so prepovedane droge glede na resnost nevarnosti za zdravje ljudi, ki je lahko posledica njihove zlorabe, ter glede na uporabo substanc (drog) v medicini razvrščene v eno od naslednjih treh skupin:

Skupina I: rastline in substance, ki so zelo nevarne za zdravje ljudi zaradi hudih posledic, ki jih lahko povzroči njihova zloraba, in se ne uporabljajo v medicini;

Skupina II: rastline in substance, ki so zelo nevarne zaradi hudih posledic, ki jih lahko povzroči njihova zloraba, in se lahko uporabljajo v medicini;

Skupina III: rastline in substance, ki so srednje nevarne zaradi posledic, ki jih lahko povzroči njihova zloraba, in se lahko uporabljajo v medicini.

Pri nedovoljenih drogah omenjamo delitev na manj in bolj nevarne. Delitev na mehke in trde droge se ni obnesla, saj je imela za posledico prepričanje, da mehke droge nimajo škodljivega vpliva.

V raziskavah, ki so bile opravljene med srednješolci pred desetletjem in več (Stergar 1999 ter Jerman in Komadina 1997), je bilo ugotovljeno, da se starostna meja uživalcev drog niža, uživanje droge pa je v porastu. Podatki raziskave o rednem uživanju drog nam kažejo, koliko ljudi, današnjih tridesetletnikov, je bilo takrat v drogi. Procent zdravljenih je zanemarljiv, ozdravljenih primerov skoraj ni.

Včasih smo v največjem obsegu ali celo izključno govorili o drogah v kombinaciji z mlado populacijo. Danes se vedno več ljudi zaveda, da so ti mladi eksperimentatorji iz 70-ih oz. 80-ih let postali tudi ljudje na položajih. Zanimiv bi bil podatek ali se jim je uspelo iztrgati iz rok droge in ali morda niso razvade mladosti ponesli v svoj sedanjí delovni svet. V veliki meri je to odvisno tudi od osebnostnih vrednot in stila življenja. Po letih in desetletjih uživanja s strani mladih eksperimentatorjev se moramo soočiti z današnjim realnim stanjem odvisnosti med odraslimi. Razvade in letom primerno lajšanje bolečin in stisk zahtevajo svoj davek.

²² Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami.

S spletne strani organizacije EMCDDA²³ povzemamo, da je trend zlorabe drog med starejšimi v porastu. V Evropski uniji se je med leti 2002 in 2005 delež evidentiranih uporabnikov drog, starih nad štirideset let, ki se zdravijo zaradi težav z opiati, več kot podvojil (z 8,6 odstotka na 17,6 odstotka). Po ocenah, narejenih v Združenih državah, pa bi se lahko število starejših od petdeset let, ki potrebujejo zdravljenje zaradi uporabe prepovedanih drog, med letoma 2001 in 2020 povečalo celo za 300 odstotkov.

Kanabinoidi

Najpogostejše nedovoljene droge so kanabinoidi, med katere spadata marihuana in hašiš.

Marihuana (kanabis, konoplja)

Izraza kanabis in konoplja opredeljujeta celo rastlino, izraza marihuana in trava pa pomenita le posušene cvetove, liste in manjše dele stebel, ki se pojavljajo na nelegalnem tržišču in so namenjeni rekreacijski uporabi.

Marihuana aktivira možganski sistem nagrajevanja ob istočasnem motenju kratkotrajnega spomina. Kratkotrajni spomin, imenovan tudi delovni spomin, omogoča sprejemanje podatkov, ki prihajajo iz čutil, drugih delov možganov ali iz dolgotrajnega spomina. Podatki v delovnem spominu sestavljajo zavest.

Marihuana učinkuje tudi na zmanjšanje usklajevanja gibov, sposobnost reševanja zapletenih miselnih problemov, ki zahtevajo postopno reševanje. Občutki so, kot da nisi del sebe, kot upočasnitev časa in kot da se različni čuti zlijejo skupaj.

Takoj po kajenju prihaja do občutja rahle euforije, razburjenj in povečanja energije. Kmalu potem se pojavijo obratni občutki, in sicer utrujenost in zaspanost.

Britanski znanstveniki so v okviru poglobljene raziskave pregledali 35 študij o drogah in mentalnem zdravju ter prišli do spoznanja, da se pri rednih uživalcih marihuane za dvakrat poveča tveganje za razvoj psihotičnih simptomov.

Slovenska zakonodaja obravnava konopljo v skladu s Konvencijami Združenih narodov o drogah kot nevarno drogo in jo postavlja v prvo skupino prepovedanih drog. Obstaja tudi medicinska konoplja, ki ima lahko blagodejne učinke pri določenih bolečinskih stanjih. Uporaba naj bi bila nadzorovana, da ne bi prihajalo do morebitnih poškodb.

²³ Evropski center za spremljanje drog in odvisnosti od njih je bil ustanovljen leta 1993 za preskrbo držav članic v okviru Evropske unije z objektivnimi, zanesljivimi in primerljivimi informacijami o drogah, odvisnostih in posledicah. Statistične informacije, dokumenti in tehnike, ki jih razvija EMCDDA, so narejene tako, da ponujajo širši vidik tem o drogah v Evropi. Center se ukvarja samo z informacijami. Temelji na focal pointu (pogledu na problematiko do drog) vsake države članice.

Opijati

Opijate pridobivajo iz makovih glav. Izdelani so iz opija. Med opijate prištevamo opij, morfij in heroin (fiks, šut, hors, doup, staf). Izraz opioid simbolizira širši pojem in zajema tudi sintetične narkotike, kot so metadon, levorfanol, pentazocin itd.

Opij je eden najstarejših znanih zdravil s svojim psihičnim učinkom in kot sredstvo za odpravljanje bolečin. Ravno tako kmalu so ugotovili, da je lahko tudi nevaren ali celo smrten, da otopi intelekt in trezno presojo, zmanjšuje zavest in slabi prebavo. V obdobju srednjega veka so ga uživali skupaj z vinom in ob dodatku cimeta. Zvarek je bil vsestransko priporočljiv za razne bolezni. Na začetku 20. stoletja je bilo opij moč kupiti v lekarnah, postal je masivna droga tudi zaradi cene, ki je bila nižja od cene alkohola.

Heroinu pripisujejo učinek umirjenosti, odpravo tesnobe in telesnih bolečin. Sledi zaspanost in popolna brezbržnost. Vznemirljiva doživetja postajajo redkejša oz. je potrebna vedno večja količina heroina za prvotno doživetje vzvišenosti nad težavami življenja. Najbolj očitni telesni znaki, ki so posledica uživanja heroina, so: srbenje, zožanje zenic, znižanje telesne temperature, nezmožnost odvajanje urina, izguba seksualnega poželenja. Ne gre prezreti tudi »tehničnih« ovir, ki lahko doletijo uživalca zaradi različne čistosti heroina in pribora.

Simptomi odtegnitvene krize so vsakodnevni, kar je zelo naporno. Odtegnitvena kriza nastopi po 8 do 12 urah po zadnjem odmerku. Razvoj tolerance je izredno hiter, saj se v dveh do treh tednih toleranca razvije do zahtevanega povečanja odmerka za skoraj desetkrat.

Za obdobje abstinence so značilni nespečnost, bolečine v mišicah in kosteh (kot da bi te glodali črvi), izmenjava občutka toplote in mraza, razširitev zenic, globoka anksioznost²⁴ in/ali depresivnost, driske, slabosti, bruhanje in krči v trebuhu.

Kokain (koka, sneg, kristal)

Kokain pridobivajo iz južnoameriške rastline koke. Prvotno so ga samo žvečili in s tem premagovali utrujenost in velike napore. V zdravstvo so ga uvedli leta 1884 najprej kot stimulans, dajali pa so ga tudi vojakom južnoameriških manevrov. Istočasno ga je Sigmund Freud (v Kokain b. l. , avstrijski nevrolog in psiholog, poskusil na sebi in ga v delu *Über Coca* (O koki) opisal kot povzročitelja veselosti in trajne evforije, kot sredstvo, ki da več vitalnosti in zmožnosti, pod zaužitjem kokaina pa je človek zmožen dolgega intenzivnega dela brez kakršne koli utrujenosti.

Ob koncu 20. stoletja se je uveljavilo njuhanje kokaina, ki so se ga posluževali predvsem ljudje iz višjih slojev, saj poživlja mišljenje, družabnost, živahnost in zgovornost. Uporabljali so ga umetniki, glasbeniki, poslovneži za dvig energije in storilnosti. Bili so prepričani o odsotnosti odtegnitvene krize in trajnih poškodb

²⁴ Anksioznosti (Veliki slovar tujk Cankarjeve založbe 2002, 50): [iz gr. *anxios*] tesnoba.

možganov.

Sedaj so že znani podatki, da med vsemi drogami kokain povzroča največje poželenje. Posebno nevarni sta novejši obliki kokaina z dodatkom amoniaka, imenovani prosta baza, ki se vdihava, in krek, ki ima dodana še eter in kloroform oz. pecilni prašek in se kadi. Oba, krek in prosta baza, delujeta izredno hitro in dosemeta v krvi izredno visoko koncentracijo.

Redna uporaba kokaina povzroča duševno in telesno odvisnost, nasilno vedenje, izgubo telesne teže, razdražljivost, nemir, paranojo in psihoze. Še posebej je nevarna uporaba kokaina v kombinaciji z alkoholom (kokaetilen) in pa v kombinaciji s heroinom (speedball).

Kokain deluje hitro in kratkotrajno. Dviguje razpoloženje in daje energijo. Misli so hitrejše, občutek bistrosti duha je velik. Sledi lahko pojav anksioznosti, nespečnosti, razdražljivosti, nebrzdana seksualnost in agresivnost. Odvisnikom ni mar za denar, varnost, spanje, moralne norme itd.

Sintetične in designer droge

To so snovi, ki niso naravnega izvora. Sem spadajo predvsem amfetamini (speed) in ekstazi ter ekstaziju podobne droge. Prvo sintetiziranje amfetaminov je bilo izvedeno ob koncu 19. stoletja za potrebe zdravljenja astme in depresije. Zmanjšujejo občutek lakote in bolečine, povečujejo pa budnost in agresivnost. Povečujejo samozavest, večajo storilnost in sposobnost komuniciranja ter senzitivnost za medsebojne odnose. Delujejo sorazmerno hitro. Učinek je zaznan manj kot v eni uri. Pogosto jih uporabljajo študentje pred izpiti, vozniki na dolge proge, športniki in poslovneži.

Oblika amfetamina je tudi metamfetamin, ki je v čisti obliki znan kot led (ice). Uživanci ga njuhajo, kadijo in vbrizgavajo. Omenjamo ga zaradi enostavnega sintetiziranja v laboratorijih.

Amfetamini imajo majhen potencial telesnih odvisnosti in velik potencial za razvoj psihične odvisnosti. Za odvisnika je med drugim značilno pretiravanje z različnimi aktivnostmi, tudi seksualnimi.

Ekstazi (MDMA oz. metilen dioksimetamfetamin) je derivat amfetamina. Sintetiziran je bil v začetku 20. stoletja za potrebe podjetja Merck kot sredstvo proti apetitu, vendar se kot tak ni uporabljal zaradi stranskih učinkov. Zaradi pospeševanja obujanja notranjih vsebin uživalca in njegovega čustvenega odpiranja navzven so na ekstazi postali pozorni v psihoterapevtskih krogih. Uporaba te droge v Evropi je postala druga najbolj razširjena, takoj za marihuano. Je sinonim za rave kulturo in povzroča globlje doživljanje glasbe. Omogoča velike spremembe razpoloženja in mišljenja, ki nekaterim pridejo prav kot občasna in kontrolirana osvežitev po napornem delu ali aktivnostih. Ecstasy omogoča globlje doživljanje objekta in posledično subjektivno

interpretacijo. To dejstvo so v preteklosti uporabljali v likovni in glasbeni umetnosti kot interpretacijo vsega, povezanega z Bogom.

Brez ustreznih zvez v sivi ekonomiji droge je ecstasy relativno težko dobiti. Teoretično in precej povprečno izhajajo uporabniki iz vseh družbenih slojev in iz vseh starostnih obdobj. MDMA se v organizmu raztopi na najboljši možen način. Nobene druge prepovedane droge ne uživa tako širok spekter ljudi, kot prav ecstasy. Razen uživanja ecstasyja nimajo nobene druge skupne točke (Saunders 1993).

Učinkuje sorazmerno dolgo in ne povzroča ekstremnih nihanj razpoloženj. Deluje halucinogeno. Vozniki pod vplivom ekstazija povzročajo številne prometne nesreče. Stranski učinki uživanja so suha usta, krči obraznega mišičevja, nemir in nespečnost, zvišanje telesne temperature itd.

Halucinogeni

so snovi, ki povzročajo halucinacije. Pravimo jim tudi psihedeliki. Povzročajo nenavadno razširitev zavesti in izgubo stika z realnostjo. Znanih je več kot sto naravnih in umetnih halucinogenov. Najbolj znane naravne tovrstne droge so narejene iz gob in kaktusov. Najmočnejša in najbolj uporabna tovrstna umetna droga je LSD, sintetizirana sredi dvajsetega stoletja.

Designer droge

Designer droge so snovi, ki jih izdelujejo v laboratorijih in ne vsebujejo naravnih substanc. Nastanejo s spremembo strukture že znane prepovedane droge s pomočjo kemičnih postopkov. Tako se tisti, ki izdelujejo designer droge, izognejo zakonsko določenim ukrepom nadzora, največkrat pa s postopkom povečajo učinek snovi na človeški organizem.

Učinke droge, kot so poživitev in povzročanje halucinacij, lahko načrtujemo. Ker jih proizvajajo v ilegalnih laboratorijih, njihova sestava ni konstantna, kar povzroča tudi nepredvidljive učinke na organizem. Do hudih posledic lahko pride, ko so prisotne nečistoče in druge nevarne snovi.

Hlapne organske snovi

Odvisnost od narkotikov je močna duševna in telesna neustavljiva potreba po uživanju le-teh. Ker se razvije toleranca, mora odvisnik odmerke vedno znova večati, če hoče doseči enake učinke. Poleg tega mora neprestano jemati iste ali vsaj podobne narkotike, da bi se izognil abstinenci krizi.

»Toleranca in blaga abstinenci kriza se lahko razvijata že po 2 do 3 dneh neprestanega uživanja narkotikov. Včasih se pojavijo abstinenci simptomi po prenehanju jemanja drog. Večina narkotikov lahko v določenih odmerkih povzroči ustrezno stopnjo

tolerance in telesne odvisnosti. Uporabniki, ki droge že zlorablajo, včasih zamenjajo narkotik z drugo vrsto. Ljudje, ki so razvili toleranco za določeno drogo, ponavadi kažejo le malo znakov zlorabe in opravljajo brez težav svoje vsakdanje dejavnosti, dokler imajo možnost njenega uživanja.« (Berkow 2000, 448)

Zdravniki predpišejo bolniku z resnimi težavami potrebne narkotike za določeno obdobje. Če rok jemanja podaljšujemo ali povečujemo predpisane odmerke, nas to vodi v odvisnost. V obeh primerih se lahko razvije odvisnost že v parih tednih neprestane uporabe. Postanemo tabletomani.

Tabletomanija

Odvisnost od zdravil proti nespečnosti ali tesnobi zmanjša pozornost in se kaže kot nejasno govorjenje, slaba koordinacija, zmedenost in počasno dihanje. Lahko tudi povzročijo, da se pri bolniku menjajo obdobja depresije in tesnobe. Povzeto po Berkowu (2000, 448) nekateri izgubijo spomin, napačno presojujejo, zmanjša se jim sposobnost pozornosti in doživljajo zastrašujoče čustvene obrate. Starejši ljudje se lahko zdijo dementni (pozabljivi), začnejo govoriti počasi, imajo težave pri razmišljanju in razumevanju drugih.

Starejši so pogosti in redni uporabniki zdravil na recept in zdravil v prosti prodaji. Proces staranja je pogosto v sorazmerju z vrsto duševnih, socialnih in zdravstvenih težav. Veliko teh težav je ključnih dejavnikov tveganja za razvoj zlorabe različnih drog med starejšimi, po drugi strani pa prav uporaba drog še poveča omenjene težave.

Iz podatka, ki ga je posredoval Inštitut za varovanje zdravja (2008), »približno tretjino vseh zdravil na recept uporabljajo starejši ... Pri starejših je težava tudi uporaba alkohola. Tako je v Evropi kar 27 odstotkov ljudi, starih nad petinpetdeset let, izjavilo, da alkohol uživajo vsak dan.« Razpoložljivi dokazi kažejo, da je ta starostna skupina izpostavljena sorazmerno visokemu tveganju za razvoj težav, povezanih z uporabo alkohola.

Odvisnosti akcije

Odvisnosti akcije opredeljujemo kot odvisnosti od iger na srečo, odvisnost od računalnika, vsakodnevnih fizičnih naporov, pretiranega nakupovanja, nekontroliranega hranjenja idr. Delimo jih v dve skupini: na akcije fizične pasivnosti in akcije fizične aktivnosti.

S sedenjem pred računalnikom oz. drugimi aparati (TV, video itd.) se preživlja čas v pasivnosti, živčni napetosti, večkrat tudi v oblikah vodenih iger nasilja in tekmovalnosti. Ta stil življenja človeka nedvomno odteguje dejavnim oblikam izrabljanja časa, kar lahko privede do odvisnega vedenja.

Nič manj nevarne oblike odvisnosti so nakupovanje, hranjenje, vdajanje igram na srečo ... V vseh oblikah odvisnosti gre za neustavljivo potrebo po imenovani akciji, ne oziraje se na posledice.

Pojavne oblike odvisnosti povezujemo z določenim spolom, kot npr.: odvisnost od seksa pretežno z moško populacijo, odvisnost od nakupovanja pa z žensko populacijo. Vendar se moramo zavedati, da so to le predvidevanja, ki ne temeljijo na znanstvenih dokazih.

Odvisnosti od seksa

Odvisnost od seksa je, glede na pretekla obdobja, v porastu. Razlog za naglo širitev je dostopnost in razširjenost pornografije, ki jo je na vsakem koraku prej preveč kot dovolj. Ena najpogostejših idej odvisnikov od seksa je seks v troje, opozarjajo strokovnjaki in pri tem dodajajo, da bi se morale osebe, ki jih odvisniki silijo v takšna dejanja, zavestno upreti tovrstnim aktivnostim.

Največkrat so osebe, ki so tovrstno odvisne, praviloma nezadovoljne. Med spolnim odnosom so čustveno odsotne, seks pa jih vodi v samouničenje. Stremijo za novimi oblikami vzburjenja in s tem večkrat nerazumno ogrožajo odnos s partnerjem. Vdajajo se prekomernemu samozadovoljevanju, gledanju pornografskih filmov, varanju, obiskovanju prostitutk, neprimernemu govorjenju o seksualnih akcijah, nagovarjanju itd. Z dejanji največkrat ne prenehajo niti v za to neprimernih okoljih, kot je na primer delovno, rekreativno okolje.

Z odvisnostjo od seksa se ukvarjajo spolni terapevti. Povpraševanje po tovrstni terapiji je v porastu. Strokovnjaki zatrjujejo, da so znaki, ki pričajo o problemu odvisnosti od seksa, vidni in dobro zaznavni, če jih poznamo in smo pozorni nanje.

Simptomi, ki jih lahko zaznamo pri odvisnikih od seksa, so med drugim tudi hitra izguba potrpljenja, laži, preskromna želja po ljubkovanju s partnerjem in skrivnosti.

Pretirano vdajanje seksualnim akcijam, tako kot vsaka odvisnost, resno ogroža normalne medčloveške odnose, čustveno stabilnost in osebno zadovoljstvo.

2.3.3 *Motnje kot posledica odvisnosti*

Osebe z dolgotrajnim čezmernim uživanjem določene snovi (alkohola, poživil itd.) postanejo od snovi psihično in fizično odvisne. Duševne in telesne okvare ter družbene težave, ki se ob tem pojavijo, je mogoče obravnavati s klasičnimi medicinskimi in socialnimi diagnostičnimi postopki.

Spremembe v širši družbeni skupnosti opazimo (Može 2002, 55), ko se človekov položaj v družbi spreminja. »Zaradi neiskrenosti in dvoličnosti mu sicer neposredno le malokdo kaj reče. V njegovi prisotnosti so tiho in se mu prilagajajo, sicer pa se ga izogibajo, na skrivaj opravljajo in nasploh »zahtevajo«, naj »družba« vendarle kaj ukrene.«

Značilno je, da je odvisen človek nezanesljiv: veliko govori in obljublja, vendar nikoli ne moremo zanesljivo vedeti, ali bo v stanju to tudi narediti.

Glede na vrsto odvisnosti so tudi posledice različne. Ta razlika se pojavi tudi pri obnavljanju organizma v primeru abstiniranja.

Carnes (2006, 68) opredeljuje razliko med »normalnimi in nenormalnimi« početji: »Pitje alkohola preneha biti družaben dogodek, ampak postane problematično in se razvije v zasvojenost takrat, ko neobvladljivo vedenje postane življenjsko pravilo. Enako velja za seksualno zasvojenost.«

Med posledice alkoholizma je Lipič (2005, 24) zapisal spremenjeno alkoholikovo duševnost, razpuščenost duha, zanemarjanje moralnih načel, nezanesljivost, nepremišljenost, razrvane razmere v domačem okolju ipd. Lotil se je tudi družbene razsežnosti alkoholizma: govoril je o propadlih družinah in nezmožnosti alkoholika za odgovorno soustvarjanje družinskega in družbeno spodbudnega ozračja ter o manjšem številu otrok v družinah alkoholikov.

Po Rusche (2004, 27) povzemamo odkritja o tem, kako droge prevzamejo oblast v možganih ter obvladujejo vedenje in svobodno voljo, nam ponudijo nov vpogled v možgane. Vidimo lahko, da so možgani središče naših misli in čustev in da obvladujejo naše vedenje. Droge vedenje spremenijo, ker vplivajo na delovanje možganov.

Redna uporaba kokaina povzroča duševno in telesno odvisnost, nasilno vedenje, izgubo telesne teže, razdražljivost, nemir, paranojo in psihoze. Še posebej je nevarna uporaba kokaina v kombinaciji z alkoholom (kokaetilen) in pa v kombinaciji s heroinom (speedball).

Elementi odvisnosti, ki so jih raziskovali zadnjih dvajset let, ki silijo ljudi, da ponavljajo določene kompulzivne aktivnosti, so vznurjenje, sprostitvev in domišljija. Od vseh teh elementov za odvisnost kombinira odvisnost od seksa te elemente z največjo frekvenco in z večjo močjo kot katera koli druga aktivnost. Pri gledanju pornografskih slik se z izločanjem endorfina doseže stanje, podobno tistemu, ko človek uživa heroin. Pri največjem vznurjenju se zgodi orgazem, kar povzroči sprostitvev in evforijo (Carnes 2006, 70).

Precejšen del motenih osebnosti povzroča soljudem in celotni družbi resne nevšečnosti. Nekateri se dobro znajdejo tudi v širši družbi, zlasti če so trenutne razmere in splošno ozračje naklonjeni njihovemu deviiiranemu vedenju ali če izhajajo iz sredin z enakimi motnjami oz. posledicami odvisnosti. V Sloveniji so trenutne razmere v tem smislu ugodne.

»Če je uživalec odvisen od drog, pomeni, da pri prenehanju jemanja prestaja neprijeten abstinenci sindrom, ki skoraj vedno vključuje tudi močno željo po ponovnem jemanju. Uživanci lahko postanejo odvisni od skoraj vseh drog. Vsakdanje delovanje možganov se ne zdi spremenjeno, s stališča prizadetih nevronov pa je sprememba nedoumljiva.« (Rusche 2004, 170)

Odvisnost od tablet doživljamo kot izmenjavo obdobij depresije, tesnobe in spremembe v čustvovanju. Lahko pride do izgube spomina in napačnega presojanja, zmanjša se sposobnost pozornosti, pride do upočasnitve govora, oteženo je razmišljanje.

Sigmund Freud (Kokain b. l.), avstrijski utemeljitelj psihoanalize, je izhajal iz predpostavke, da gre vse vzroke psihičnih človeških motenj iskati v zgodnjem otroštvu. Pogostost zapadanja v odvisnost se kaže v večjem obsegu pri ljudeh iz neurejenih družin, vendar to ni edini dejavnik, ki vpliva na dovzetnost do odvisnosti, je pa res, da si tovrstni ljudje pogosteje pomagajo premagovati težave z vnosom substanc kot pa ljudje iz urejenih družin.

Kobal (2000) opredeljuje motene osebnosti kot konverzivne osebnosti, ki občutje nemoči nadomestijo z nastopaškim vedenjem. Imenuje jih obsesivno-kompulzivne osebnosti z močno izraženo ambivalentnostjo,²⁵ nepopustljivostjo, s poudarkom na malenkostih in podrobnostih. Pripisuje jim lastnosti, kot so: moraliziranje, netolerantnost, delavnost, skopuštvu, pretirana resnost, zaskrbljenost zaradi odgovornosti in strog občutek dolžnosti.

²⁵ Ambivalenca (Veliki splošni leksikon založbe 2006, 33): dvojnost, razdvojenost; hkratnost dveh protislovnih čustev.

3 EMPIRIČNI DEL

3.1 Vsebinska opredelitev raziskave

V magistrskem delu smo v teoretičnem delu obravnavali vidike in pojmovanja uspešnosti, profesionalizem managerja ter pomen njegovega prostega časa. Obdelani so bili vzroki, pomen in vrste odvisnosti ter razvade ter proučeno tranzicijsko obdobje.

Glavni cilj raziskave je bil odkriti pojave odvisnosti med vodilno strukturo, da bi proučili prepoznavanje samega pojava in oblik odvisnosti med managerji v postsocialističnem obdobju.

Za podajo kritične ocene pojava odvisnosti v managerskih krogih je bil izveden poglobljen (polstrukturiran) intervju s posameznimi predstavniki:

- članov državnega parlamenta,
- županov občin,
- direktorjev centra za socialno delo,
- upokojenih managerjev različnih profilov,
- managerjev privatnega sektorja,
- ravnateljev osnovnih šol,
- ravnateljev srednjih šol,
- ravnateljev vrtca,
- direktorjev ljudske univerze,
- drugih managerjev.

Intervju je vselej potekal v medsebojnem kontekstu (Kobeja 2001, 62) »med vpraševalcem in enim vprašancem«, kjer je bila vprašanim dana možnost, da prosto spregovorijo o svojih stališčih, vedenju in stilu življenja. Poskrbljeno je bilo, da je bil vsak intervjuvanec vprašan enaka vprašanja na isti način. Zabeležena so bila neverbalna znamenja respondenta.

V nalogi ugotavljamo, v kolikšni meri so managerji seznanjeni s pojavi odvisnosti v svojih vrstah, v kolikšnem obsegu prepoznajo odvisnosti, jih odobravajo in živijo. Soočenje z dejstvi je za zdravo osebnost nekaj normalnega, zaradi česar se človek ne vznemirja, še posebej, če je osebnostno zrel, zadovoljen in posledično odgovoren. Ob netolerantnih odzivnih reakcijah lahko vprašamo o vzroku tovrstne odzivnosti, zato je bila posebna pozornost namenjena neverbalnim sporočilom.

Neverbalni komunikaciji Mayer (2001) pripisuje bogato večpomensko semantiko, jo opredeljuje kot odlično izražanje tehtnosti, ki vpliva na vsebino sporočil. Damjan (1994, 587) opominja, da »na zaznavanje nebesednih sporočil lahko močno vpliva kulturno ozadje posameznika in etična izhodišča.«

Pogovori so bili snemani. Podatki so bili obdelani, analizirani, iz njih smo opredelili teme oz. kategorije. Pri tem smo uporabili transkripcije poglobljenih intervjujev.

Podatke smo statistično obdelali in jih v analizi primerjali s teoretičnimi izhodišči.

Nobenega dvoma ni, da je odvisnost v vrstah managementa še vedno tema, ki zadeva »samo druge«. Žal ti podatki niso omogočali vpogleda v stil življenja posameznika, ker so merilo lastne subjektivnosti. Odgovori o lastni oceni zdravja in o stilu življenja so bili večkrat idealizirani.

Problem odnosa do prostega časa smo spoznavali s pomočjo izjav o koriščenju dopusta ter o načinu in trajanju koriščenja vsakodnevnega prostega časa posameznega managerja.

3.2 Metodološka opredelitev raziskave

Tratnikova (2002, 23) opredeljuje metodologijo kot »svojevrsten pristop k raziskavi, ki vsebuje skupek strategij, metod in tehnik, za katere se odločimo v procesu raziskovanja teme ali problema.« Mitar (2000, 27) dodaja, da je metodologija »znanstvena disciplina, ki raziskuje metode znanstvenih spoznanj in je kritična do raziskovalne dejavnosti, ki pojasnjuje metode spoznanja in raziskovanja ter do logičnega okvira znanstvenega sistema disciplin, v katerem poteka raziskava« in sloni na različnih filozofijah ali paradigmah. Lahko je pozitivistična ali fenomenološka – nepozitivistična (ibid., 29).

Saunders, Lewis in Thornhill (1997) govorijo o dveh paradigmah, ki ju običajno obravnavajo ločeno in z različnimi pristopi. Istočasno se zavedajo, da čistega pristopa v praksi ni mogoče izvesti. Kljub temu, da raziskava sledi eni tradiciji, ima vedno tudi elemente druge.

Da se kvantitativni in kvalitativni raziskovalni postopki pri isti raziskavi lahko med seboj ustvarjalno dopolnjujejo, se strinja Sagadin (2001). Trnavčevičeva (2003, 82) dodaja poudarek: »Kvantitativna in kvalitativna paradigma sta različni in ne boljši ali slabši. Izbiro ene ali druge paradigme med drugim določa tudi raziskovalčev pogled na svet, njegova temeljna prepričanja in stališča. Ob enem polu obstaja tudi drugi pol, torej kvalitativna in kvantitativna paradigma, med katerima ni hierarhije, prioritete in vnaprejšnjega, absolutnega vrednotenja.«

Pozitivistična paradigma oblikuje hipoteze in jih testira. Fenomenološka paradigma se osredotoča na pomen in induktivno oblikuje ideje iz podatkov. Zanja so značilni majhni vzorci, pri katerih gre za poglobljeno proučevanje družbenih fenomenov. Raziskovalec odkriva, »kako ljudje razumejo neko dejavnost [pojav] in kakšen pomen ji pripisujejo«, se opredeljuje Tratnikova (2002, 24), ko izhaja iz ideje fenomenološkega pristopa, saj je po njenem družbena stvarnost rezultat dejavnosti ljudi.

Pod pojmom kvalitativnega raziskovanja so združeni različni raziskovalni prijemi, ki se razlikujejo po svoji teoretični in metodološki usmeritvi, poudarja Cenčičeva (2001). Kvalitativna raziskava ne more odgovoriti na vsa vprašanja, a je še posebno primerna, ko nas zanimajo družbeno življenje, družbeni procesi in odnosi v družbi.

Odločili smo se za kvalitativno raziskavo (Tratnik 2002, Merriam 1998), saj nas zanima, kakšen odnos imajo managerji do odvisnosti (ambivalentnost) in kako rešujejo probleme, s katerimi se srečujejo (socialni konstrukcionizem). Metodološko je raziskava oprta na tri raziskovalne pripomočke – poglobljeni intervju, zbiranje statističnih podatkov o odvisnostih (Statistični urad, Zavod za zdravstveno varstvo, Inštitut za varovanje zdravja) in analiza teoretičnega dela. To je osnova za triangulacijo virov, s katero je povečana veljavnost raziskave.

Namen naloge izhaja iz potrebe po proučitvi pojava odvisnosti med vodilno strukturo kot posledico današnjih družbeno-gospodarskih razmer. Na osnovi dostopnih podatkov bomo o problematiki odvisnosti skušali zbrati čim več dejstev, ki bi nas podučila o resnosti pojava omenjenega problema v naši družbi. Pri delu nas bo vodilo dejstvo, da podatki niso popolni in za posploševanje nimajo osnove. Naloga sodi med uvodna raziskovanja s področja odvisnosti managementa, ki na osnovi podatkov, ugotovitev in analiz težijo k izdelavi boljših metod statističnega proučevanja.

Z opravljenimi intervjuji smo želeli spoznati odnos do odvisnosti in poznavanje odvisnosti s strani managerjev. Intervjuji so bili opravljeni z naključno izbranimi in točno določenimi managerji, izbranimi po različnih panogah glede na sum zlorabe substanc in z ozirom na poznavanje problematike. Najdaljše intervjuje smo opravili pri starejših, upokojenih managerjih. Zastavljali smo vprašanja o odvisnosti, odvisnosti med vodilnimi, o družbenem odnosu do odvisnosti in o stilu življenja. V najmanjšem možnem obsegu so se vabilom odzvali parlamentarci. Opravičevali so se zaradi omejenega obsega prostega časa.

Intervjuji so bili analizirani in spremenjeni v numerološko poenostavitev.

3.2.1 Osnovne raziskovalne metode

Analitične metode raziskovanja so zajemale:

- intervjuje z managerji (top managerji), s pomočjo katerih smo opredelili oblike odvisnosti med managerji in njihove razsežnosti;
- analizo obstoječih dokumentov o pojavu odvisnosti skozi zgodovinska obdobja;
- proučevanje teorije.

Bailey (1994) meni, da je intervju poseben primer interakcije med ljudmi, za katere so značilni sekundarni odnosi. Mitar (2000) se opredeljuje, da je znanstveni intervju vsako zbiranje podatkov preko govorne komunikacije s ciljem, da se dobljene

informacije uporabijo v znanstvene namene, Tratnikova (2002) pa meni, da se odnosi kažejo prek osebnih pogovorov med tistim, ki sprašuje, in tistim, ki odgovarja.

Z ozirom na različne kriterije Saunders, Lewis in Thornhill 1997 (v Tratnik 2002, 52), »razlikujejo strukturiran (standardiziran) intervju, polstrukturiran (delno strukturiran) intervju in nestrukturiran intervju«. Robson (v Tratnik 2002) omenja intervju, ki ga usmerja spraševalec, in intervju, ki ga usmerja vprašanec.

Pri intervjujih je treba paziti, da ne posegamo v intimno področje respondenta.

3.2.2 Načini zbiranja podatkov

Izvedenih in posnetih je bilo 38 intervjujev. V večjem obsegu so se odvijali v delovnem okolju intervjuvancev (32), v manjšem obsegu pa na javnih mestih (2) in na respondentovem domu (4). Respondentom je bila zagotovljena anonimnost. Narejeni so bili transkripti intervjujev (38). Zabeležena so bila neverbalna znamenja respondenta (e. g., nervoznosti).

Ker nismo izkušeni moderatorji in ob stalni skrbi, da ne posegamo v prevelikem obsegu na osebno področje, je kvaliteta začetnih (pilotskih) intervjujev temu ne/primerna. Značilno je, da veliko managerjev ne odgovarja na konkretna vprašanja, pač pa govorijo predvsem o stvareh, ki jih želijo povedati (ŽUP, ŽUM). V prvih intervjujih, ko še nismo predvideli intenzitete teh lastnosti izprašanih posameznikov, se je izkazalo, da so odgovori skorajda neuporabni ali samo delno uporabni, saj se sploh ne nanašajo na zastavljena vprašanja, pač pa gre zgolj za govorjenje (o osebnih, družbenih in poslovnih temah), skratka za dejavno izogibanje navedenim vprašanjem. Kljub ponovnemu zastavljanju vprašanj nismo dobili uporabnih in koristnih odgovorov. Ta pojav smo zasledili tudi v najvišjem top managementu in ga beležimo kot visoko signifikanten pojav.

Sprva smo intervjuje izvajali z vprašanji po vrstnem redu, kot so zabeležena v prilogi. Kasneje se je izkazalo, da je tak vrstni red preveč tog in da ni najprimernejši, zato je bilo zaporedje ustrezno spremenjeno in prilagojeno posameznemu respondentu in vedno novim okoliščinam. Glede na (ne)izkušnje so bili naslednji intervjuji boljši, saj smo bili za odtenek vztrajnejši ter smo po večkrat prosili za isto mnenje. Vprašani so se določenemu odgovoru izogibali in se izgovarjali na svojo nekompetentnost za področje odvisnosti, kljub temu da je bila poudarjena osebna nota, mnenje in osebne izkušnje. Vztrajnost se vselej ni obrestovala. Prihajalo je tudi do neprijetnih situacij, ko je respondent (2) dal jasno vedeti, da sprašujemo o stvareh, na katere ne bi smeli niti pomisliti glede na njegov položaj in karizmo, ki jo ima med ljudmi. Čutila se je ogroženost, izražena pa je bila zgroženost nad našo predrznostjo zaradi povpraševanja po tako »nizkotnih« zadevah. Takrat je nastopil naš dvom v managerjeve sposobnosti, saj nas nihče ni bil prisiljen sprejeti. Intervjuju bi se lahko izognili z ignoriranejm vabila, tako kot je to naredila več kot polovica vabljenih.

»Kdorkoli se ukvarja s škodljivimi in nezaželenimi posledicami te legalno dovoljene droge [alkoholom], naleti na čustveni odpor pri ljudeh, ki po lastni izkušnji doživljajo mikavnost alkoholnega opoja ...« (Lokar 1989, 9)

Do statističnih podatkov smo prišli tudi preko baze podatkov na spletu, s pomočjo člankov, literature, pa tudi s pomočjo podatkov, pridobljenih od respondentov, saj so jim lahko dostopni.

Podatke smo iskali na inštitucijah, za katere smo bili prepričani, da bi jih morale imeti (na Statističnem uradu, na Zavodu za varovanje zdravja, na Ministrstvu za zdravje, Uradu za droge, Inštitutu za varovanje zdravja, Katedri za socialno medicino Medicinske fakultete, v Arhivu družboslovnih podatkov itd.).

Izkazalo se je, da so podatki dobro zbrani npr. v določenih lokalnih okoljih, po določenih občinah (e. g., Velenje), v državnem merilu pa so zbrani le podatki za zlorabe v zadnjih letih, ko nas je v to prisililo sodelovanje v evropski uniji. Starejših podatkov preprosto ni, saj jih nihče ni zbiral.

Tovrstne raziskave zahtevajo določena strokovna znanja, ki jih v naši državi ni bilo, saj ni bilo tolikšne potrebe po njih. Proračunskih sredstev za tovrstno raziskovanje ni bilo dovolj, saj je očitno, da velika večina političnih veljakov ni prepoznala trenda odvisnosti, čemur se ne gre čuditi, saj jih niso prepoznali niti v drugih državah.²⁶ Drugo dejstvo je, da pojavnost odvisnosti ni bila tako velika, kot je v zadnjem obdobju.

Inštitucije, ki so statistično spremljale stanje odvisnosti v naši državi (Psihiatrične bolnice, Policijske postaje) zaradi svojih potreb, imajo sicer številčne podatke, vendar so med seboj neprimerljivi zaradi različnih kriterijev, ki so v današnjem obdobju poenoteni s strani strokovnih inštitucij Evropske unije. Narejeni so bili posamični primeri raziskav, ki so nakazali težave pri poenotenju spremljanja pojava odvisnosti oz. zlorab pri strokovnjakih (Nolimal 1972).

Teorije o managementu, odvisnostih in tranziciji smo soočali z različnimi avtorji. Njihova stališča so nam bila v pomoč pri ugotavljanju dejstev in oceni stanj, do katerih smo se prebili v nalogi.

3.2.3 Vzorec

Raziskavo smo izpeljali na vzorcu²⁷ vodij, ki so na odgovornih mestih ali so bili na odgovornih mestih in so že upokojeni, ter na vzorcu vodjih zasebnih podjetij z večjim številom zaposlenih.

²⁶ Predsedniki vlad Avstralije, Belgije, Nizozemske in ZR Nemčije so leta 1971 na Dunaju glasovali proti konvenciji o psihotropnih substancah, ker so menili, da ni potrebna in realna. Štiri leta kasneje so vlade istih držav obvestile Organizacijo združenih narodov, da je dobila zloraba drog zaskrbljujoče razsežnosti.

²⁷ Vzorec nekaj deset ljudi je za kvantitativno raziskavo majhen, za kvalitativno pa sorazmerno velik (Nolimal in Zelko 2003).

Z redno pošto je bilo poslanih 89 vabil za sprejem na intervju. Po naknadnem telefonskem posredovanju in po posredovanju posameznikov je 44 povabljenih obljubilo, da si bodo vzeli čas za intervju. Zaradi njihove bolezni in časovne neuskkljenosti je bilo realiziranih samo 38 srečanj. Glede na temo, ki je delikatna in venomer tudi osebno naravnana, opredeljujemo, da je bil odziv managerjev sorazmerno velik (43 %).

Na intervju smo smeli priti že četrti dan po prejemu obvestila. Najdlje smo čakali na razgovor, ki je bil napovedan čez tri mesece in tri dni (DRU).²⁸

Tabela 3.1 Vzorec merjencev

Kratica	Pomen	Število
UPR	Upokojeni ravnatelj	2
RSŠ	Ravnatelj srednje šole	5
ROŠ	Ravnatelj osnovne šole	2
RVZ	Ravnatelj VVZ	3
DLU	Direktor ljudske univerze	3
DCSD	Direktor centra za socialno delo	2
PAR	Član parlamenta	1
ŽUP	Župan podeželske občine	5
ŽUM	Župan mestne občine	1
PRS	Privatni sektor	5
DRU	Drugo (direktor bolnice, direktor farmacevtskega podjetja itd.)	9

Kljub temu da je bilo izvedenih nekaj deset intervjujev, jih je bilo v celoti primernih za obdelavo samo 29, in sicer predvsem zaradi nezmožnosti spraševalca, da bi izvil koristen odgovorov na določeno vprašanje in zaradi njegove načrtovane premajhne (metodične) agresivnosti. Po nekaj začetnih, za obdelavo manj primernih intervjujih, smo sicer še zmeraj vodili načrtovano nit razgovora, vendar ni bilo vselej jasnih odgovorov. To je izraziteje prišlo do izraza pri predstavnikih populacije županov.

V največjem obsegu so vabilo na intervju ignorirali ravnatelji osnovnih šol, direktorji centrov za socialno delo in člani državnega parlamenta. Za slednje je bilo to tudi pričakovati, saj smo vabila pošiljali ravno v predvolilnem času. Zaradi omenjenega smo v raziskavo vključili druge managerje.

²⁸ Direktor direktorata ministrstva.

Tabela 3.2 Spremenljivke – shematska predstavitev strukture mnenjskega vprašalnika

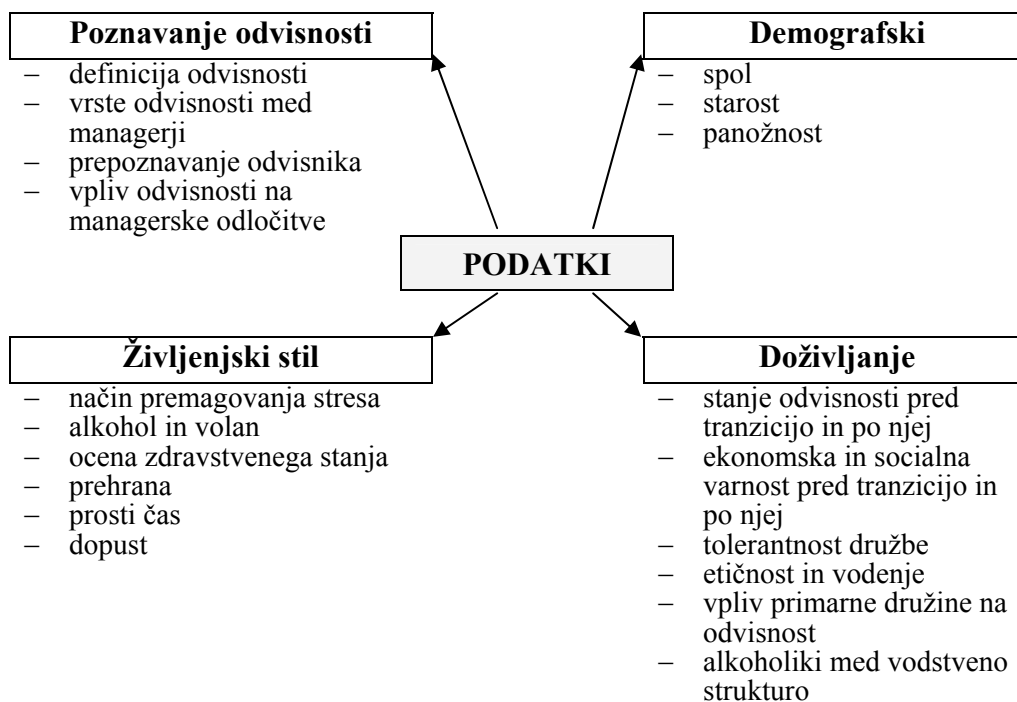
Zap. št.	Vprašanje, opredeljevanje, predmet opazovanja	Spremenljivka	Področja raziskovanja
1.	O spolu respondenta	Spol	Demografski podatki
2.	Starost respondenta	Starost	
3.	Kako pojmujete odvisnost?	Odvisnosti	Osebna ocena
4.	Mnenje o oblikah odvisnosti med managerji.		
5.	Katere odvisnosti prepoznate?		
6.	Stališče: Oblike odvisnosti naše družbe je opaziti v poslovnih krogih.		
7.	Stališče: Odvisnosti managerjev vplivajo na njihove odločitve.	Odločitve	
8.	Stališča: Naša družba je preveč tolerantna do alkoholizma.	Tolerantnost	
9.	Število alkoholikov med vodilno strukturo.	Število Alkoholikov	
10.	Ocena stanja glede na politične in gospodarske spremembe.	Ocena stanja	
11.	Kako preživljate svoj prosti čas?	Prosti čas	Stil življenja
12.	Koliko dopusta si vzamete letno?	Dopust	
13.	Način premagovanja stresa.	Način premagovanja	
14.	Kako ocenjujete svoje zdravstveno stanje?	Ocena zdravstvenega stanja	Osebna ocena
15.	Opazovanje obvladovanja situacije.	Neverbalno sporočilo	

Večina sogovornikov je bila iz Ljubljane (8), sledila je zastopanost mesta Kranja (6) in sogovorniki iz gorenjskega podeželja (6). S po tremi managerji so zastopana mesta Domžale, Jesenice, Radovljica in Škofja Loka. Po dva intervjuvanca sta bila iz Komende in Litije, po en pa iz Bohinja, Mengša in Tržiča. Njihova starost je bila med 29 in 81 leti.

Intervjuji so bili opravljeni v 13 občinah v času od 28. junija do 11. novembra 2008. Opravljeno je bilo odprto vzorčenje (Strauss in Corbin 1998), nediskriminantno glede na kraj in okoliščine.

3.2.4 Obdelava podatkov

Slika 3.1 Organigram podatkov, pridobljenih z intervjuji

Po pogovorih z respondenti smo zvočne zapise spremenili v transkripte, podatke pa razdelili v štiri sklope, in sicer: demografske podatke, podatke o poznavanju odvisnosti, o stilu življenja in o doživljanju. Intervjuji so bili snemani z diktafonom in dosledno, brez spreminjanja, prenešeni v deskriptivno obliko. Glede snemanja so bili vsi udeleženci intervjujev tolerantni in so razumeli, da gre zgolj za empirično gradivo. Zagotovili smo jim popolno anonimnost izjav. Eden izmed intervjuvancev je želel biti celo citiran, vendar ga, iz razumljivih razlogov metode, nismo citirali.

Podatke o doživljanju odvisnosti subjektov in izpovedi o lastnem stilu življenja posameznega respondenta smo razvrstili v kategorije in jih ustrezno kodirali. Rezultate smo prikazovali v tabelah, ustvarili legende in podatke ustrezno kodirali ter naredili skupno tabelo vseh informacij v programu Excel. V SPSS smo naredili frekvenčne porazdelitve, opisne statistike.

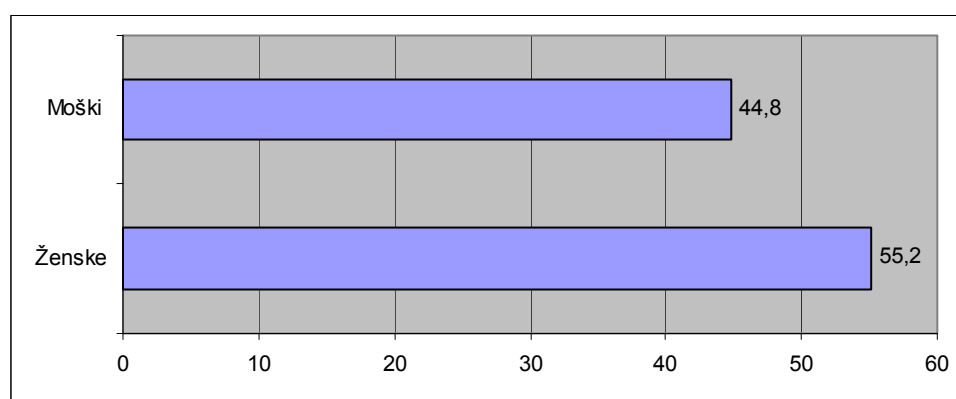
Demografski podatki

Tabela 3.3 Osebni podatki

Respondenti	M	Ž
Spol	17	21
Starost	43–75	29–81
Povprečje	59	58

Ob začetku raziskovanja nismo vedeli, s kolikimi vodilnimi, glede na spol, bomo kontaktirali, saj smo se opredeljevali zgolj po delovnem mestu oz. položaju (vodenje, manageranje poslovnih subjektov). Dejstvo, da je intervjuvanih več žensk kot moških, je v nesorazmerju z zasedenostjo vodilnih mest (po spolu) v Sloveniji²⁹ in kaže na bistveno večjo pripravljenost žensk kot moških, da spregovorijo o tako kočljivi tematiki.

Razlog za nesorazmerje pripisujemo dejstvu, da si ženske v večjem obsegu vzamejo čas za neplačano delo, intervju, kot moški. Drugo dejstvo je, da so se managerke odzvale vabilu skoraj 90 %, naslednji razlog je v vrsti panoge managementa, ki smo jo zmogli raziskovati. Največ respondentov se je na vabilo odzvalo s področja izobraževanja, kjer dejansko zasedajo vodilna mesta pretežno ženske. Interes za raziskave je bistveno večji pri ženski populaciji kot pri moški, še posebej, ker gre za delikatno temo raziskovanja, ki jo – kot vse kaže – moška populacija dokaj preprosto spravlja »pod preprogo«, tako dobesedno kot tudi v pomenu spravljanja v nezavedno.

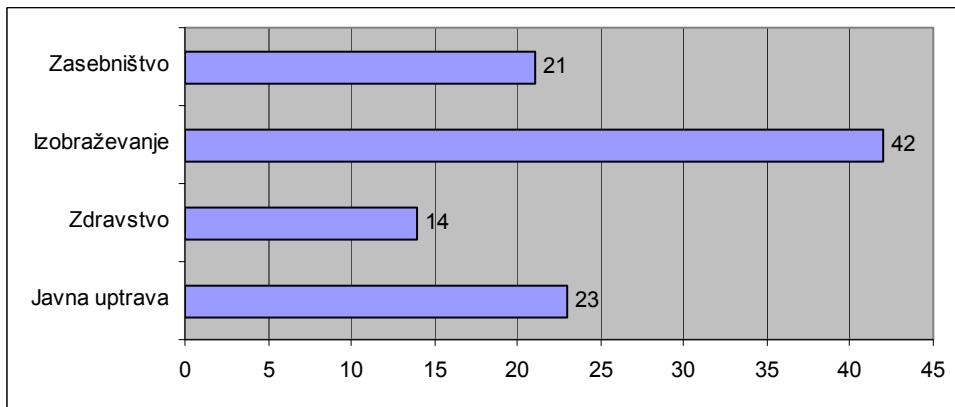
Slika 3.2 Spol respondentov

Glede na zakonski stan je bil največji delež udeležencev raziskave poročen. Mnogi poročeni so poudarili pomembnost vloge zakonskega partnerja in nezmožnost dobrega opravljanja vodilne funkcije, če nimaš ob sebi stalnega partnerja, ki se nahaja v vlogi nenehne podpore. Tako ženske kot tudi moški respondenti so prepričani o velikem

²⁹ Primer: Na županskih mestih v Sloveniji je samo 3 % žensk.

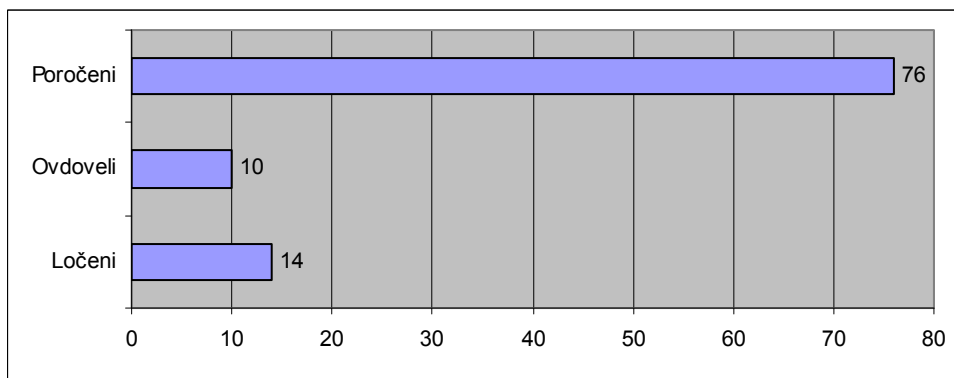
pomenu stalne prisotnosti zakonca oziroma partnerja, da se ob njem umiriš in pridobiš novih moči za prihajajoče izzive, ki jih od posameznika terja managersko delo.

Slika 3.3 Panožna opredelitev respondentov

Da so si »vzviišeni« managerji (kolikor bolj so na visokih vodilnih položajih, toliko bolj) za intervju vzeli relativno malo časa in niso poskrbeli za nemoten pogovor, pripisujem dejstvu o neobvladovanju situacije (neorganiziranost, nepravilno načrtovanje, neobvladovanje časa, neprimerno komuniciranje itd.).

Slika 3.4 Stan managerjev

Doživljanje

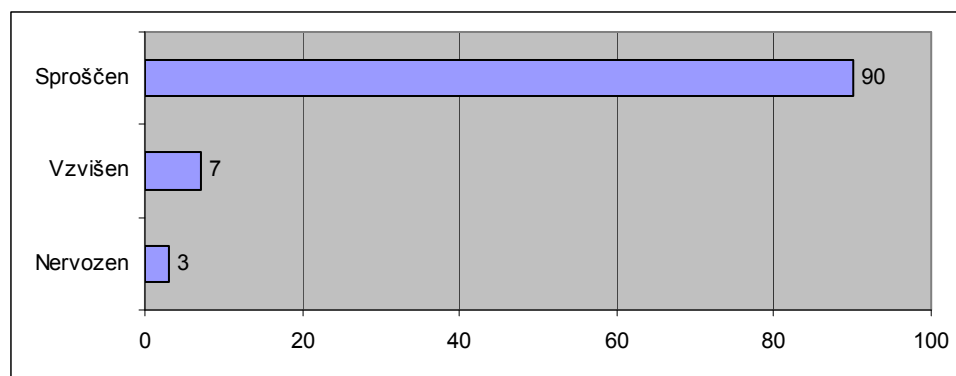
Očitno je, da so o intervjuju odločale tajnice in so bili mimogrede zgolj obveščeni o našem obisku ali so preprosto pozabili na naše srečanje. Sodelovanje se jim je zdelo nepomembno, njihovo vedenje je bilo umetelno, celo sarkastično. Eden od teh pogovorov je, denimo, trajal samo šest minut, kar jasno kaže na naravnost intervjuvanca. Ker je to zelo pomembna osebnost v politični strukturi države Slovenije, je teža njegovih odgovorov, ki so bili nerealni in idealizirani, tako večja in bolj simptomatična, čeprav je ni moč posploševati. Očitno je, da se je vprašanec bal za svoj

ugled in priznanje česar koli problematičnega, razen nenehnega poudarjanja »vrhunskosti«.

Velika večina respondentov je pokazala razmeroma visok interes za raziskovanje odvisnosti med managersko populacijo. Le redki med njimi pa so poskrbeli za popolnoma nemoten razgovor. Skoraj dve tretjini jih je, denimo, pustilo priprta vrata za morebitne urgentne zadeve v zvezi z njihovim delom. Največ motenj je bilo med razgovori z župani, ki so se obnašali, kot da so nenehno na preži.

Med potekom intervjuja smo si zapisovali neverbalna opažanja in jih opredelili v tri različne kategorije. Velika večina jih je bila ob pogovoru sproščenih, peščica intervjuvancev je pustila vtis neugodja in občutek, da gre za izredno delikatno temo, za dejstvo, ki si ga posamezni vodilni nikoli ne bodo priznali. Najmanj je bilo tistih intervjuvancev, ki so bili med intervjujem zelo nervozni.

Slika 3.5 Neverbalno sporočilo

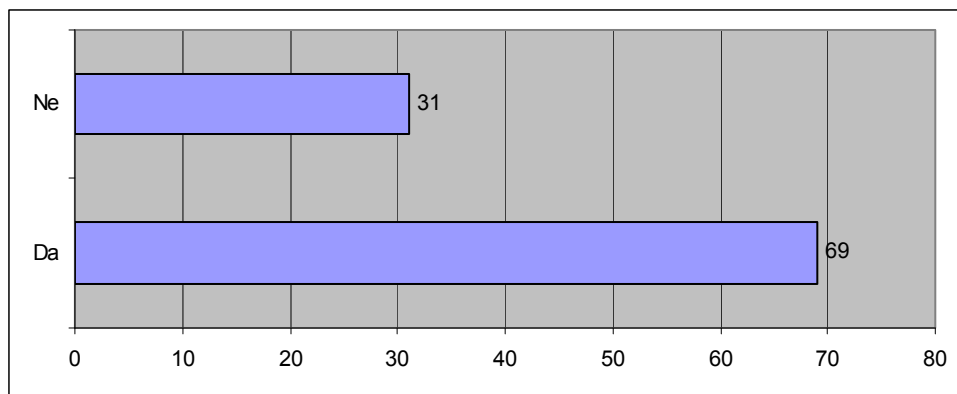
Izstopajoče izjave o odvisnosti

- Zaznavanje
 - politika je podlaga odvisnostim,
 - odvisnost je pozitivna,
 - doziranje je usodno pomembno v nekem trenutku,
 - pretiran tek sprošča negativne učinke,
 - imam srečo, da mi je vse to tuje,
 - nikoli še nisem razmišljal o tem.
- Zavedanje
 - veliko je odvisnosti od seksa,
 - v modernem svetu je veliko odvisnikov,
 - skrbi me za moje otroke.
- Opravičevanje
 - moški imamo velik prag tolerance do odvisnosti,

- doping je pogoj za mirno telo,
 - v vsakem trenutku moraš biti fit,
 - danes je deloholizem nujno potreben za managerja,
 - pravi manager je odvisen samo od dela.
- Ignoriranje
- kako si me drznete vprašati,
 - odvisnost je samo v psihi človeka,
 - pijanec ni tisti, ki veliko pije, ampak tisti, ki je s tem obremenjen,
 - odvisnosti med managerji ni,
 - bila sta samo dva alkoholika, pa še tista dva sta se šla zdravit.

Interes za samo raziskavo je bil pri dveh tretjinah prisoten, v določenih primerih celo zelo velik, tretjina intervjuvancev ni pokazala nobenega posebnega interesa do raziskave. Bili so kvečjemu samo vljudni.

Slika 3.6 Interes za raziskavo

Tisti, ki so bili naklonjeni dejstvu raziskave s področja odvisnosti, so se opredelili, z eno samo izjemo, da je to izredno težka in nevhvaležna raziskava. Podani so bili predlogi, da bi bili raziskovalci za potrebe raziskave prisotni kot opazovalci na različnih srečanjih managerjev (razna družabna srečanja, srečanja po seminarjih, konferencah itd.). Tako bi dobili jasno sliko o stanju na področju odvisnosti managerjev.

Med respondenti je že samo dejstvo o sumu na prepoznavanje odvisnosti od dovoljenih ali nedovoljenih substanc sprožilo val razmišljanj in dilem. Ženski del intervjuvanih je v veliki meri odobral raziskavo s pripombo, da je sum o prisotni odvisnosti v določenih primerih povsem upravičen. Razen ene intervjuvanke so se vse

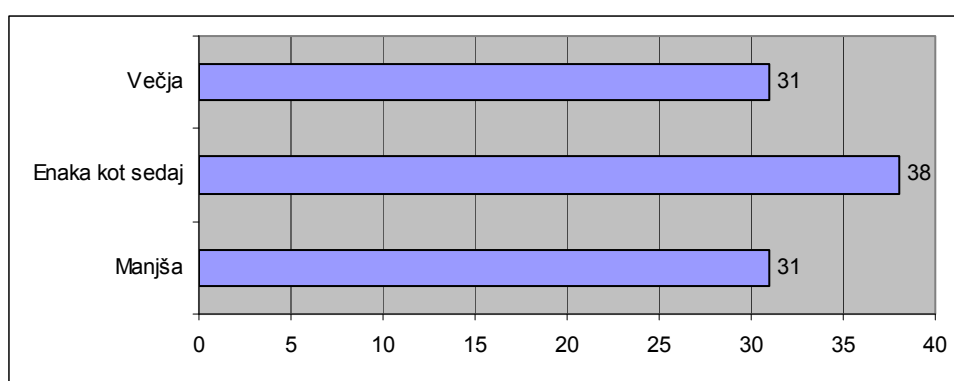
spomnile primerov druženj v poslovnih krogih, ko je prišlo do neprijetnih situacij³⁰ zaradi domnevnega alkoholizma managerja.

Iz razgovora (PRS) smo ujeli razmišljanje, da zasedajo pomembna mesta (primer župana) tudi odvisniki prav zaradi nezanimanja večine potencialnih kandidatov za vodilno javno funkcijo. Tistim, ki niso obremenjeni z odvisnostjo, se namreč javno izpostavljeno mesto ne zdi toliko privlačno, da bi kandidirali in tako mesta raje prepuščajo drugim. Zato prihaja do situacij, da so lahko mandati potrjeni tudi alkoholikom, narkomanom, tabletomanom itd., (večji del ravno takšni silijo na vodilne položaje).³¹

Mandate jim v celoti potrjujejo posamezniki z enakim življenjskim stilom (npr. alkoholikov) ter tisti ljudje, ki odvisnosti sploh ne prepoznajo, jo ignorirajo ali jim je vseeno. Iz omenjenega lahko, med drugim, sklepamo na številčno močno pojavnost alkoholizma v naši družbi, na slabo poučenost v zvezi z omenjeno problematiko ter na nekatere izstopajoče javne funkcije. Seveda na ta način ni razloga za utemeljeno generalizacijo pojava.

Sicer so se intervjuvanci v dokaj izenačenem obsegu opredeljevali glede razmerja nad današnjimi odvisnostmi in pa odvisnostmi pred začetkom tranzicije. Tretjina jih je tako mnenja, da je odvisnosti sedaj/prej več. Omenjali so le razliko med vrstami odvisnosti v pomenu, da se je le-ta preselila v drugačno obliko. Opredeljevali so se, da je bilo med managerji v času pred tranzicijo bistveno več pojava alkoholizma, sedaj pa večji del tako, da so poudarjali, da je več pojava odvisnosti od sodobnih drog in od fizičnih akcij. Omenjali so kokain, marihuano in ekstazi ter t.i. adrenalinske »športe« oz. sploh različne oblike adrenalinskega udejstvovanja.

Slika 3.7 Odvisnosti pred začetkom procesa tranzicije in po njem

³⁰ Neprimerno obnašanje župana na neformalnem srečanju, posiljevanje s seksom, nadlegovanje ...

³¹ Morda bi se od tod dalo sklepati na razmeroma nizek ugled teh položajev, kot se to sicer načeloma in na prvi pogled zdi iz običajnih medijskih interpretacij.

Navajamo primere značilnih odgovorov na vprašanje o zaznanih odvisnostih managerjev pred procesom tranzicije v primerjavi z današnjim stanjem po začetku procesa tranzicije:

- zaradi sistema se včasih ni dalo ugotoviti stanja odvisnosti,
- prej je bilo tega več,
- sedaj je tega več, ker je na trgu več ponudbe,
- bilo je tega manj, ker je bilo manj stresno,
- je bilo kot sedaj,
- sedaj je samo bolj prepoznavno, sicer pa je enako obsežno,
- včasih ni bilo v medijih razkrito, tako kot je sedaj, zato nismo vedeli,
- odvisnosti je bilo pred osamosvojitvijo veliko več kot sedaj,
- veliko se je pilo, posebno ob sklepanju poslov na jugu takratne države Jugoslavije.

Na prvo vprašanje o zaznavi odvisnikov med slovenskimi managerji nam je tretjina intervjuvancev najprej zanikala možnost, da bi bili med vodilnimi kadri tudi kakršni koli odvisniki. Vendar pa so se po naknadnem povpraševanju in navedbah konkretnih posameznih primerov s strani spraševalca le opredelili, da so bili v sredinah, kjer se je veliko preveč pilo, in so to opazili.

Ko smo analizirali odgovore o prisotnosti odvisnosti v managerskih krogih, smo lahko ugotovili veliko ambivalentnost do tega pojava, s strani moških managerjev posebej do pojava alkoholizma.

Tabela 3.4 Odvisniki med managerji

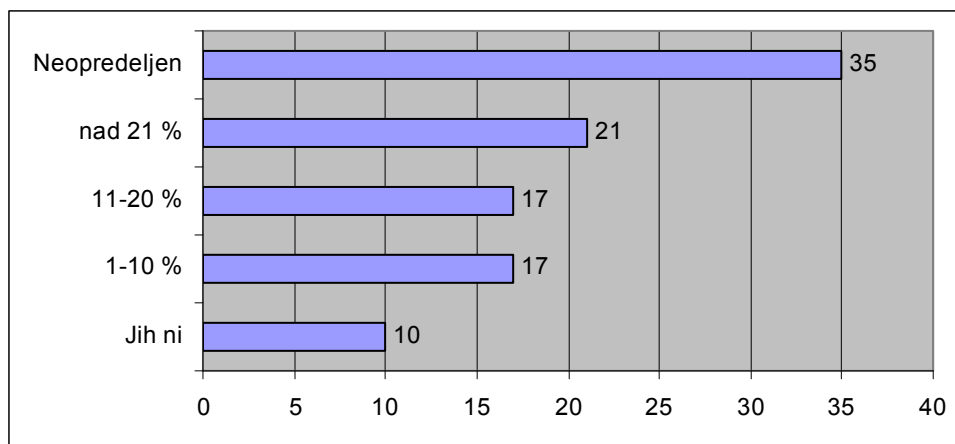
Managerskih mnenj [%]	Odvisnikov med managerji [%]
10,3	0
34,4	do 20
13,9	do 50
6,9	nad 50
34,5	neopredeljenih

Izjavili so, da je največ alkoholikov med starejšimi managerji, med mlajšimi managerji pa vedo za tiste, ki se sproščajo s kokainom in adrenalinskimi športnimi napori. Nihče ne upa trditi, da gre za prave odvisnike, čeprav priznajo, da je tega pojava številčno preveč in da se pojav uživanja substanc prepogosto ponavlja pri istih managerjih.

Ob ponovnem spraševanju »neopredeljenih« po odvisnikih med managerji je prišlo v največjem številu odgovorov respondentov do izjave o pohlepu po vladanju za vsako ceno in v enakem številu do priznanja pojava seksualne zasvojenosti.

Neopredeljeni so dopustili še možnost, da so nekateri odvisni od korupcije, denarja, tempa časa, mobilnega telefona, čokolade, kave v nenormalnih količinah, računalnika, pohlepa po vladanju, potrošništva, od seksa, deloholizma, žrtvovanja, iger na srečo.

Slika 3.8 Zaznava deleža odvisnih managerjev

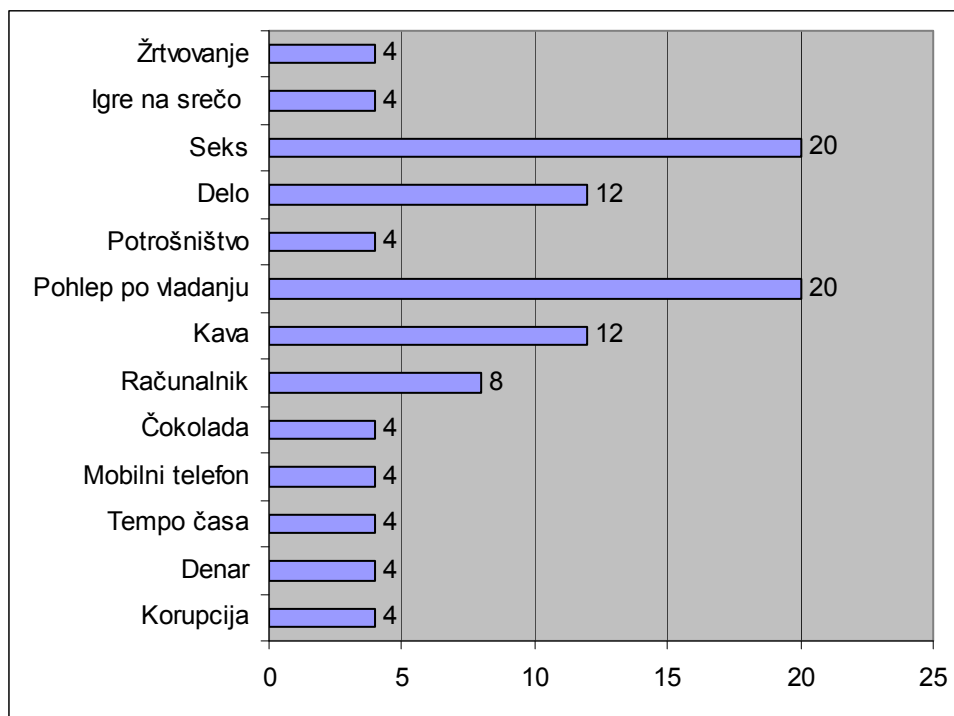
Samo desetina jih je vztrajala, da v managerskih vrstah ni odvisnikov, saj bi naj kot taki (torej odvisni) sploh ne mogli funkcionirati (ŽUM, DRU, PRS).

Tisti, ki so trdili, da odvisnikov ni v vrstah managerjev, so vsak razgovor o raznih odvisnostih takoj ustavili, kot da je to zadeva, o kateri se ne sme govoriti. Značilno zanje je, da niso priznali skoraj ničesar, ne potrebe po prostem času, ne po dopustu in da se niso drznili soočiti niti z dejstvom, da je managerstvo lahko tudi stresen posel. Naredili so vtis, da bi vsako priznanje »znižalo njihovo ceno«. Neprijetne situacije naj bi za pravega managerja ne predstavljale omembe vrednih trenutkov, kot da naj bi bil manager nekakšen »nadčlovek«.

Sicer pa je večina respondentov priznala, da živijo pod stalnim stresom in da je to postal njihov običajen stil življenja. Eden od respondentov se je že zdravil zaradi psihičnega zloma organizma, vendar se mu zdi žrtvovanje za družbeno dobro tako pomembno, da se je še vedno pripravljen izpostavljati ob obilici dnevno zaužitih tablet (ŽUP).

Na vprašanje o možnih odvisnostih so se v enakem obsegu opredeljevali za odvisnost od korupcije, denarja, tempa časa, mobilnega telefona, čokolade oz. sladkarij, potrošništva, žrtvovanja in iger na srečo. Nekateri v svojih vrstah opazijo kandidate za več vrst možnih odvisnosti v pomenu, da se vrste odvisnosti medsebojno ne izključujejo, pač pa kumulirajo. Presenetili so razmeroma odprti odgovori o odvisnosti od seksa.

Slika 3.9 Možne odvisnosti med managerji

O tem so se opredeljevali izključno moški, vendar so tudi ženske respondentke v določenem številu seznanjene s tovrstno pojavnostjo, predvsem imajo lastno izkušnjo o odvisnosti od seksa iz priložnostnih srečanj, kjer so bile prisotne (RSS, ROŠ).

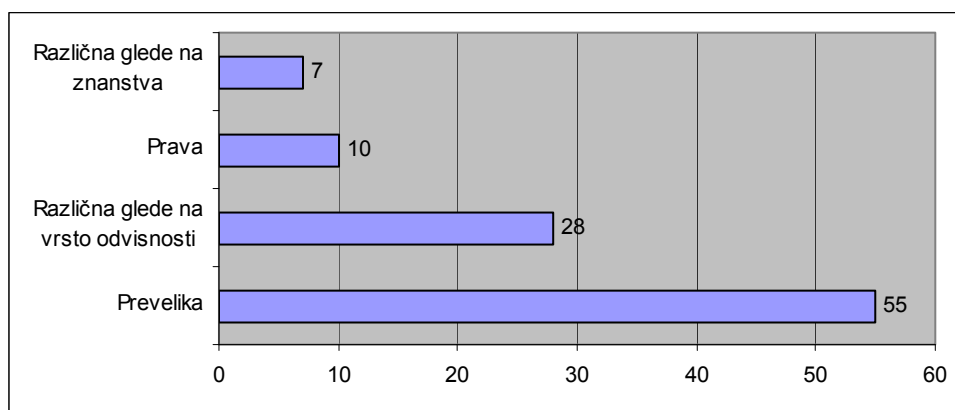
Za večji del intervjuvanih je v naši družbi preveč tolerantnosti do odvisnosti. Samo trije sogovorniki so mnenja, da je današnji družbeni odnos do odvisnosti pravi (ŽUM, RSS).

Nekateri (PRS, RSS) so opozorili, da je priznanje odvisnosti v družbi in tolerantnost do odvisnosti zelo odvisna od znanstva oz. od tega, s kom imaš dobre odnose, da ti to pomaga uspešno skrivati. Tega ne odobravajo, posebno ne v primeru, ko bi moral manager odgovarjati zaradi vsebnosti alkohola v krvi in vožnje pod vplivom alkohola, a se mu s to situacijo ni treba soočiti zaradi znanstva z vodilno policijsko strukturo.

Kot primer morebitne odvisnosti so navedli tudi pojav vsakodnevnih športnih aktivnosti in deloholizma, ki pa je po mnenju večine »obvezen« v managerskih krogih (DLU, RVZ), spet drugi priporočajo boljšo organiziranost, da bi se lahko izognili deloholizmu. Zanimivo je, da se glede odvisnosti od nikotina niso opredeljevali, saj je očitno, da jim nikotin sploh ne predstavlja omembe vredne odvisnosti.

Tretjina anketiranih opazi, da je v naši družbi velika tolerantnost do alkoholizma in netolerantnost do odvisnikov od drog. Več kot polovica se jih ne strinja s tolerantnostjo naše družbe do alkoholizma. Posamezne odvisnosti bi regulirali z zakoni (ROŠ, DCSD, UPR). Kot dober zgled so izpostavili zakon o omejevanju kajenja.

Slika 3.10 Tolerantnost družbe do odvisnosti

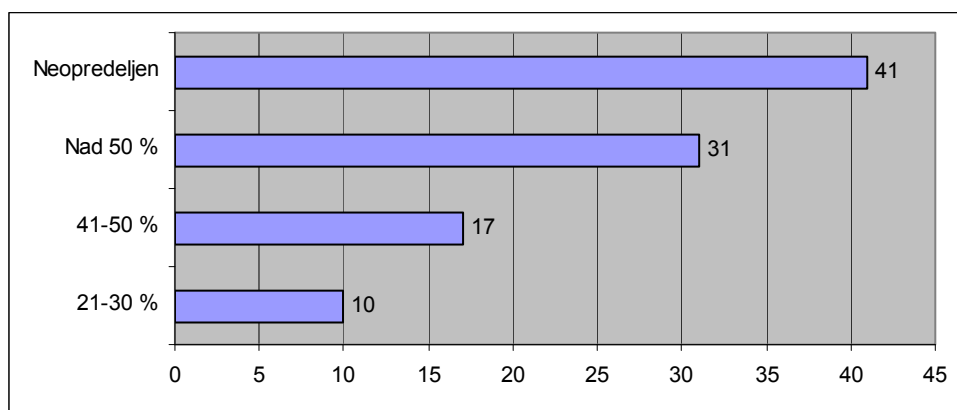
Tudi tisti, ki kadijo, so omenili, da so spremenili svoj kadilski stil in v svojih zasebnih in službenih prostorih s kajenjem ne izvajajo več nasilja nad prisotnimi, kar pozitivno vpliva na njihove medsebojne odnose. Kajenje zunaj zaprtih prostorov jim ne predstavlja omembe vrednega problema.

Lipič je zapisal (2005, 27), da »... so Kranjci pretirano strpni do pijančevanja.« Lipič je izhajal iz izkušenj rodne Slovaške ter najverjetneje tudi budimpeštanskih in dunajskih študentskih let, kjer alkoholizem ni bil tako razširjen.

Vprašanje o »izvoru« respondenta oziroma o njegovi primarni družini se je že v prvih intervjujih izkazalo kot neprimerno in preveč intimno, zato je bilo v naslednjih intervjujih izpuščeno. Nadaljnji respondenti so bili vprašani le o osebnem mnenju vpliva primarne družine na posameznika oziroma v kolikšnem obsegu se model vzorca odvisnosti staršev lahko (ne)ponovi v naslednji generaciji.

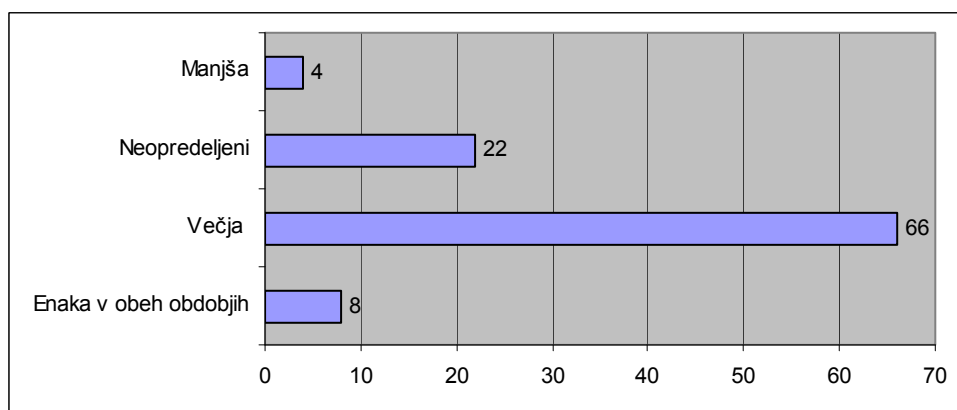
V kolikšni meri vpliva na posameznika model odvisnosti iz primarne družine? Tretjina jih je izjavila, da ima otrok odvisnika več kot 50 % možnosti stopanja po poteh odvisnosti svojih staršev. Skoraj tretjina jih meni, da se ob odvisnih starših oblikuje človek (osebnost), ki ne bo nikoli odvisnik. Kljub osebni izpovedi izpraševanca in namiga na možne posledice glede na neurejeno stanje v primarni družini se sogovorniki skoraj praviloma niso odločali za lastno izpoved o razmerah v svojih primarnih družinah.

Slika 3.11 Vpliv modela odvisnosti iz primarne družine

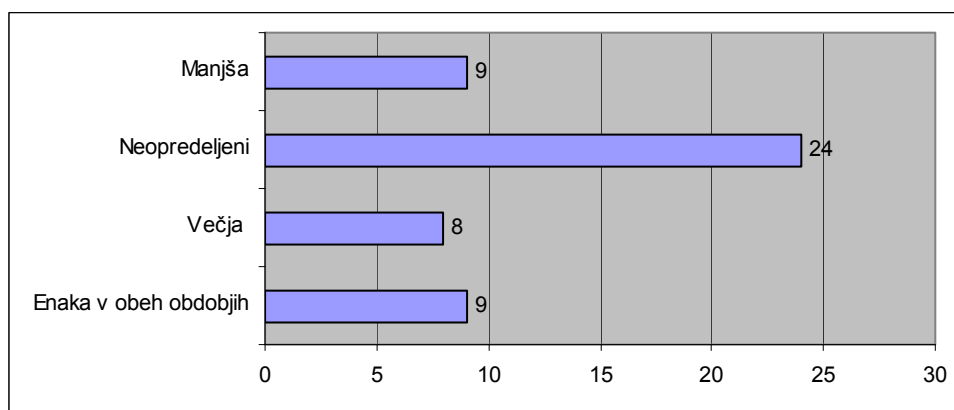
Iz primerjave mnenj o socialni in ekonomski varnosti pred tranzicijo ugotavljamo, da so intervjuvanci izrazili prepričanje o večji socialni in ekonomski varnosti managerjev pred pojavom tranzicije.

Slika 3.12 Mnenje o socialni varnosti managerjev pred tranzicijo

Nekaj več kot petina se jih ni opredelila o socialni varnosti pred tranzicijo, četrtnina pa ne o ekonomski varnosti managerjev v tem obdobju.

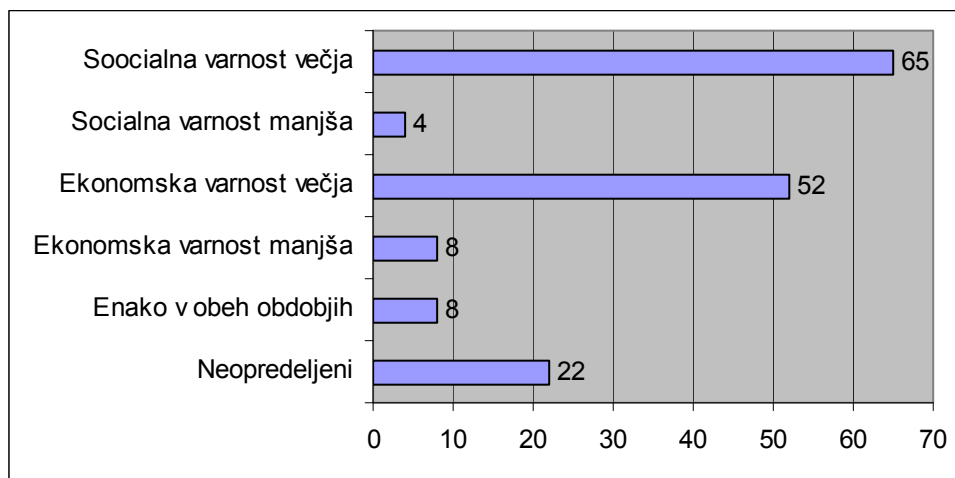
Slika 3.13 Mnenje o ekonomski varnosti pred tranzicijo

Karakteristične izjave o ekonomski in socialni varnosti managerjev pred tranzicijo in sedaj:

- socialna varnost je bila prej večja, ekonomska pa manjša,
- prej je bila večja vsesplošna varnost,
- razlike v varnostih so bile manjše,
- prej je bilo poskrbljeno za vse,
- enako je bilo kot sedaj,
- status managerja je sedaj veliko slabši,
- žaljivo je, da o mojem položaju tajno odločajo,
- bilo je bolj pošteno,
- ekonomska in socialna varnost je bila prej velika,
- če bi bilo prej preskrbljeno, se ne bi posluževala tablet,
- stiske zaradi tranzicije je sedaj več,
- privatniki so bili bolj zadovoljni,
- če si bil nesposoben, si dobil višje mesto,
- bili smo z manj problemi,
- odgovornosti so bile prej manjše,
- prehod je bil prehiter,
- bilo je bolj varno, sedaj lahko od danes do jutri izgubiš službo,
- bolje je bilo, saj niso bili pomembni rezultati,
- v vseh obdobjih so izjeme,
- ni bilo treba toliko delati,
- sedaj ima napačna odločitev managerja za posledico izgubo dela,
- ni bilo takšne potrošniške mrzlice,
- poleg plače so bili še posamezni privilegiji.

Slika 3.14 Mnenje o varnosti managerjev pred tranzicijo

Poznavanje odvisnosti

Odgovori na vprašanje o pojmovanju besede odvisnost in o prepoznavanju odvisnika so raznoliki in se ne podvajajo.

Odgovore tistih, ki poznajo definicijo odvisnosti, smo razdelili glede na kriterije odvisnosti iz strokovne literature po Auerju (2001). Avtor navaja, da je odvisnost prepoznavna po odtegnitvi oz. abstinenčni krizi, rasti tolerance, okupiranosti z odvisnostjo, trajni skrbi v zvezi s tem, spremembi odnosov in dejanjih ne glede na posledice.

Izjave respondentov, ki sodijo v kategorijo *odtegnitve* oz. abstinenčne krize, so:

- nezmožnost se upreti sedenju pred TV, delu, odpovedati substanci,
- da si moraš vzeti čas,
- da se ne moreš odreči,
- te obvezuje,
- podrejenost neki strasti, gonilni sili,
- ne moreš brez tega,
- ne moreš se odklopiti od dela,
- ne moreš se upreti,
- nekaj, mimo česar ne moreš,
- ne moreš biti brez,
- to te vleče,
- moraš to doseči.

Naslednji kriterij odvisnosti je *rast tolerance*, ko je:

- prekomerno uživanje,
- prevelika navezanost,

- nepremagljiva želja.

Opređeljujemo odgovore glede na kriterij *okupiranosti*,³² razmišljanje o tem, da

- vse vložijo v to,
- obstaja potreba po izvajanju nekega akta.

Opređelitev glede na kriterij *trajna skrb*:

- ko vzameš nekaj silno resno,
- ko nadgradiš vse ostalo,
- ko ti pomeni preveč,
- nekaj, do česar ne moreš biti sproščen.

Opređelitev glede na bistvene *spremembe v odnosu*:

- nenormalen odnos v družbi,
- nenormalen pojav v družbi.

Opređelitev glede na nadaljevanje uživanja *ne glede na posledice*:

- svoboda,
- navada oz. razvada.

Druge izjave:

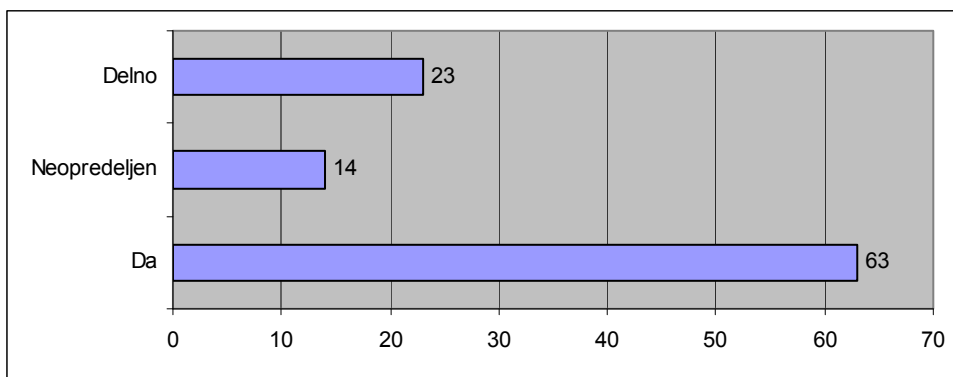
- same slabe stvari,
- alkohol,
- reševanje šibkosti človeka.

Odgovori na vprašanje Po čem prepoznate odvisnika? Po:

- govoru, vnemi v govoru,
- videzu (očeh, laseh),
- obnašanju,
- hoji in govorjenju,
- stilu življenja.

³² Okupirati (Veliki slovar tujk 2002, 812): [nlat. Occupare zasesti] zaposlovati, jemati prosti, razpoložljivi čas.

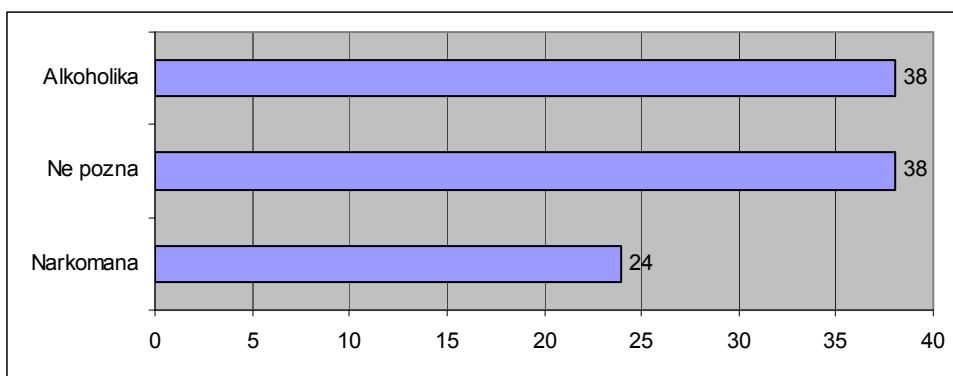
Slika 3.15 Poznavanje definicije odvisnosti

Dobra polovica intervjuvanih, vsaj v grobih obrisih, pozna definicijo odvisnosti. Malo manj kot četrtina se ni popolnoma izrekla glede tega. Ugotovimo lahko, da tretjina managerjev ne pozna definicije odvisnosti. Večji del se jih je opredelilo, da niso nikdar razmišljali o tem. V to skupino spadajo predvsem managerke (RSS, DRU). Glede na te odgovore lahko sklepamo, da sploh ne opazijo nobenega odvisnika. Tisti, ki o tej zadevi niso hoteli dajati izjave (ŽUM, DRU), so bili iz tukajšnje parcialne analize izločeni.

Njihova (3) mnenja so bila, da so naša vprašanja predrzna, neprimerna in žaljiva za nivo managementa zaradi managerjeve »uspešnosti« ter zasedanja vodilnega in vplivnega delovnega mesta.

Slika 3.16 Prepoznavanje odvisnika

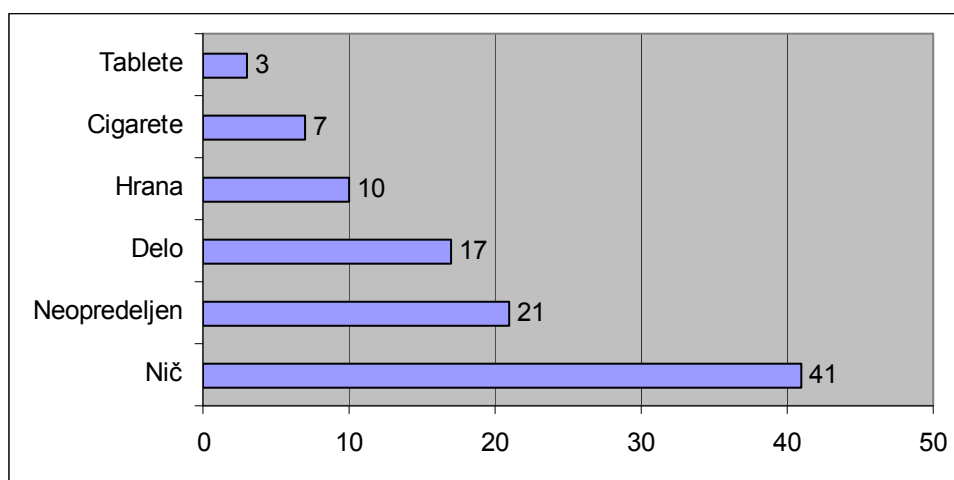

Protislovno in presenetljivo je dejstvo, da večji delež managerjev pozna definicijo odvisnosti, ne prepoznajo pa oseb (ŽUP), ki so odvisniki. Respondenti so se opredeljevali dokaj preprosto, češ da se nikdar niso poglobljali v to in niso niti pomislili, da bi bila lahko odvisnost prisotna v vodilnih krogih. Delež managerjev, ki prepoznajo alkoholika, je enak deležu managerjev, ki ne prepoznajo nobenega odvisnika. Predvsem mlajši managerji dobro poznajo narkomane, starejši pa alkoholike. Nihče od vprašanih ne prepozna kakšnega drugega tipa odvisnikov.

Stil življenja

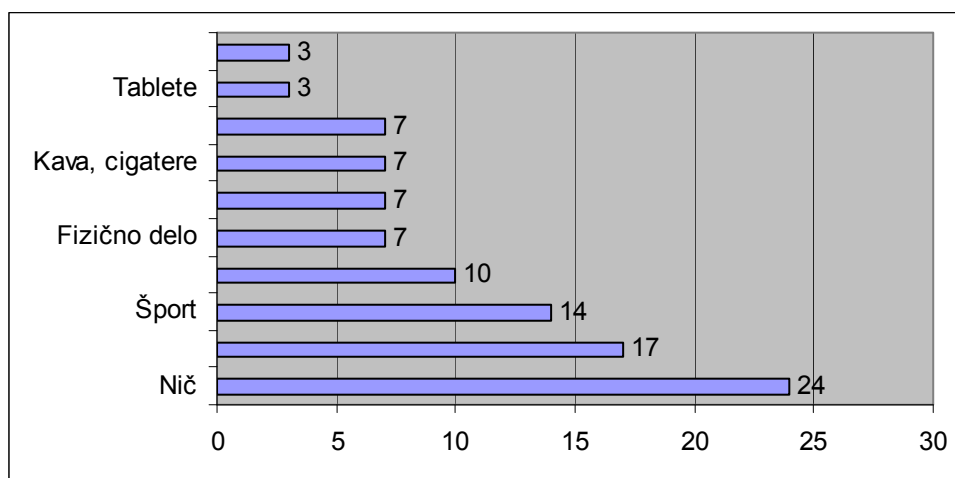
Pri opredeljevanju lastne odvisnosti so bili moški bolj zadržani kot ženske. Podatke o lastni odvisnosti smo dobili posredno preko številnih pobud in lastnih osebnih izpovedi. V pogovoru so bili managerji izzvani, da se opredelijo o svojih slabostih. Izzivu je sledila le dobra tretjina vprašanih. Pričakovano je bilo, da se nihče ne bo opredelil, da je alkoholik, čeprav so bili primeri, ko je bilo glede na določene reakcije, fizični izgled in tolerantnost do alkoholizma lahko sklepati prav na to (RSŠ, DRU).

Slika 3.17 Opredeljevanje o lastni odvisnosti

Več kot petina (21 %) managerjev se ni želela opredeliti o lastni odvisnosti, so se pa izjasnili o odvisnosti kolegov v managerskih vrstah. Skoraj polovica (41 %) jih je mnenja, da ne spadajo v skupino odvisnikov. Desetina teh je prepričana, da v njihovih profesionalnih vrstah sploh ni odvisnikov (ŽUM, DRU). Nekateri so pojasnili, da v lastnih profesionalnih vrstah ne poznajo odvisnikov tudi zato ker se družijo izključno z managerji enakih nazorov in vrednot, kot so sami glede na omenjeno problematiko (RSŠ, PRS).

Slika 3.18 Način premagovanja stresa

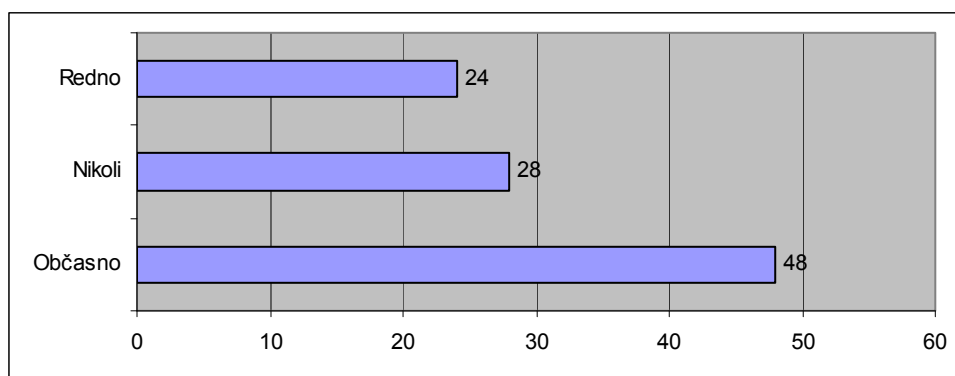
Ker je managerski posel stresen, smo se odločili, da poizvemo po tem, kako se pripravijo na napovedan neprijeten in pričakovano konflikten dogodek. Samo dve osebi sta se opredelili, da sta v pripravah na dogodek radi sami. Ostali managerji in managerke so izjavili, da jim veliko pomeni bližina nekoga, ki ga imajo radi (mož, žena, otrok) in razgovor s to osebo. Opredelili so se, da je to z njihove strani egoistično dejanje, saj iščejo največkrat zvestega poslušalca, ob katerem se umirijo.

Analiza odgovorov je pokazala, da jih skoraj polovica za premagovanje stresa naredi nič zdravju koristnega. Sem štejemo tiste, ki stresa ne priznajo, managerje, ki stres premagujejo s cigaretami, kavo, tabletami, sede pred televizijskimi ekrani, kot tiste, ki so se opredelili, da ne naredijo ničesar. Tretjina jih je izjavila, da se fizično aktivno pripravljajo na neprijetne trenutke. Glede na poznavanje posameznega stila življenja določenih managerjev ugotavljamo, da tudi vsem tem izjavam o fizično aktivnem stilu življenja ne gre v celoti verjeti. Fizično aktivno ali pasivno je lahko tudi preživljanje prostega časa.

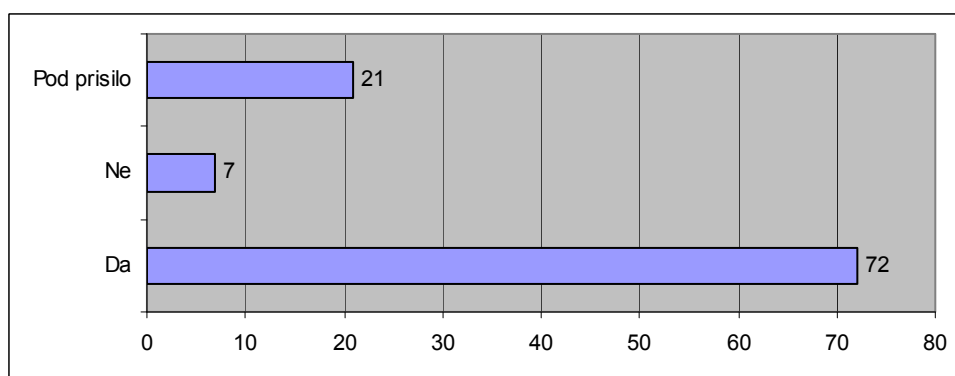
Slaba četrtnina respondentov, ki redno skrbijo za svoj prosti čas, le-tega največkrat preživijo rekreativno (ne glede na vreme), kar se jim zdi bistveno, več kot četrtnina pa si jih nikdar ne vzame prostega časa, saj jim delo tega ne dopušča.

Največ je tistih managerjev, ki si občasno le privoščijo nekaj časa samo zase in svoje hobije, navadno je to le pred dnem, ko jih čaka »težak« dan.

Koriščenje dopusta intervjuvanih managerjev ne sovпада z rednim koriščenjem prostega časa, kar pripisujemo neiskrenosti ali pa miselnosti o »škodi, ki bi se povzročila« ob njihovem rednem koriščenju časa za svoje potrebe.

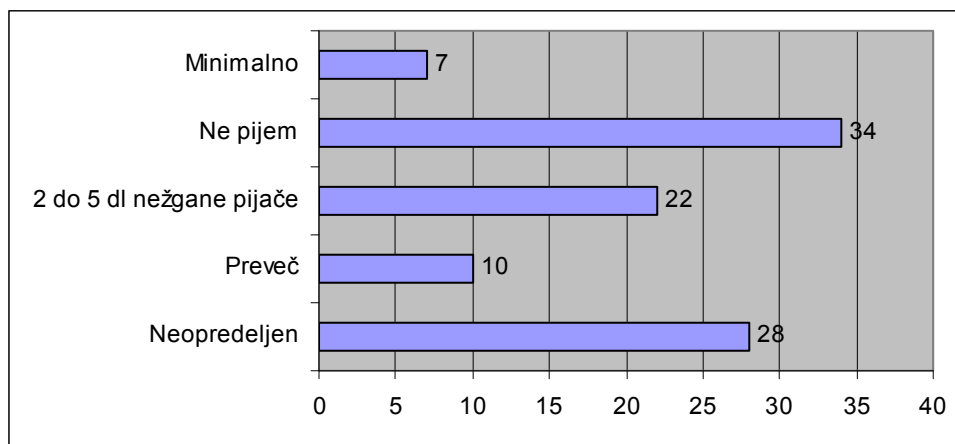
Slika 3.19 Koriščenje prostega časa

Petina jih je povedala, da sicer gredo na dopust zaradi partnerja oz. partnerjevega zdravja ali zaradi drugih družinskih članov, ki dopust potrebujejo (DRU, DLU). Bili so primeri, ko so priznali, da na dopust sicer gredo, vendar nesejo s seboj računalnik in na njem delajo do šest ur dnevno (DRU).

Slika 3.20 Redno koriščenje dopusta

Na vprašanje o tem, koliko spijejo in še sedejo za volan, jih je največ odgovorilo, da ne pijejo, ko vozijo. Več kot četrtnina se jih o tem ni želela izjasniti. Posamezniki (ne glede na spol) so odgovorili, da imajo izračunano, koliko lahko spijejo, da ne bodo »napihali«, ker so že vozili po zaužitih količinah alkohola, pa alkotest ni ničesar zaznal (ROŠ, UPR).

Slika 3.21 Po kolikšni količini popitega alkohola še sedete za volan?

Omenjamo primer zanimive izpovedi. Intervjuvanec ni nikdar ničesar spil in organizem alkohola ni bil navajen. Ob odprtju pomembnega družbenega objekta je nazdravil s kozarcem šampanjca. Zaupal nam je, da je zaradi popitega kozarca alkohola zelo težko pripeljal do doma saj je imel vrtočlavico, občutek zvišanega krvnega pritiska in pojav tresenja telesa (RSŠ).

3.3 Analiza podatkov in interpretacija

Predpostavljali smo majhen interes managerjev za sodelovanje, posebno s strani tistih, ki imajo že resne probleme zaradi uporabe določenih vrst substanc. Izkazalo se je, da se vabilu dejansko niso odzvali managerji, za katere je javnost preko medijev občasno obveščena o njihovem uživanju alkohola. Med ostalimi respondenti sta bila dva primera, ko je bilo očitno, da gre za zlorabo alkohola. V omenjenih primerih smo v raziskavo vključili svoje pričevanje kot izpoved udeleženca opazovanja (kritični realizem). V prvem primeru je bilo vabilo sprejeto zaradi posredovanja znane osebnosti, v drugem primeru pa je bila reakcija respondenta na samem intervjuju in med intervjuji neprimerna in pod sprejemljivim nivojem komunikacije.

Večina respondentov nam je dalo neverbalno sporočilo, da je raziskava pomembna in smiselna. Ob tem niso pozabili omeniti, da je tudi izredno zahtevna zaradi nedostopnosti realnih objektivnih podatkov. Managerji prepoznajo samo alkoholike in narkomane. Poznajo posameznike, za katere bi lahko sklepali, da so odvisniki (deloholiki, odvisniki od seksa, alkoholiki, uživalci kokaina). Menijo, da vsakršna odvisnost vpliva na modrost odločanja. Odvisnosti niso pripisali izključno negativnega prizvoka. Pozitivne odvisnosti naj bi bile celo managerska nujnost (npr.: deloholizem).

Svoje odvisnosti priznavajo v najmanjšem možnem obsegu. Strinjajo se, da je neetično biti na vodilnem položaju in odločati o pomembnih zadevah v družbi ob predajanju zlorabi.

Velik pomen dajejo stalnemu partnerskemu odnosu. Svoje zdravstveno stanje

ocenjujejo, brez izjeme, kot dobro, celo zelo dobro. Na stresne situacije se jih četrtnina ne pripravlja s kakršno koli aktivnostjo. Prehranjevanju dajejo teoretično veliko pomena, praktično pa so takšni le redke izjeme. Izjavljajo, da premalo koristijo svoj prosti čas. V večji meri jim uspeva koriščenje dopusta. Samo tretjina managerjev ne pije, ko vozi.

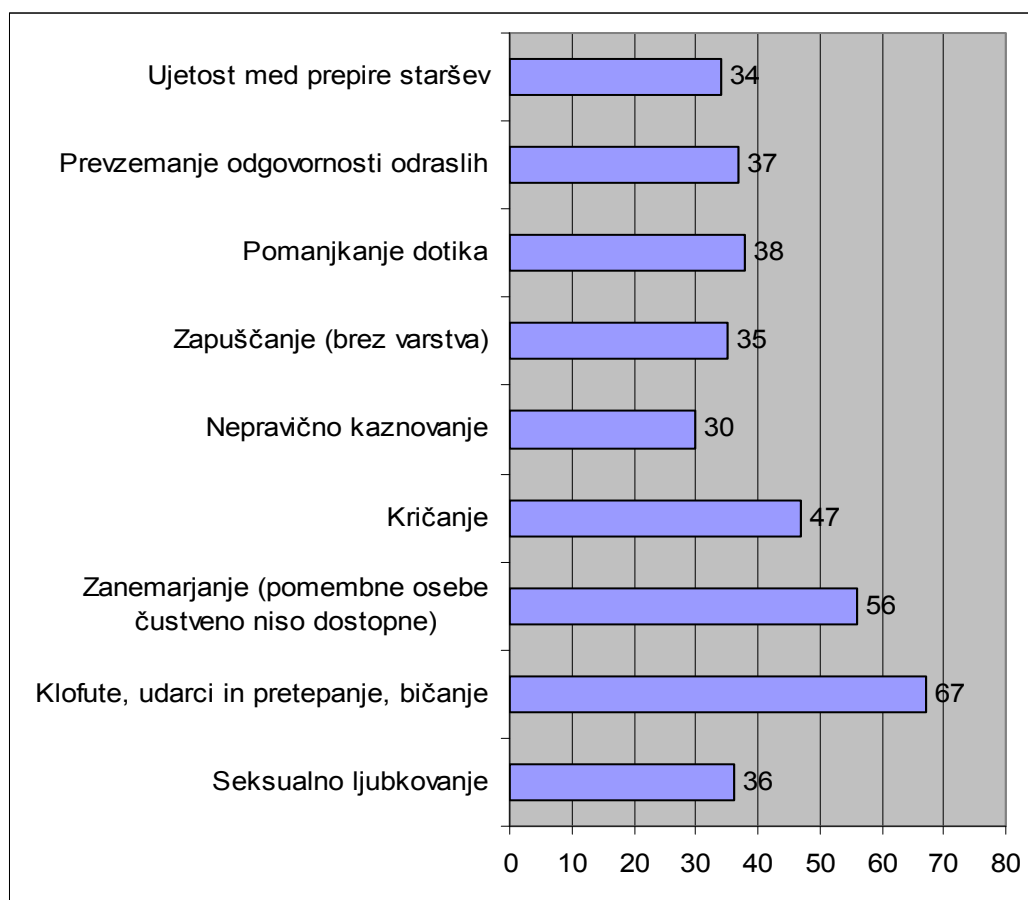
Nihče od intervjuvanih ni priznal, da bi bilo z njegovo primarno družino kar koli narobe. Več kot polovica se jih strinja, da model iz primarne družine vpliva na pojav odvisnosti.

Po mnenju managerjev so v obdobju postsocializma izgubili na ekonomski in socialni varnosti. Opažajo veliko tolerantnost do alkoholizma in manjšo do narkomanije. Nekatere moti zloraba položaja ob primeru alkoholiziranosti managerja.

3.3.1 Podatki o zlorabah

Do zlorab prihaja zaradi vpliva notranjega in zunanjega okolja. »Pomanjkanje samospoštovanja, ki izvira iz otroštva, je eden najpomembnejših dejavnikov, ki človeka vodijo v odvisnost ...« (Ziherl 1989, 43)

Slika 3.22 Vrste zlorab v primarni družini

Vir: Carnes 2006.

Pred začetkom tranzicije

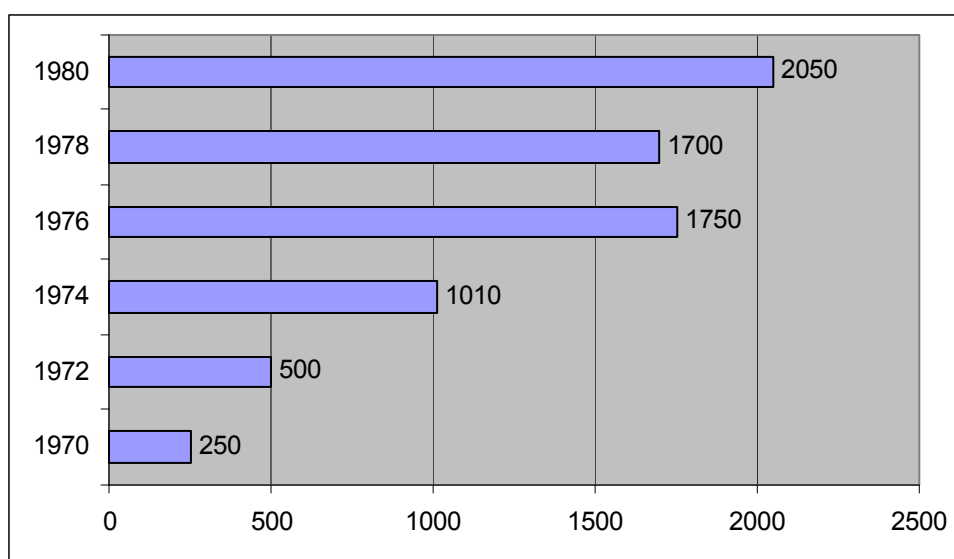
O zlorabi v družinah je Carnes (2006) izvedel raziskavo, ki opredeljuje posamezne vrste zlorab. Povzemamo izjave, ki so se največkrat pojavljale pri avtorjevem povpraševanju.

O alkoholizmu v naši družbi je v preteklosti veliko povedal alkohololog Rugelj (1992 665). Vztrajal je, da je treba »alkoholika identificirati kot alkoholika v družini in podjetju. Tam ga morajo soočiti z njegovim vedenjem in zahtevati, naj se uredi«. Rugelj je dobro poznal situacije v naših inštitucijah, podjetjih, saj je komentiral (ibid., 666), da »ni pošteno, če vodstvo podjetja terja od predstojnika, ki je alkoholik, da »preganja« druge alkoholike. V komunističnem obdobju se pošteni in delovni direktorji, ki niso prenašali parazitizma alkoholikov, niso mogli uveljaviti.« Avtor zatrjuje, da je bila znotraj večine podjetij, zlasti tistih z nizko kvalifikacijsko strukturo, med najmočnejšimi strankami »stranka alkoholikov«. Ta je hitro odžagala vsakega vodilnega delavca, ki si je drznil »preganjati« alkoholike.

Posledice so ostale do današnjih dni, saj je še vedno v delovnem razmerju in na vodilnih mestih starejša populacija, ki ni počistila s svojimi alkoholnimi odvisnostmi.

Na ozemlju sedanje Slovenije smo imeli prve pojave narkomanije že pred drugo svetovno vojno, vendar omejene na zelo ozek krog ljudi, ki so lahko prišli do teh sredstev, posebno do morfija. Na prelomu sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je pojavilo tihotapljenje mamil v našo državo. Dostopnost je bila večja. Od sredine sedemdesetih let se je pojavila zloraba opiatov, ki je bila prav tako omejena na manjše skupine uživancev.

Slika 3.23 Narkomani v Beogradu

Vir: Savić 1988, 14.

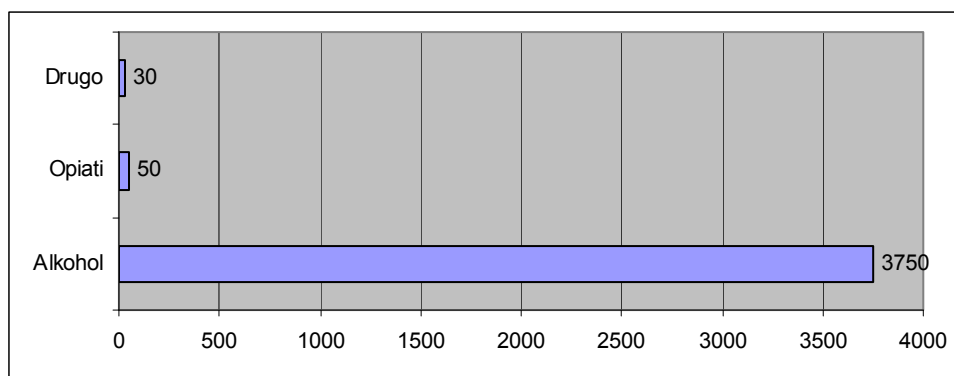
V takratni Jugoslaviji je prvi pojav narkomanije zabeležen z letnico 1967 v Beogradu (Savić 1988, 14). Z leti je narkomanija dosegla velik razcvet. V štirih letih je porasla za več kot štirikrat in v desetih letih za skoraj desetkrat.

Eksplozivno širjenje mamil, predvsem med mladimi, je bilo opaziti od sredine šestdesetih let. Številni sociologi so menili, da to pomeni svojevrstno subkulturo narkomanov, ki imajo lasten način sporazumevanja, posebne želje po hitrem, boljšem in brezskrbnem življenju.

»Problematika, povezana z drogami, predstavlja zaradi množičnosti (zlo)rabe le-teh enega najbolj aktualnih družbenih vprašanj našega časa. Hkrati pa ugotavljamo, da globlje kot pronikamo k bistvu problema, bolj izrazito večplasten in globalen postaja ... [problem droge] se je prelevil v predmet obravnave raznih strok in institucij z namenom, da zaustavijo ali vsaj minimizirajo širjenje tega družbi in posamezniku škodljivega pojava.« (Katona in Pintarič 1995, 17)

Organi za notranje zadeve so v letu 1982 v Beogradu evidentirali 3042 oseb, ki so bile v določenem odnosu z drogo, medtem ko je podatek s strani zdravstvene službe za isto leto omenil približno 108 uživalcev psihoaktivnih snovi. Ob upoštevanju splošno znanega dejstva, da statistika organov za notranje zadeve beleži tudi osebe, ki droge ne uživajo, ukvarjajo se zgolj z njeno neupravičeno proizvodnjo in prometom, je razlika med evidencami prevelika za sprejemanje enih ali drugih podatkov kot verodostojnih. Upoštevanje predpostavke, da se povprečno zdravi 15 do 20 % uživalcev drog, nam da določene podatke. Prav tako je lahko odsotnost z dela podatek, ki ga upoštevamo v omenjenem kontekstu.

Slika 3.24 Začasna odsotnost z dela zaradi odvisnosti

Vir: Nolimal 1985.

V zvezi z evidentiranjem problematike uživanja drog opozarja Nolimal (1985) na značilnost precejšnje diskrepance med podatki, zbranimi v okviru služb za notranje zadeve, in podatki v zvezi z oceno razširjenosti ter družbene nevarnosti pojava,

zbranimi v sistemu zdravstvenega in socialnega varstva. Sicer pa je znano, da registracija oziroma evidentirani odvisniki niso odraz realnosti.

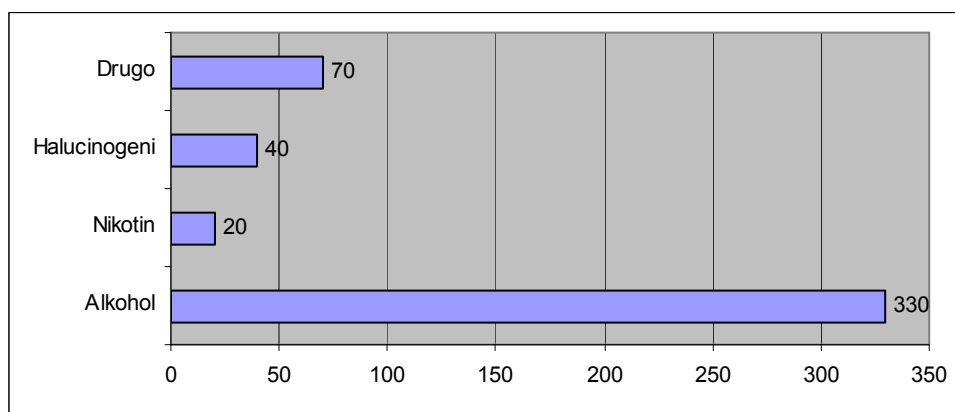
Pod postavko drugo so zajeti podatki o tabletah, kokainu, kanabisu, halucinogenih substancah in o kombinacijah substanc.

Nolimal (1985, 3) je že v začetku osemdesetih let zaznal intenziteto problematike drog z besedami:

»Problematika epidemiološke razširjenosti uživanja drog se nam danes vse bolj kaže v perspektivi ekopsihološke problematike v zvezi z industrializacijo in urbanizacijo. Največ direktnega (samomorov) ter indirektnega (bolezni odvisnosti itd.) samodestruktivnega vedenja najdemo prav v velikih mestih in industrijskih področjih, kjer je skoncentrirana sodobna potrošniška družba, ki teži k rastoči porabi in kratkotrajnim užitkom.«

V mednarodnem letu mladih (1985) je organizacija WHO opozorila na neverjetno protislovje ob dejstvih, da gre za najbolj zdravo in najbolj izobraženo mladino vseh časov, istočasno pa za najbolj ogroženo od lastnega poseganja v svoje življenje zaradi zlorabe mamili.

Slika 3.25 Odsotnost z dela zaradi zlorab

Vir: Nolimal 1985.

Takratni dvajsetletniki so sedaj stari trideset, štirideset let in so populacija ljudi, ki so sredi svoje delovne aktivnosti.

Po začetku tranzicije

Agencije EU za droge (EMCDDA³³) iz Lizbone spremlja trend uporabe drog. Združuje posamezna letna poročila držav članic Evropske unije. Iz zadnjega Letnega poročila Agencije (6. 11. 2008) je razbrati, da so stimulansi, kot so amfetamini, ekstazi in kokain takoj za kanabisom druga najpogosteje uporabljena skupina drog. Poročajo,

³³ Evropski center za spremljanje odvisnosti od drog.

da se je kar 12 milijonov Evropejcev med 15. in 64. letom že eksperimentalno srečalo s kokainom, 11 milijonov z amfetamini in 9,5 milijona z ekstazijem. Trend uporabe pri amfetaminu in ekstaziju je nespremenjen, pri kokainu pa se neprekinjeno povečuje (13. 11. 2008).

Združeni narodi so, zavedajoč se razsežnosti problema, desetletje od leta 1991 do 2000 razglasili za Desetletje boja proti zlorabi drog.

Glede na predlog EMCCDA je bila po letu 2002 sprejeta definicija umrljivosti zaradi drog. Definicija umrljivosti zaradi drog zajema smrti, ki nastanejo zaradi namerne (samomori) in nenamerne (predoziranje) zastrupitve z drogo, ali smrti, katerih namere se ne da določiti, a so posledica jemanja drog. Umrljivost zaradi drog pomeni tiste smrti, ki so nastopile, medtem ko je droga v preveliki koncentraciji delovala v telesu. Umrljivost *uporabnikov* drog v nasprotju s prvo pomeni tiste smrti, ki so nastopile pri uporabnikih drog v času, ko v telesu ni bilo usodne koncentracije droge in je bil/a osnovni vzrok smrti bolezen ali stanje, ki se je sočasno pojavilo pri uživalcu prepovedanih drog (Inštitut za varovanje zdravja 2008).

Vir podatkov, ki jih vsaka država uporablja za spremljanje umrljivosti zaradi uporabe prepovedanih drog, so: nacionalne baze podatkov o umrlih (nacionalni registri umrlih) specialni registri s sedeži v različnih ustanovah, inštituti za javno zdravje, inštituti ali oddelki sodne medicine, policija, ministrstva, drugi viri (npr. baze podatkov o bolnikih s HIV, razne raziskave).

Pokazatelj zlorabe drog v posamezni državi je trend umrljivosti zaradi zlorabe prepovedanih drog, ki je v Sloveniji v porastu.

Število umrlih zaradi drog je v Sloveniji v opazovanem obdobju od leta 1997 do 2007 naraščalo. Število umrlih moških je bilo okoli trikrat višje kot število umrlih žensk.

V porastu je tudi starost ob smrti med moškimi, medtem ko med ženskami ni mogoče govoriti o trendu zaradi premajhnega števila znanih primerov in zato velike variabilnosti vrednosti.

V poročilu Evropskega centra za spremljanje drog in zasvojenosti z drogami (EMCDDA) za leto 2005 opozarjajo na uporabo drog mladih odraslih (Inštitut za varovanje zdravja 2008). Povprečno 1,8 % mladih odraslih je navedlo, da so lani uporabili kokain. Približno 3,5 milijona Evropejcev od 15–34 let je v zadnjem (2006) letu uporabilo kokain, od tega v zadnjem mesecu približno 1,5 milijona uživalcev. Raziskave kažejo, da se je v številnih državah EU uporaba kokaina povečala, čeprav se ta pojav v nekaterih državah članicah z najvišjo pojavnostjo verjetno že umirja.

Tabela 3.5 Število umrlih zaradi prepovedanih drog v Sloveniji v obdobju 1997 do 2007, po spolu

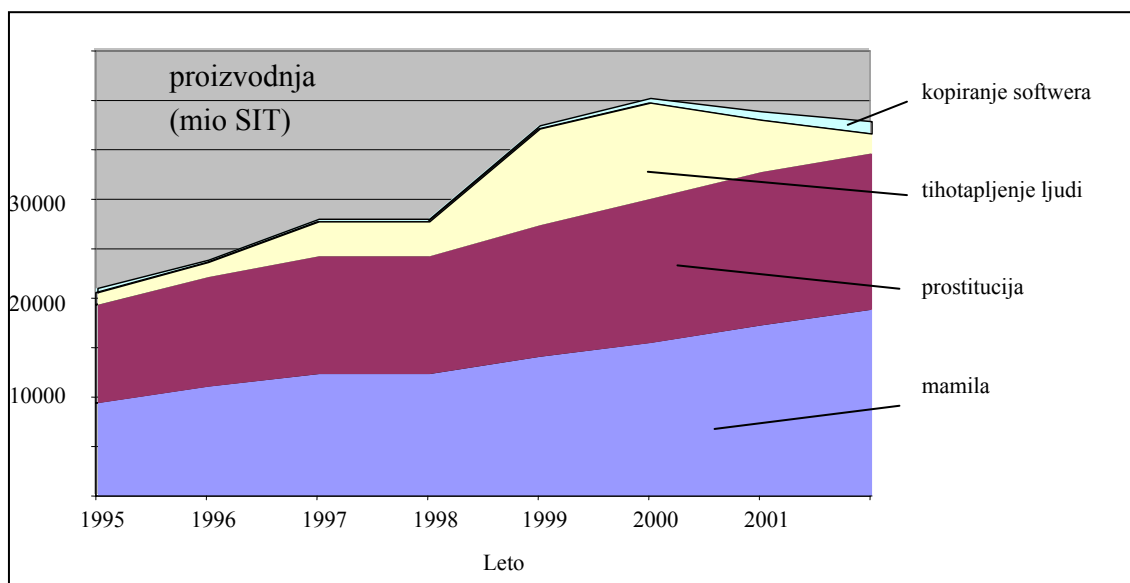
Leto/spol	1997 in 1998	1999 in 2000	2001 in 2002	2003 in 2004	2005 in 2006	2007
Moški	34	49	55	56	68	39
Ženske	13	16	12	20	16	22
Skupaj	47	65	67	76	84	61

Vir: prirejeno po Inštitut za varovanje zdravja 2008.

»V primerjavi s heroinom je [kokain] dražji za 100 odstotkov. Uživajo ga predvsem premožnejše zaprte skupine – zato bi ga lahko imenovali kar ‘droga za snobe’!« (Rožanec 2003)

V evropskem poročilu (2007) študije omenjajo, da demografija uporabnikov kokaina, ki niso vključeni v zdravljenje, navadno kaže na dobro izobražene posameznike, ki so relativno dobro vključeni v družbo in imajo stabilne življenjske razmere (ibid.).

Slika 3.26 Ilegalna ekonomija, proizvodna stran za obdobje 1995–2002

Vir: Rožanec 2003.

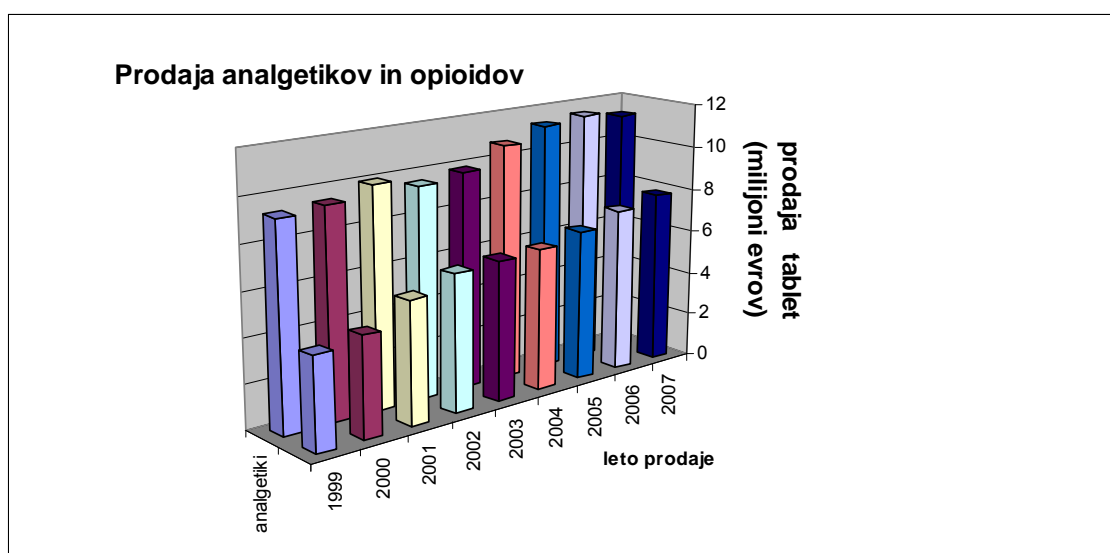
Kako velika so danes ilegalna svetovna tržišča z mamili, je težko oceniti, saj tisti, ki trgujejo z njimi, ne objavljajo svojih poslovnih rezultatov. Poročilo Urada Združenih narodov za droge in kriminal (UNODC) navaja, da je pridobivanje opija sicer v rahlem upadu (20. 10. 2008). Dejstvo je, da je trend celokupnega obsega ilegalne ekonomije v porastu. Konstantno smer rasti ima posledično prodaja na trgu mamil.

Približno četrtnina vseh Evropejcev oz. 71 milijonov (15–64 let) je vsaj enkrat v življenju poskusila kanabis in približno 7 % oz. 23 milijonov ga je uporabilo v zadnjem letu (2006), zaradi česar je še vedno najpogosteje uporabljana prepovedana droga v Evropi. Podatki iz zadnje nacionalne raziskave EMCDDA o uporabi kanabisa v zadnjem letu kažejo na nespremenjen položaj ali upadanje v večini držav poročevalk, pri čemer je v zadnjem letu kanabis uporabilo povprečno 13 % mladih odraslih Evropejcev.

Glede na cene drog imamo različne skupine uživalcev. Ljudje iz prestižnejših okolij in z boljšo ekonomsko osnovo si lahko privoščijo dražje odmerke.

V Evropi, izraziteje v severnih deželah Evrope, je zelo razširjeno jemanje amfetaminov domače izdelave, kar prinaša velike zasluge.

Slika 3.27 Trend prodaje tablet v mio. EUR

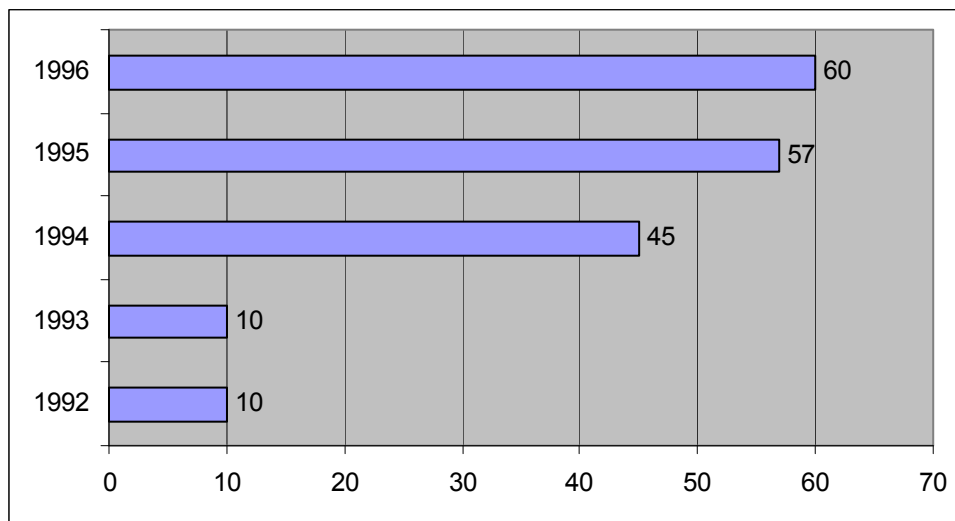
Vir: Respondent (DRU).

Tabletomanija kot posledica tako imenovanega pospeševalnega sindroma z vsem tehnološkim napredkom in hitrim tempom je v sodobni družbi eden najbolj prikritih družbeno škodljivih pojavov. Stres in nevrotičnost sta logična posledica današnjega tempa. Z vsem, kar pomenita za človekovo telesno in duševno zdravje, pritegneta v območje droge ljudi različnih slojev. Ker tablete predpisuje stroka, jih obravnavamo drugače in od tod ugotovitev, da je problem odvisnosti veliko večji, kot ga javnost doživlja.

Droge niso le mamila, temveč tudi določena zdravila in toksične snovi. Obseg prodaje opioidov in protibolečinskih sredstev podjetja, ki je med tremi vodilnimi farmacevtskimi podjetji v Sloveniji, nam pokaže trend rasti prodaje tablet.

Po letu 1993 je zaznan močan vzpon porabe antidepresivov, v zadnjih letih se je intenzivno povečala poraba zdravil z učinkom na osrednje živčevje (psihiatrična zdravila). Skupina, ki je doživela največji razvoj in tudi sprejemljivost v razvitem svetu, pa so zdravila proti depresiji.

Slika 3.28 Rast porabe antidepresivov v Sloveniji

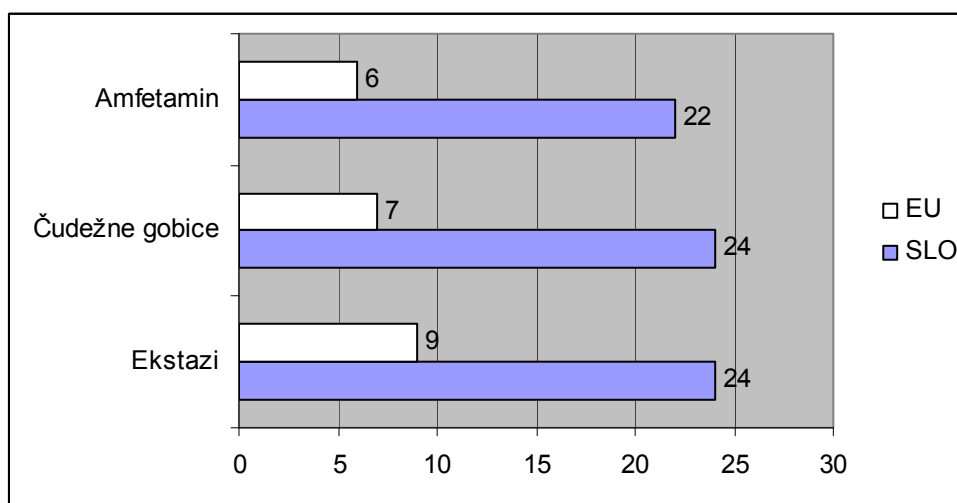

Vir: Krka, d. d., 1998.

Katona in Pintarič (1995) poudarjata, da je jemanje drog kot pripomoček postsocialističnega časa za premagovanje vsakdanjih naporov, predvsem pa duševnih bremen, ki jih povzročata in diktira neusmiljeni ritem sodobne družbe, prisotno v mnogih različnih plasteh družbe. Posebno amfetamini in kokain delujejo kot vsestranski doping, saj zvišujejo prag učinkovitosti in povečujejo konkurenčno prednost. Energija, ki jo umetno črpajo iz dopinga, omogoča učinkovitejšo delo, kar je bistvena prednost v managerskih in drugih poslih.

Evropsko raziskavo (Calafat), ki je bila narejena leta 1998 in je zajela od 2598 do 2624 anketiranih študentov, smo primerjali s sorodno raziskavo (Sande), narejeno tri leta kasneje na vzorcu 713 do 814 slovenskih študentov.

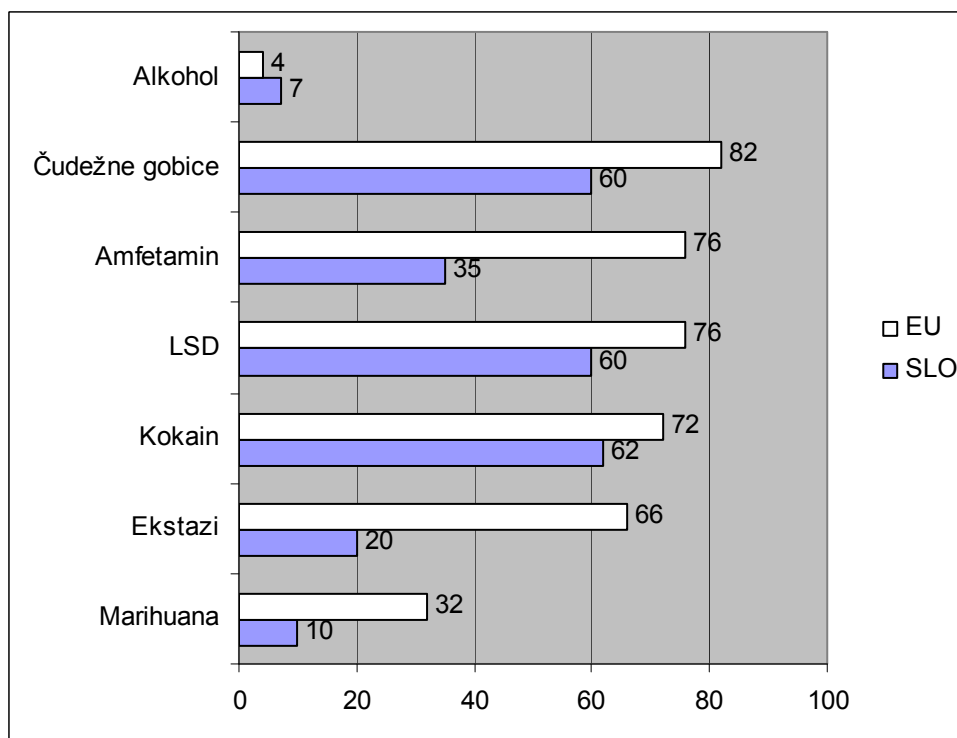
Slika 3.29 Največje prekoračitve evropskega povprečja slovenskih uživalcev (n=713 do 2624)

Vir: Calafat 1998, Sande 2001.

Primerjava (ne)poseganja po različnih drogah v Sloveniji s stanjem v Evropi je v največjem razkoraku pri enkratnem uživanju treh drog: amfetamina, čudežnih gobic in ekstazija.

Slika 3.30 Delež neuporabe drog

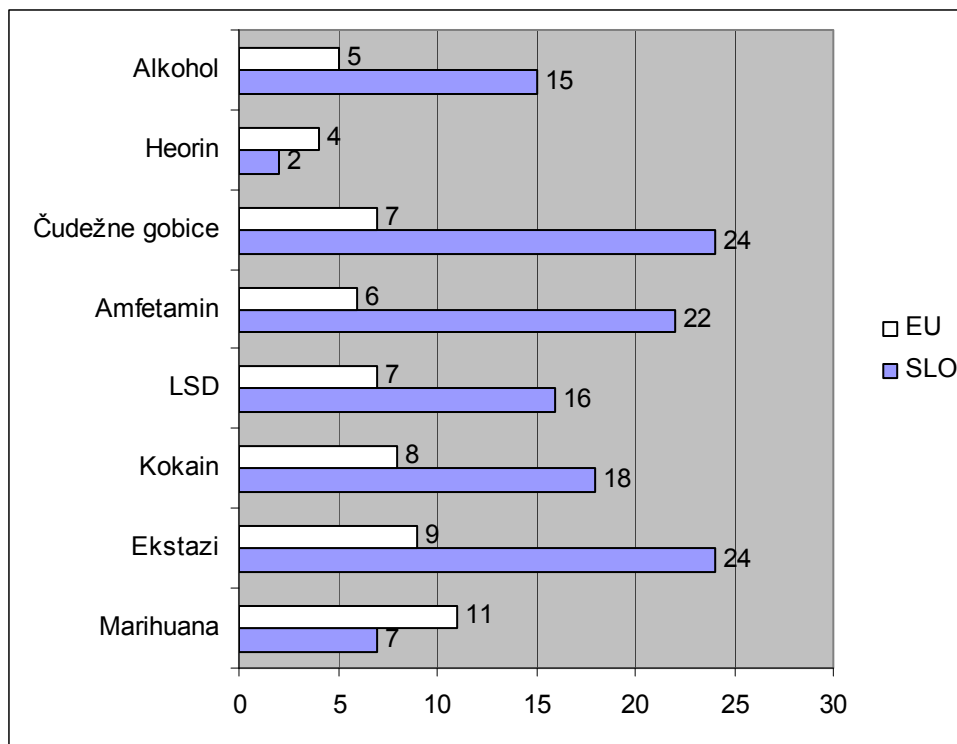
Vir: Calafat 1998, Sande 2001.

Vse raziskave med Evropejci (Calatan 1998) so bile narejena na vzorcu od 2598 do 2624 anketiranih. V Sloveniji je bilo anketiranih (Sande 2001) od 713 do 814 študentov družboslovnih fakultet. Raziskavi sta bili narejeni v razmaku petih let, vendar gre v obeh primerih za obdobje po začetku tranzicije.

Povzeto po Možetu (2002, 27) slovensko javno mnenje iz leta 1999 kaže, da je pri nas »... 135.000 ljudi odvisnih od alkohola. Ocene nekaterih naših vidnih strokovnjakov, nastale na osebnih izkušnjah, pa so precej višje: tako govori dr. Zdenka Čebašek-Travnik o številki 170.000, dr. Janez Rugelj pa celo o 200.000 tovrstnih osebah.«

Čeprav po uporabi alkohola v Sloveniji sodimo v sam svetovni vrh, pa se v primerjavi z evropskim povprečjem ne odpovedujemo ostalim drogam. To je dokaz, da se vrste odvisnosti medsebojno ne izključujejo, temveč kumulirajo.

Slika 3.31 Uživanje posameznih drog manj kot enkrat mesečno (n=713 do 2624)

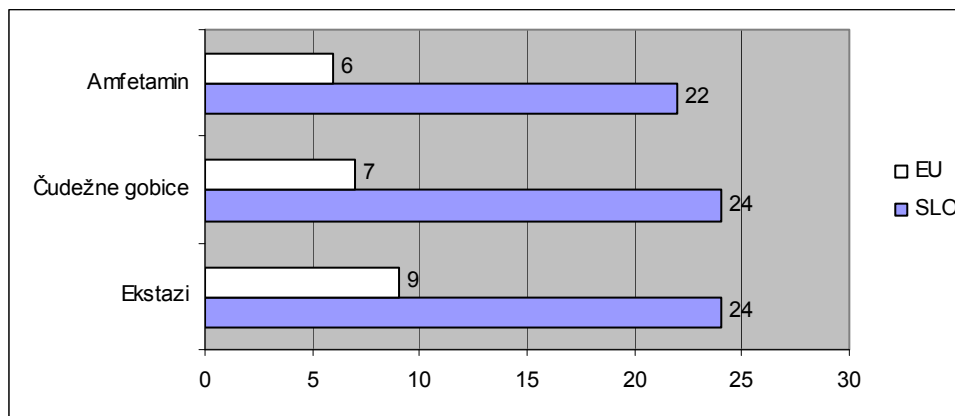

Vir: Calafat 1998, Sande 2001.

O rednem uživanju ekstazija, kokaina in LSD-ja med anketiranimi v Sloveniji ni podatkov. Močno presegamo evropsko povprečje v občasnem uživanju alkohola, čudežnih gobic, heroina, amfetaminov, LSD-ja, kokaina in ekstazija. Iz grafa je razvidno, da so v enakem odstotku zastopani tisti, ki se nekajkrat tedensko »osvežijo« z marihuano, kot tisti anketirani, ki so se opredelili za redne, vsakodnevne uživalce te

droge. Enako je tudi število anketiranih, ki enkrat mesečno konzumirajo marihuano, s tistimi, ki so popolnoma prenehali z njo.

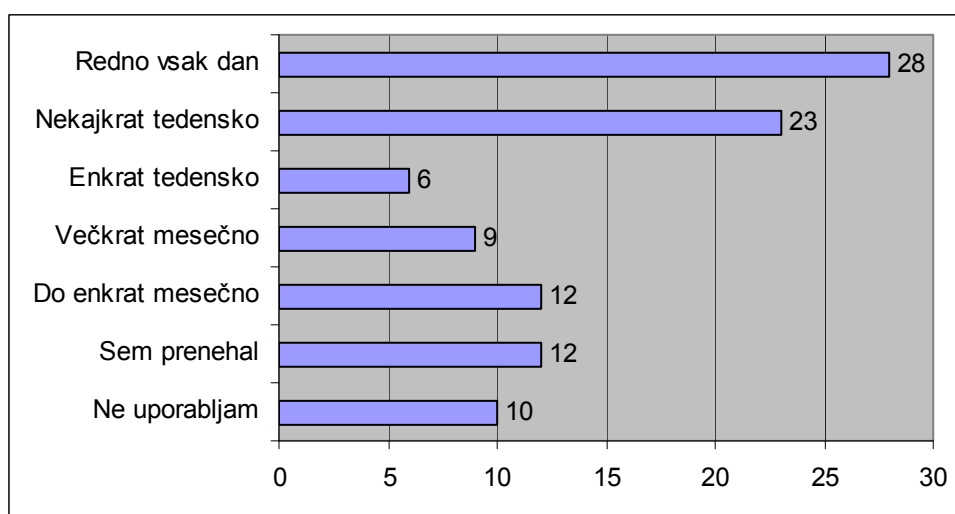
Slika 3.32 Največja prekoračitev evropskega povprečja (n=713 do 2624)

Vir: Calafat 1998, Sande 2001.

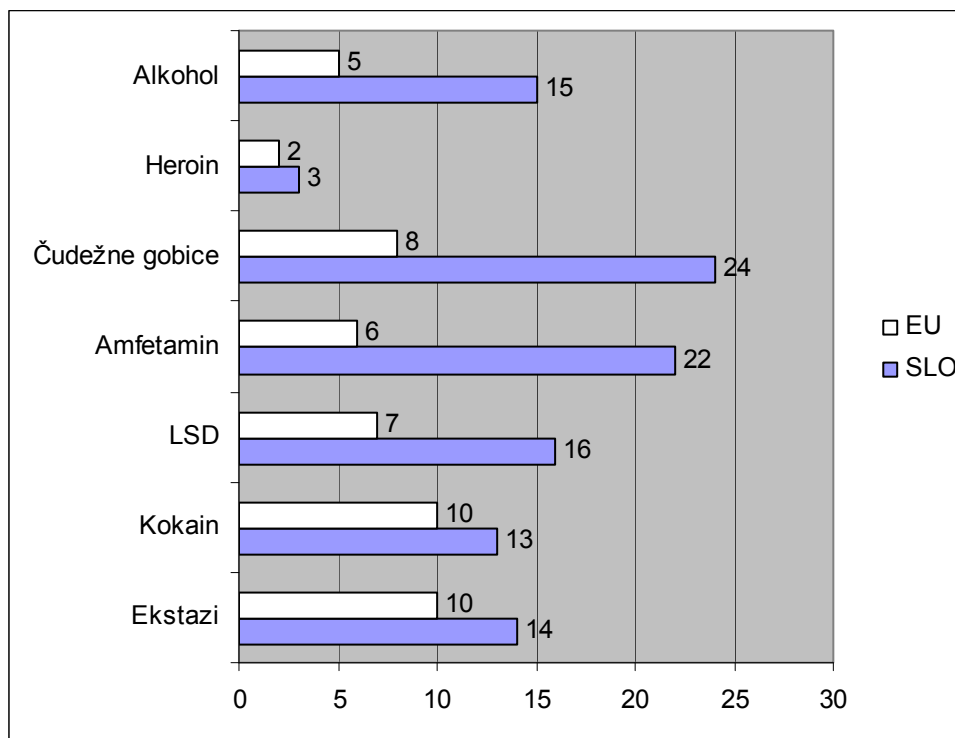
Redno uživanje heroina je pri nas za 100 % večje od povprečja anketiranih v Evropi, uživanje marihuane pa je pri nas trikrat večje.

Slika 3.33 Uživanje marihuane v Sloveniji

Vir: Calafat 1998 in Sande 2001.

Slika 3.34 Občasna uživanja drog

Vir: Calafat 1998, Sande 2001.

3.3.2 Podatki o zlorabah seksa

V naši družbi se veliko govori o seksu, zelo malo ali skoraj nič pa o zlorabi oziroma odvisnosti od seksa. Na naše (ne)sprejemanje zasvojenosti s seksualnostjo vplivajo stereotipi. Poleg vnašanja substanc (alkohol, droge) v organizem, se lahko omamimo tudi z lastnimi možganskimi kemikalijami, zato prihaja do situacije, da je za nekatere ljudi tudi seks lahko droga, ki povzroča odvisniške reakcije.

Ugotovili smo, da se s tovrstno zasvojenostjo ukvarjajo le redki posamezniki. Carnes (2006, 79–81) loči pri zasvojenih s seksualnostjo enajst vedenjskih tipov³⁴, vendar gre pri vedenju zasvojenih običajno za kombinacijo več različnih vzorcev. Govori o: sanjarjenju o seksu (fantazijski seks), seksualnem lovu, anonimnem seksu, plačevanju za seks (zatekanje k prostituciji), trgovanju s seksom, voajerizmu³⁵ in pornografiji, ekshibicionizmu,³⁶ spolnem nadlegovanju, zadajanju in prejemanju bolečin, o seksu s predmeti in otroki.

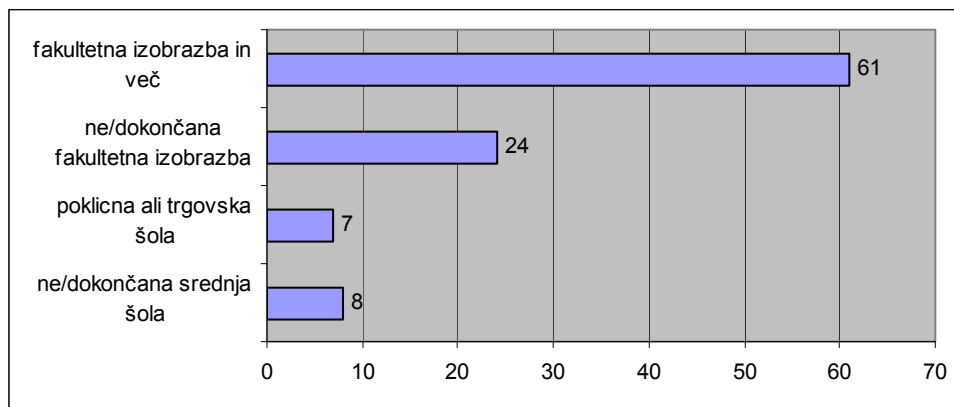
³⁴ Avtor jih imenuje vzorci nemoči.

³⁵ Iz Velikega slovarja tujk 2002. Doživljanje spolnega zadovoljstva ob gledanju spolnega akta drugih.

³⁶ Iz Velikega slovarja tujk 2002. Spolna iztirjenost, nagnjenje k razgaljenju in razkazovanju spolovil; tudi adamizem.

Raziskave (ibid., 57) so pokazale, da večina (79 %) tovrstno zasvojenih govori o hudem padcu delovne učinkovitosti, 11 % jih je na delovnem mestu nazadovalo.

Slika 3.35 Stopnja izobrazbe anketiranih odvisnikov od seksa (n=932)

Vir: Carnes 2006.

Če gre verjeti posameznikom (Dajana 2008), ki so pripravljene spregovoriti o tem, veliko odvisnikov od pornografije kaže popolnoma enake simptome kot odvisniki od heroina ali morfija. Zazna se toleranca in s tem potreba po vedno večjem odmerku, odvisnost kot nemoč prenehanja in withdrawal.³⁷ Vsi ti boleči simptomi spodbujajo nekontrolirano nasilno vedenje.

Popov (2008, 63) povzema po ameriških raziskavah organizacije NCMEC,³⁸ da prihaja do srečanj prostitutk in poslovnežev v izbranih okoljih.

Carnes (2006, 70) opisuje iste akterje, ki povzročajo odvisnost pri človeku, čeprav ne gre za uživanje snovi in ne za vbrizgavanje substanc v telo. Omenja živčne prenašalce, neurotransmitorje endorfine, ki so odgovorni za vse »viške« in občutja. Razburjenje in nevarnost povzroči, da se endorfini začnejo izločati. To povzroča občutke evforije kot pri kokainu.

3.3.3 Primerjava in trendi

Problemi managerjev so bili v obdobju pred tranzicijo zanemarljivi v primerjavi z obdobjem po tranziciji. Pritiski, zahteve, pričakovanja so večja kot pred desetletji. Ugodnosti za managerje je bistveno manj. Zanesljivost delovnega mesta je nezavidljiva. Vsi ti pritiski, skupaj s podatki o porastu najrazličnejših zlorab, pričajo o spreminjanju pozicije in vloge managerja in o njegovih nepoznatih področjih »spolzkega terena«.

Ker so tudi managerji samo ljudje in ne Bogovi, ni presenetljivo, da se »prilagajajo« na način, ki je trenutno najbolj razširjen. Razširjenost zlorabe opiatov

³⁷ Občutek telesne bolečine, ko ni droge.

³⁸ NCMEC – National Center for Missing and Exploited Children, Arlington Virginia.

doseže vse sloje naše družbe. Pojav tihotapljenja mamil v našo državo in skozi njo je imelo za posledico vedno večjo dostopnost do drog in razširjanje problematike v zvezi s tem.

Starostna meja uživalcev drog se večja. Mladi uživalci ob koncu prejšnjega stoletja so lahko današnji managerji v najaktivnejšem delovnem obdobju.

Zaradi neenotnih kriterijev in različnih baz podatkov o odvisnikih je onemogočena komparacija po časovnih obdobjih. Zaradi teh omejitev smo upoštevali samo trende povečanja.

Ob vseh navedenih dejstvih ne gre prezreti Lipičevega (2005, 42) opozorila ob njegovem odkritju in opozarjanju na razširjenost alkoholizma. »Predpostavljam, da bodo to poljudno oblikovano besedilo [raziskavo], ki nudi osnovo za obsežnejše znanstveno delo, morda upoštevali tudi nezdravniki, predvsem dušni pastirji, predpostavljeni v državnih uradih, predstojniki javnih in zasebnih oskrbovalnih ustanov, hišni gospodarji, vzgojitelji in človekoljubni ljudje nasploh. Zato dajem besedilo kar se da brez strokovnih zdravniških opomb v roke širši javnosti.«

Namen dr. Lipiča je bil zgovoren. Opozarja pred pojavom alkoholizma, apelira na določene družbene sloje, da problem alkoholizma vzamejo resno in ukrepajo, da se ne razširi in ogrozi »naših ljudi«.

Po skoraj dveh stoletjih od izrečenega opozorila smo »pridelali« nezavidljivo pozicijo na samem vrhu najbolj alkoholiziranih državljanov v Evropi.

3.4 Izpoved in videnje odvisnosti zdravljenih (alkoholizem)

Smiselno je pogledati v dogajanje in doživljanje s strani akterjev, uživalcev, poiskati stiske in razloge, zaradi katerih pride do odvisnosti. Prisluhnili smo zgodbam posameznikov, ki so se bili pripravljene odpreti, ki nam zaupajo in so svojo odvisniško pot zapustili že pred leti.

3.4.1 Alkoholik

Zdravljeni alkoholik, avtor številnih inovacij, sprva zaposlen v tovarni, kasneje uspešen privatnik, ki že 16 let abstiniira, je podal svoje doživljanje in videnje današnje situacije na temo odvisnosti (transkript).

»Zelo kmalu sem začel pit. Sprva mi sploh ni pasalo. Pri plačah se je šlo vedno pit. Na račun dobro opravljenega posla in inovacij sem začel pit. Tudi mama je zadnja leta pila. Pa sem prenehal /pit/ za tri mesece. Pri 35 letih sem začel neustavljivo pit. Bil sem zelo uspešen. Bil sem v nabavi, postal vodja nabave, na terenu, postal vodja ... (zakrili z rokami) Vse, česar sem se lotil, mi je uspelo 300 %. Čez leta sem prišel na točko, ko ne bi mogel več ... Kar dolgo je trajalo. Takrat sem pil že 15 let. Na službeni poti nisem nikdar pil. V Jugoslaviji ni bilo podpisa pogodbe, če se ni zalilo. Na slovesnostih sem pil sok. Posebej sem prosil natakarja, da mi prinese sok iste barve, kot je viski ali vino.

Bal sem se, da bi postal alkoholik. Zaradi strahu, ja, da ne bi postal alkoholik. Ko sem domov prišel, sem se ga pa nalezu (gre z roko skozi lase).

Zjutraj sem spil kavico in nula tri viski. Čez dan je bilo takih kavic veliko. Na koncu sem samo še žgano pijačo pil. Spil sem od enega do tri decilitre žgane pijače na dan. Vina in piva nisem pil. Da bi se pa napil, da bi obležal, se pa ni nikoli zgodilo. Moja žena rada reče, da sem bil fin pijanc.

Z ženo sva delala, lahko rečem, noč in dan. Tako sva se zmenila. Delala sva pa velik. Še iz službe sva prinesla domov. Hišo sva delala z golimi rokami. Vse sva delala sama. Ko smo postali privat, je žena pa še bolj delala. Imel sem veliko inovacij. Bil sem na terenu. Kar sproti smo si izmišljali imena inovativnih izdelkov, ki so že pred desetletji konkurirali na evropskem trgu (se zasmeye). Nobenih stresov nisem imel. Vse je bilo, bi lahko rekel, idealno. Dopusta pa res nisva poznala.

Zadnjih pet let ... Zaradi mojega stanja me je bilo tako strah, da ne morem povedat. Zadnja leta ... Kar skrilo bi se. Takoj sem se podelal v hlače, čim je nastal kak problem. Nisem bil več kos situaciji (vstane in se sprehodi po prostoru).

Vse sorte sem poskusil, da bi se rešil. Imel sem strašno željo, da bi nehal piti. Zadnjih pet let je bilo grozno. Šel sem celo od doma, da bi naredil samomor, pa me je bilo preveč strah, da bi to storil. Rekel sem si, da ne morem več. Samega sebe sem sovražil. Nemočen, neodločen, ničvreden ... tako sem se počutil. Vsak alkoholik tako čuti. Navzven pa sem se kazal kot največji frajer, ki obvlada vse.

Žena ja bila tista, ki je uvidla neizhoden propad. Nekega dne je zvečer odšla od doma. Čudno se mi je zdelo. Ko se je vrnila, je bila nekam čudna. Spet sem se ustrašil. Kaj je pa zdaj to? (Zviša jakost glasu.) Naslednji dan mi je postavila pogoj, da grem z njo na AA ali pa ostanem brez krožnika pri mizi. Spet sem se ustrašil. Kam me bo pa zdej spravla? Med same pijance ... Kje naj jem, če ne doma? Torej sem šel z njo v Klub anonimnih alkoholikov.

Po prvem obisku v skupini Kluba anonimnih alkoholikov sem začel abstimirati. Streznil sem se šele po letu dni popolne abstinence.

Stara družba me je zapustila. Ko sem prišel in naročil kavo, so se me kar izognili. Nisem se jim približeval. Zelo sem pazil, da se jim nisem približal. Ne, hvala, ne pijem. Kar ven so šli. Tudi na lov, med jagre, nisem več hodil. Tam se veliko pije, ko se v hladu čaka na priložnost strela.

Po sedmih letih abstinence se je sposobnost vodenja začela popravljati. Spet sem bil uspešen.

Odvisnika od alkohola prepoznam že po videzu, po izgledu obraza, barvi kože. Poznam ga celo po laseh, saj ima lahko takšne kot volna. Najbolj zagotovo lahko trdiš, da gre za odvisnika, ko analiziraš njegovo obnašanje. Tu ne morem zgrešiti. Tri minute, pet minut, pa ga že imaš ... V parlamentu so. Med managerji jih je po moji oceni od 10 do 15 %.

V Jugoslaviji je bila varnost managerjev od 90 do 100 %. Odvisnosti je bilo ravno toliko [kot sedaj]. Sedaj je samo bolj prepoznavna odvisnost]. Včasih so [odvisnosti] kar spregledoval. Če se spomnim mojega komercialnega direktorja ... Zjutraj je dobil štamperle, pa ob 9 h še enga. Kaj je bilo pa pol, pa ne vem ...

Alkohol lahko dolgo časa držiš na nivoju. Lahko se mal sprostiš na tem nivoju. Če pa nadaljuješ ... Ja, mamilaša pa spoznam po ... Poznam nekoga, ki ima idealno plačo, pa že deset let ni kupil avta. Tudi študira. Očitno se da.

Če so starši alkoholiki, so vsaj v 30 % tudi otroci. Uspešnih je lahko 5–10 %. Če je mama vzorna, je ta procent bistveno manjši. Od tistih, ki so zdravljeni alkoholiki, je ta procent [otrok] zelo majhen, ki zapadejo alkoholu.

Do določene meje sem bil celo bolj uspešen [kot bi bil brez alkohola], ko pa presežeš ta nivo, pa padeš dol. To je lahko dolgo. Pri nas se zaradi alkohola nismo uničili, ker je žena popravila, kar se je popravljati dalo. Prišli pa tudi nismo naprej, tako kot so prišli drugi in imajo danes cele tovarne.

Bistvena razlika je, če vodiš podjetje s trezno glavo, kot če nisi čisto sam. Večji psiholog si, bolj si prisoten, pozoren. Sedaj najprej umirjeno čakam, da se človek izkašlja, da čim več pove. Potem čisto kratko in umirjeno povem svoje.

Že 16 let ne pijem in sem zelo ponosen nase. Tisti moment, ko sem se odločil, da preneham s pitjem, sem tudi dejansko nehal. Imel sem strašno željo, da neham pit. Zato sem takoj imel načrte. Vedel sem, da mi na govorjenje ne bodo več verjeli. Samo dejanja, samo dokazi, to šteje. Začel sem z rednim vstajanjem, s samodisciplino, s čistočo, z obnašanjem in da se navzven pokažem.

Sicer pa sem si od vsega najbolj želel, da bi domači prepoznali, da sem sedaj drug človek. Zelo sem si želel slišati, da me takega [dobrega] pa res niso nikdar poznali. Tudi to sem doživel.

Ne pogrešam več alkoholne družbe. Pravim, da sem se približal civilni družbi. Postal sem spet civiliziran človek. Hodil sem trinajst let na AA. Nimam več potrebe it na ta srečanja. Sprva sem hodil po dvakrat na teden. Z leti me je stvar začela omejevati. Družine alkoholikov ... ene in iste debate. Eno in isto ... Rabim več. Manjkala mi je razgledanost. En kup vezi mi manjka, debate. Treba se je nekam vključit.

Rešitev je samo v izkušnosti ljudi. Diploma sam ne da dovolj. Treba se je dokazat. Ne podcenjujem šole, vendar se je treba izkazat tudi z delom.

Haider je bil brihten in sposoben. Bil je še v tistih mojih uspešnih letih. Naša veleposlanica v BiH, ki jo je popihala domov, to pa je že faza padanja. Sploh je osebno ne poznam, vendar vem po njenih reakcijah, po njenem neoriginalnem, zaigranem nasmešku. Ljudje, ki naredijo neumnost pri slučajnem popivanju, se potegnejo nazaj, poskusijo popraviti, kar se da. Pri njej je bilo to vse samoumevno in logično, brez premisleka in ustreznih reakcij obžalovanja.

Takšni ljudje ne bi smeli sedeti na takšnih mestih. Kar za nekaj ljudi vem, ki so ali pa so bili celo ministri, za katere vem, da so odvisniki. Vselej bi se morali vprašati, zakaj rabimo take ljudi.

To je dobro, da se na sestankih več ne sme pit. V naši družbi bi naredil ostrejšo mejo. Če se nekoga dobi, da pije, bi ga takoj odstranil s položaja. Spoštovanje mora imeti svoje mesto, pa ne do alkoholnih glav. Včasih je bilo bolj razpuščeno, sedaj so pa droge ...

Zdravstveno stanje sploh ni merilo za alkoholizem. Ko sem še pil, bi lahko ocenil svoje zdravstveno stanje s 4. Nič mi ni bilo. Bil sem brez zdravnika, brez zdravil v svojo delovno dobo. Zaradi zdravja mi ne bi bilo treba nehat pit. Zdravje ni merilo. Na prehrano nisem pazil.

Za volan sem sedal kadar koli, ne glede na alkoholiziranost. Vseskozi sem po malem pil, oziroma nikdar nisem bil več trezen. Zjutraj je bila kavica in nula tri ... Saj so me ustavili, pa so me spet spustili naprej, saj sem se vozil v najboljših avtomobilih. Nikoli mi niso vzeli izpita. Imel sem dovolj denarja in nobel avto.

Sprejemanje odločitev z glavami, ki niso trezne, bi moral vsak človek prepoznati, pa naj gre za župana, direktorja ... Odvisnost se vidi na njihovih odločitvah. Ja, sem razmišljal, zakaj sedijo na takšnih mestih in sem tudi našel odgovor. Preprosto nimajo protikandidatov. To je razlog. Proti enemu mlademu kandidatu bo vsak župan alkoholik zmagal, saj ima izkušnje, ljudje pa tudi niso sigurni, če tudi ta mladi ne bo začel piti, pa še brez izkušenj je. Mesta niso zavidanja vredna.

Managerski poklic je nevaren za odvisnosti.«

3.4.2 Alkoholikova žena

Žena zdravljenega alkoholika, avtorja številnih inovacij, sprva zaposlenega v tovarni, kasneje uspešnega privatnika, ki po tridesetletnem alkoholiziranju že 16 let uspešno abstiniira (transkript):

Alkoholika takoj prepoznam. Po prvem, drugem stavku. Eno in isto ponavlja. Ne rabim velik, da ga prepoznam. Ni mi treba nič vohat. Sicer pa, če sem poleg alkoholika, ne diham in grem na drugo stran po zrak al pa diham skoz usta. Ne prenesem tega vonja.

Prepričana sem, da gre 90 % otrok alkoholikov po poti staršev, isto naprej. Veliko je družin, ko hodijo skup na dopust, pa mož pije. Nič nimajo od tega, da se tam kregajo. To ni dopust. Ampak grejo pa.

Po mojem mnenju je alkoholikov na položajih tudi do 30 %, prepričana sem, da jih je celo več, takih, ki jih jaz prepoznam ... Zdi se mi, da je bilo včasih še več odvisnosti. In tisti, ki pijejo in se znajo držati v nekih mejah [pitja], je pa mal, da bi lahko rekla, da so uspešni.

Ja, jaz vem, da sem od dela odvisna. Ko sem bila mlada, je šel on pri plači pit, jaz pa domov delat. Že od vsega začetka sva se dogovorila, da bova veliko delala, ker nama je tako pasalo. Delala sva sicer počas, kar dans ni mogoče. Dans je treba vse na hit in takoj, da si konkurenčen. Tudi delo je holizem, samo alkoholizem je pa posebno poglavje. Toda delala sva res veliko. Nekaj prijateljev nas je naenkrat začel s privatništvom. Pri vsem mojem trudu in najini dani inteligenci, ki ni majhna, pri vsej moževi inovativnosti sva pricapljala na isto mesto, kjer sva začela. Prijatelji so se povzpeli med uspešne managerje z močno materialno osnovo. Pa saj nama nič ne manjka, le neumno se mi zdi, ker so nama bili dani toliko boljši pogoji v obliki intelekta in iznajdljivosti pa nisva tega unovčila. Z vsem tem delom ... Pa nič dopusta. No, saj od dopusta z alkoholikom tako nimaš nič.

Če ne bi bilo mene, bi že zdavnaj naša družina potonila. Marsikaj sem morala popraviti za njim, ne samo delat. Zelo veliko je lagal. Čim se je pojavil problem, se je skrtil. Preprosto ga ni bilo. Vse sem morala sama urejati. Prišla sem do točke, ko nisem mogla več delat. Ni šlo. Vedla sem, da je sedaj pa konc.

Sreča, da je sin zrastel. Kar prekmalu je moral odrasti. Spodbudil me je, da se mora stvar končati drugače, ker tako ne gre več naprej.

Že prvič, ko sem šla na AA, sem se naučila postaviti mejo in vztrajati. Alkoholiku moraš odvzeti tisto, kar mu največ pomeni. Vedno sem lepo rihtala moža, mu stregla za oblečt in za jest. Rad je bil lep in lepo postrežen. Bil je fin.

Sin je predlagal, da mu pri mizi odstraniva krožnik in stol. Tako sva naredila. Mož je bil zelo užaljen, sin pa je šel v drug prostor in jokal, ker mu je bilo tako hudo. Prej smo vedno jedli skupaj. Zabičal pa mi je [sin], da ga ne bi slučajno sprejela k mizi.

Tudi vodilnim bi moral takoj odvzeti položaj, čim se pojavijo prvi problemi v zvezi z odvisnostjo. Managerski poklic je dovzeten za alkoholizem in druge odvisnosti bolj kot kateri koli drug poklic. Če bi imela moč, bi uveljavila odvzem položaja, ki vsakemu pravemu managerju veliko pomeni. Prav to mu moraš vzeti, kar mu največ pomeni. Naš je hotel bit lep in dobro postrežen.

Jezna sem bila na policaje. Samo tiste reveže s fičkotom so ustavljal in dajal pihat. Našmu niti enkrat niso dal pihat. To ne morš verjet. Vedno so ga spustil, ker je imel dober avto.

Ko sva se prvič peljala na AA, je doma sedel v BMW-ja in se v rikverc zaletu še v drug svoj avto. To ne morš verjet! Obadva je stolku. Samo sva se pol z BMW-jem kar odpeljala. Ženske na AA-ju so stvar komentirale z besedami, da se bo še marsikaj zgodilo, preden bo imel čisto glavo. Celo leto je trajalo, da so se mu možgani zbistrili. Celo leto je še delal neumnosti, samo vedla sem, da bo enkrat boljš, ker je abstiniral.

Sedaj živiva umirjeno, sva upokojena. Pomagava sinu v delavnici. Hčera je že odšla.

4 SKLEP

V obdobju socializma so bile socialne razlike manjše, zaščita ljudi pa je bila večja, brezposelni so bili le tisti posamezniki, s katerimi je bilo »nekaj narobe«, v sodobnem svetu pa vlada ekonomska nestabilnost, visoka nezaposlenost, ambivalentnost in negotovost načrtovanja prihodnosti. Posledično sledi tesnoba in nemoč človeka. Zagotovljenega delovnega mesta, kot je bilo pred tranzicijo, ni več.

Z obdobjem tranzicije je začela usihati režimska zaščita delavcev, ki se s povzpetjem kapitalizma še znižuje, na drugi strani pa se večja brezposelnost prebivalstva. V boju za ohranitev delovnega mesta je začelo primanjkovati časa za osebne zadeve, za vrednotenje človeka po osebnih lastnostih. Najpomembnejša je produktivnost, učinkovitost, hitrost, kvaliteta izdelka in storitve.

Manager je imel v obdobju pred tranzicijo in procesom globalizacije stabilno gospodarsko in družbeno ureditev brez praznin, ki bi od njega zahtevale nadčloveške napore za preživetje posameznika, tima, podjetja, družbe. Današnji manager mora to praznino v kateri smo se znašli v obdobju postsocializma, napolniti s svojo iznajdljivostjo, doslednostjo, ustvarjalnostjo, kompleksnostjo, odgovornostjo, delavnostjo, skratka s svojo »močno« identiteto. Vse to pričakujejo od managerja posamezniki in družba kot celota. S holističnim delovanjem naj bi zapolnil sleherni vrzel v družbi, ki se utaplja v nestabilnostih na številnih področjih delovanja.

Globalizacija prihaja do slehernega subjekta z veliko naglico. V tem tempu je zelo pomembno kakšen odnos imamo do sebe, kakšnega imajo delavci s predpostavljenimi in v kolikšnem obsegu lahko računajo na svoje vodilne. Pomembno je ali jim nadrejeni znajo prisluhniti in »čutiti« njihove stiske in probleme. Globalizacija je okvir, ki določa parametre političnega in gospodarskega delovanja znotraj modernega kapitalizma, ekonomska globalizacija ob tem večja amoralnost globalne družbe.

Globalne spremembe obstoječega svetovnega sistema kapitalističnega gospodarstva doživljamo na slehernem koraku. Temu se moramo prilagoditi s spremembo naše osebne identitete, kar pa je za posameznika lahko zelo boleče, če se procesa ne zave pravočasno in se ne sooči s svojimi realnimi možnostmi in potenciali. Pri tovrstnem procesu spreminjanja so posebej na udaru managerji, ki iščejo prava pota stabilnosti (proti navideznosti) med odgovornostmi, zahtevami in pričakovanji. Materialne vrednote lagodnega potrošništva niso vrednote, na katerih bi lahko gradili temelje dolgoročne uspešnosti.

Politika ekonomije je v zadnjem obdobju, obdobju postsocializma, intenzivneje usmerjena v tekmovalnost na vseh področjih (finančnih, vojaških, političnih, potrošniških itd.) in na slehernem koraku usmerjena v nadvlado. Tovrstne aktivnosti pa so naporne, čeprav nam, ravno na račun »lahkotnosti« potrošništva, dajejo varljive občutke »vsemogočnosti«, nedotakljivosti in nadvlade. Brezbrižnost ob tem je

kratkotrajna, še najbolj podobna uživanju droge, ki te ob streznitvi pusti praznih rok in nezadovoljnega.

Ne gre se torej čuditi, da se današnji manager ni sposoben prebiti skozi čeri poslovnega življenja brez »pomagal«. Izpostavljen je z ene strani zaposlenim, ki pričakujejo stabilnost, kot jo poznajo iz obdobja socializma, po drugi strani pa je izpostavljen demokratičnosti medijev in kritiki javnosti. Izzivi, ki jih managerjem prinaša tranzicijsko obdobje, so raznoliki (informacijska in komunikacijska tehnologija, razvoj, inovativnost, prilagodljivost, hitra odzivnost, elektronsko poslovanje itd.) tudi na račun okolja, v katerem deluje, in panoge, ki naj jo obvladuje do podrobnosti. Posebno starejši managerji lahko omenjene izzive doživljajo kot nepremostljive ovire.

Ščuka (b. l.) poudarja pomen človeških razsežnosti, ki morajo biti medsebojno skladne: telesnost, duševnost, duhovnost (kot dimenzija svobode) so komponente, ki se morajo skladno dopolnjevati. V današnjem obdobju pa je poudarek predvsem na materialnosti, ekonomičnosti in dobičkonosnosti. O zavzetosti za telesne aktivnosti so nam v različnih obsegih govorili managerji, o skrbi za duhovnost in duševnost pa prav nihče.

Sodobni čas prinaša s seboj tudi sodobne bolezni, ki pa niso v povezavi z boleznimi v prvotnem smislu besede (virusne, bakterijske okužbe), pač pa so to bolezni preobremenjenih posameznikov, ki dobesedno izgorevajo (burn out sindrom). Gre za bolezen, ki je le na videz podobna kronični utrujenosti, morda še depresiji. Včasih so to bolezen pripisovali zgolj določenemu osebju (v onkologiji, šolstvu, policiji itd.). Američani so prvi poimenovali izgorelost kot bolezen managerjev (manager disease). Managerjem so pripisali neustrezen odnos do sodelavcev, svojcev in istočasno ugotovili, da ravno managerji živijo neprimeren osebni življenjski stil, kar povzroča čustvene in vedenjske motnje.

Delovno okolje delavca in uslužbenca je isto kot delovno okolje managerja oz. vodje, ki je odgovoren za končni rezultat storitve ali izdelka, za uspešnost poslovanja, konkurenčnost, skratka za preživetje celotne delovne ekipe. Glede na pogostejše stresne situacije zaradi nestabilnosti delovnega okolja in glede na težo odgovornosti, ki jo danes nosijo managerji, je posledično zaznati večjo izgorelost prav na vodilnih mestih.

Ne gre se čuditi odvisnostim, ki jih je moč zaslediti pri managerjih starejše generacije, vdajanju in podajanju v »boljši« svet s pomočjo pijače, ki nam je folklorno in kulturno blizu. Trajno pitje, ki z leti preraste v alkoholizem, ni nobena redkost, prej je izjema primer poslovnega subjekta, ki abstiniira. Če ga že ne označimo za čudaka, pa razmišljamo, da z njim »nekaj ni v redu«. Na naših tleh se pije ob veselih in žalostnih dogodkih, ob smrti in rojstvu, ob otvoritvah in drugih praznovanjih, ob začetku in koncu določenih pomembnih obdobj, ob podelitvah nagrad, priznanj, dosežkov ... V obdobju pred tranzicijo se je pretirano pilo tudi ob sklepanju poslov. Obdobje se je spremenilo, sistem se je menjal, na položajih pa so ostali alkoholno odvisni ljudje, ki se jim je v

novejših obdobjih pridružila še kakšna druga odvisnost (tabletomanija, odvisnost od seksa, kokaina, računalnika, dela, hrane itd.).

Statistično spremljanje dogajanj na področju odvisnosti v naši družbi in v širšem okolju kaže, da je zatekanje v svet omame že več desetletij v intenzivnem porastu. Menjajo se snovi, načini konzumiranja in starost užívalcev.

Glede na zgoraj omenjeno je neizpodbitno verjeti več kot polovici respondentom, ki so opazili pojav odvisnosti v svojih vrstah. Temu se ne gre čuditi, saj so nam statistični podatki prenekatero inštitucije resno svarilo in opomin, »v katero smer plovemo«. Informativni bilten Oddelka Združenih narodov za narkotične substance je na primer že leta 1979 poročal, da je globalno zloraba pomirjeval in uspaval v številnih deželah zaskrbljujoča in da tovrstne zlorabe še nenehno naraščajo.

Povečanje uporabe prepovedanih trdih drog pri nas zasledimo po osamosvojitvi, ki smo doživeli velike družbene in politične spremembe, istočasno pa so v Sloveniji začeli nastajati programi za zmanjševanje škode.

Skoraj utopično je pričakovati, da bi se določen sloj družbe v celoti »odpovedal« globalnim in lokalnim statistikam, posebej še ob spreminjajočem se sistemu, ki od njih zahteva veliko več, kot je zahteval pred desetletji. Edino, kar bi pričakovali, je to, da bi bil obseg odvisnosti lahko manjši glede na prepotrebno zavedanje odgovornosti managerjev, ki jih smatramo za visoko umske delavce.

Iz raziskave sledi, da razlike zaradi omenjenih kriterijev intelekta, pozicije delovnega mesta in zahtevane odgovornosti, žal ni.

Današnji problem učinkovitosti, ki ga v prejšnji ureditvi ni bilo vredno izpostavljati, nekatere managerje obvezuje do te mere, da zapadejo v -holizme. Deloholizem je, kot so se respondentje opredeljevali, najpogostejši način reševanja konkretnih poslovnih nalog managerjev. Pa vendar, kakor se sliši samoumevno, da si z več dela bolj uspešen, temu ni ravno tako, saj vemo, da je velik poudarek managerskih poslov tudi na tinskem delu, na različnih oblikah sodelovanja, na medsebojnem razumevanju in predvsem dobrem delovnem ozračju. Vsega tega pa nekdo, ki se dokazuje s pretiranim delom, ne more v popolnosti realizirati.

Kvaliteta medsebojnih odnosov in čista vest naj bi premagali omenjene ovire za brezskrbno in mirno življenje. Žal pa se največkrat zgodi, da se poleg zatekanja v območje raznih vrst drog posamezni managerji spozabijo in si dajejo duška še z nadpovprečnim nagrajevanjem, ki ga sicer dovoljuje zakon, je pa moralno sporno. Pričakovanje, da je materialna plat merilo uspešnosti, nadomestilo za nezadovoljstvo in pomanjkanje človečnosti do sebe ter do drugih ali celo most do boljših medsebojnih odnosov v domačem krogu, pustijo v človeku še večjo praznino.

Pri mlajši managerjih je dandanes³⁹ zaznanih in priznanih manj primerov alkoholizma in več primerov drugih odvisnosti (droge, seks, potrošništvo) med drugim tudi na račun padanja mej in boljšega transportnega pretoka drog, večje in lažje dostopnosti le-teh. Gržan (1999, 7) opozarja, da je droga »pokazatelj določene praznine v življenju, je nadomestek, kot vedno bolj jasno ugotavljamo, za zanemarjeno človekovo duhovno in čustveno dimenzijo. Ta problematika, korenina odvisnosti, je bila do sedaj v veliki meri prikrita. Če ne bomo storili ničesar za večjo kvaliteto življenja, bomo posredno dopustili, da bo zasvojenost z drogami v takšnih, za njo ugodnih pogojih, napredovala do prave eksplozije, ki je ne bomo mogli več nadzorovati«.

Na porast uživanja različnih substanc precej opozarjajo že mediji. Nedovoljeno uživanje mamil v Sloveniji se je v zadnjih letih močno razširilo. O tem najbrž ni treba nikogar posebej prepričevati, pa vendar – podatki so grozljivi: uživanje LSD-ja se je povečalo za 110 odstotkov, ekstazija za 289, heroina pa kar za 350 odstotkov. Strokovnjaki govorijo o epidemiji (TV Slovenija 2008).

O kokainu kot drogi managerjev ni bilo podatka, morda zaradi nedotakljivosti ali pa zaradi nepriznanja in tolerance družbe do tovrstne populacije. Tako kot se v času socializma ni govorilo o alkoholnih omamah vodilnih osebnosti, tako se sedaj ne razglablja o ostalih odvisnostih, predvsem ne o odvisnostih v najvišjih krogih. Ne samo, da se o tem ne govori. Dejstva o odvisnosti se zaradi »ugleda« najvišjega managementa celo prikriva in zavestno zanika.

Temeljno tezo o *obstoju managerjev, ki odločajo o družbeno pomembnih stvareh pod vplivom vnešenih substanc*, smo v nalogi uspešno potrdili.

Organizacijske spremembe na ravni družbe kot celote so v korelaciji z zatekanjem managerjev v »drugačni« svet, doživet s pomočjo drog in drugih »poživil«.

Računanje korelacije v SPSS programu in preverjanje hipoteze s statističnimi analizami ni mogoče, saj spremenljivke nimajo numerične vrednosti, pač pa vsebinsko.

Raziskava, narejena pred štirimi leti (Kuzmanić 2008, 79), nas sooča z upravičenimi strahovi, ki so povzeti v izjavah: »... da je v vladavini kapitala preveč stresa, cinizma, korupcije in surovosti, vse preveč omejitev in razosebljanja človeka ter da so temeljne vrednote zgolj delo in poraba.«

Avtorji (Rožanec, Kuzmanić, Milčinski) opozarjajo na pritiske in nemoč posameznikov zaradi spremenjenih in zahtevnejših družbenih razmer.

Jemanje drog kot pripomoček postsocialističnega obdobja za premagovanje vsakdanjih naporov in stisk, predvsem pa duševnih bremen, ki jih povzroča in diktira neusmiljeni ritem sodobne družbe, je prisotno v mnogih različnih plasteh družbe. V tem

³⁹ Po podatkih mednarodne raziskave ESPAD je uživanje alkoholnih pijač, marihuane in vdihavanje hlapov med mladoletniki nad evropskim povprečjem (Željan 2009, 4).

oziru managerji niso izvzeti, kvečjemu so bolj podvrženi bremenom in večjim pričakovanjem.

Ljudje smo kritični do drugačnosti, še posebej to velja za podajanje kritike ljudem, ki so naš zgled in v katere verjamemo. Zato ni presenetljivo, da se je kar 35 % bralcev revije Prade opredelilo, da je najbolj škandalozno in presenetljivo odkritje v letu 2008 dejstvo o odvisnost od seksa, zaradi katere se je zdravil filmski igralec David Duchovny.

Naša raziskava je pokazala, da starejši managerji pogosteje posegajo po alkoholu kot mlajši, mlajši pa si za zvišanje praga učinkovitosti in premagovanja stresa pomagajo s »sodobnejšimi« dopingi. Ob sprejemanju dejstev o dejavniku zdravljenja, ki je v porastu od leta 1990, in ob dejstvu, da je v porastu število starejših odvisnikov, ki se želijo zdraviti, lahko sklepamo o večanju trenda uporabe »raznovrstnih drog« za premagovanje vsakodnevnih problemov med managerji v sorazmerju s pojavom v družbi.

Konkurenčno prednost večina managerjev pridobiva na račun pretiranega dela. Spremembi lahko sledijo le z dopingi, saj zvišujejo prag učinkovitosti in s tem povečujejo konkurenčno prednost. Energija, ki jo tako črpajo, omogoča učinkovitejšo delo, kar je bistvena prednost v managerskih in drugih poslovnih krogih.

Tolerantnost (ambivalentnost) do odvisnosti med managerji je v danem slovenskem okolju pretirano velika.

Dobra polovica managerjev je izjavila, da je tolerantnost do odvisnosti v naši družbi pretirana. Doživljajo vsesplošno obsojanje uživalcev »klasičnih« drog in zelo veliko toleranco do alkoholizma. Ne opredeljujejo se do tolerantnosti raznih odvisnosti, pač pa zgolj do enkratnih uživanj. Najbolj jih moti, da se tolerira alkoholizirane poslovneže »na položaju«.

Rugelj, strokovnjak na področju alkoholizma, je posebej kritičen do alkoholiziranih vodij. Izpostavlja preveliko toleranco do tovrstne zlorabe. Statističnih podatkov o tolerantnosti do kakršne koli odvisnosti ni, še manj pa do odvisnosti med managerji.

Iz omenjenega sledi, da ne moremo potrditi hipoteze o tolerantnosti do odvisnosti med managerji. Izpostavljam le dejstvo javnomnenjskih reakcij in kritičnosti do »posebnih« stanj managerjev.

Zavedanje o oblikah odvisnosti med vodilnimi je izjemno nizka.

Hipoteza o izjemno nizkem zavedanju o oblikah odvisnosti je ovržena. Managerji o odvisnosti med vodilno strukturo sicer ne razmišljajo, poznajo pa znake odvisnosti. O managerjih, za katere vedo, da so odvisniki, ne skoparijo z negativnimi mnenji in zgražanji. Negativno se izražajo predvsem managerke. Mlajši managerji prepoznajo narkomana, starejši samo alkoholika.

Na podlagi dobljenih rezultatov ugotavljamo, da so med managerji posamezniki, ki jih kolegi prepoznajo kot »drugačne« v smislu zatekanja k določenim »substancam«. Glede na trend v naši postsocialistični družbi in glede na svetovni trend večanja števila odvisnikov lahko sklepamo, da se populacija managerjev neuspešno upira trenutnim razmeram s stališča različnih zlorab.

Managerji priznavajo težko situacijo, ki je nastopila z obdobjem tranzicije. Iščejo različne načine reševanja vsakodnevnih stresnih situacij in v največji možni meri priznavajo, da brez deloholizma ne morejo uspeti. Glede na vsesplošen pojav zatekanja posameznikov k več vrstam dovoljenih in nedovoljenih substanc, lahko le špekuliramo o številu alkoholikov med managerji, o uživalcih kokaina in o seksualnih odvisnikih med managerji. Dejstvo je, da njihovi kolegi prepoznavajo posamezne znake, po katerih bi lahko sklepali na prisotnost odvisnosti med managerji.

In za konec vprašanje, kdo bi moral poseči v dogajanja na področju odvisnosti med managerji. Nihče nima pravice uporabiti moč nad komer koli, pa čeprav je ta dobronamerna. Lastni blagor, telesni in moralni, ni dovolj velik razlog in opravičilo za prisilo, da nekdo naredi nekaj na sebi ali opusti ker bi bilo to zanj bolje. Vprašanje pa je ali smemo ignorirati vse trpeče sodelavce in neuspešnost v gospodarstvu, neučinkovitost v negospodarstvu večine slovenskega prebivalstva, ki plačuje, med drugim, tudi zaradi napačnih stilov slovenskih managerjev.

Za kvantifikacijo rezultatov raziskave in posploševanje izsledkov na celotno populacijo managerjev bi bilo treba preveriti vsebinske izsledke s kvantitativnim vprašalnikom.

LITERATURA

- Apter, David E. 1987. *Rethinking development: modernization, dependency, and post-modern politics*. Newbury Park: Sage.
- Auer, Vladimir. 2001. *Droge in odvisnosti: priročnik za zdravstvene, socialne in pedagoške delavce*. Ormož: samozaložba.
- Bailey, Ken. 1994. *Methods of social research*. New York: The Free Press.
- Balcerowicz, Leszek. 2005. *Post-communist transition: a comparative perspective*. Geneva: International Center for Monetary and Banking Studies.
- Barber, James G. 1997. *Socialno delo na področju zasvojenosti*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Berčič, Herman, Matej Tušak in Damir Karpļjuk. 2003. *Šport, droge in zdravje odvisnikov*. Ljubljana: Fakulteta za šport, Inštitut za šport.
- Berkow, Robert (ur.). 2000. *Veliki zdravstveni priročnik: za domačo rabo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Borak, Neven in Žarko Lazarević. 1996. *Prevrati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju: 1918–1945–1991*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Brajša, Pavao. 1993. Komunikacija kaos – uvjet kreativnosti. *Infotrend*, 13: 37–40.
- Bromley, Dennis B. 1993. *Reputation, image, and impression management*. Chicester: Wiley.
- Butler, George D. 1959. *Introduction to community recreation*. New York, London: McGraw-Hill.
- Calafat, Amador. 1998. *Characteristics and social representation of ecstasy in Europe*. Palma de Mallorca: Irefrea European.
- Carnes, Patric. 2006. *Ne recite temu ljubezen: pot iz seksualne zasvojenosti*. Ljubljana: Studio Moderna.
- Cenčič, Majda. 2001. Uvod k tematskemu delu: kvalitativno raziskovanje v pedagogiki. *Sodobna pedagogika* 52 (2): 6–8.
- Clasen, Jochen in Wim van Oorschot. 2001. Changing principles and designs in European social security. V *EISS Conference*, Bergen, 27-29 Sept. 2001. Leuven: European Institute of Social Security; Bergen: Centre for Social Science.
- D'haeseler, Steven in Jos Berghman. 2001. *Towards a social globalization: a blueprint for a global security policy*. [Http://www.sefos.uib.no/eiss](http://www.sefos.uib.no/eiss) (18. 6. 2008).
- Dajana. 2008. *Pornografija: odvisnost*. [Http://www.dajana.si/odvisnost-od-pornografije/](http://www.dajana.si/odvisnost-od-pornografije/) (december 2008).
- Dowling, Grahame R. 1994. *Corporate reputations: strategies for developing the corporate brand*. London: Kogan Page.
- Drucker, Peter. 2001. *Managerski izzivi 21. stoletja*. Ljubljana: GV Založba.
- Drucker, Peter. 2004. *O managementu*. Ljubljana: GV Založba.

- Escobedo, Antonio. 1999. *A brief history of drugs: from the stone age to the stoned age*. Rochester: Park Street.
- Flaker, Vito. 2002. *Živeti s heroinom. I: Družbena konstrukcija uživalca v Sloveniji*. Ljubljana: *cf.
- Gretz, Karl F. in Steven R. Drozdeck 1991. *The effective manager: being the best in financial sales management*. New York: The New York Institute of Finance.
- Gržan, Karel. 1999. *V svetu omame: droga na Slovenskem*. Ljubljana: Družina.
- Heath, Dwight B. 1995. *International handbook on alcohol and culture*. London: Greenwood.
- Huss, Magnus. B. I. *Alcoholism*. [Http://www.todayinsci.com/H/Huss_Magnus/HussMagnus-Quotations.htm](http://www.todayinsci.com/H/Huss_Magnus/HussMagnus-Quotations.htm) (januar 2009).
- Inciardi, James A. 1992. *The war on drugs. II: The continuing epic of heroin, cocaine, crack, crime, AIDS, and public policy*. London: University of Delaware Press.
- Inštitut za varovanje zdravja. 2008. *Poročilo Agencije EU za droge*. [Http://www.ivz.si/index.php?akcija=novica&n=1509](http://www.ivz.si/index.php?akcija=novica&n=1509) (november 2008).
- Jerman, Tjaša in Dominik Komadina. 1997. *Razširjenost uporabe drog med učenci prvih letnikov ljubljanskih srednjih šol v letu 1997*. Ljubljana: Zavod za zdravstveno varstvo.
- Kanduč, Zoran. 2006. *Droge, zapori, ženske – postmoderna družba in njene zasvojenosti*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Katona, Jerneja in Drago Pintarič. 1995. Droge kot civilizacijsko vprašanje. *Iskanje* 12 (14): 31–43.
- Kobal, Miloš Frančišek. 2000. *Psihopatologija za varnostno in pravno področje*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Kobeja, Boris. 2001. *Priročnik za pisce strokovnih besedil: znanstveni aparat*. Koper: Visoka šola za management.
- Kokain*. B. I. [Http://sl.wikipedia.org/wiki/Kokain#Popularizacija](http://sl.wikipedia.org/wiki/Kokain#Popularizacija)<http://sl.wikipedia.org/wiki/Kokain#Popularizacija> (januar 2009).
- Kornai, Janos. 2006. The great transformation of Central Eastern Europe: success and disappointment. *Economics of Transition* 14 (2): 207–244.
- Korošak, Andrej. 2004. Paradigmatski prelom v sodobnem managementu. *Organizacija* 37 (7): 431–435.
- Kos, Marko. 2001. *Iskanje prihodnosti; prednosti, možnosti in vizije Slovenije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kovacs, Rosenauer. 2008. Managerji so v Rusiji carji, v Nemčiji pa sodrga. *Manager*, 3: 12–17.
- Kovač, Bogomir. 2000. Nekateri vidiki politično ekonomske analize sodobne vloge države in trga v Sloveniji. *Teorija in praksa* 37 (3): 509–525.
- Krka, d. d. 1998. *Obravnava depresij v ambulantni zdravniški splošni praksi*. Novo mesto: Krka.

- Kuzmanič, Tonči (ur.) 2008. *Prispevki k kritiki managerske paradigme: P. F. Drucker in njegov managerski ideologem*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne in politične študije.
- Kuzmanič, Tonči in Suzana Sedmak. 2008. Globalizacija, tranzicija in managerski diskurz. V *Managerski diskurz: etične, politične, ideološke in komunikacijske dimenzije*, ur. T. Kuzmanič, 151–158. Koper: Fakulteta za management.
- Kuzmanič, Tonči. 2007. Izzivi in kritika učinkovitosti. *Vodenje v vzgoji in izobraževanju* 5 (1): 5–11.
- Lamovec, Tanja. 1998. *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Lešnik, Rudi. 1987. *K temeljem pedagogike in didaktike prostega časa: študijsko gradivo*. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- Lindesmith, Alfred Ray. 1969. A symbolic interactionist view of addiction. V *Social psychology*, ur. Alfred R. Lindesmith in Anselm L. Strauss, 176–191. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Lipič, Fran Viljem. 2005. *Osnovne značilnosti dipsobiostatike – zlorabe alkohola oziroma na podlagi zdravniškega opazovanja nastala politično-statistična predstavitev njenih posledic, ki se odražajo na prebivalstvu in življenjski dobi*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Logstrup, Susanne, ur. 2001. *Children and young people – the importance of physical activity*. A paper published in the context of European Heart Health Initiative. Brussels: European Heart Network.
- Lokar, Jože. 1989. Predgovor. V *Kako se upremo alkoholu*, avtor Slavko Zihlerl, 9–12. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Maister, David H. 1997. *True professionalism: the courage to care about your people, your clients, and your career*. New York: The Free Press.
- Mannen i mitt liv. 2008. *Dagbladet* 43 (293): 18.
- Marušič, Mitja. 2004. Opredelitev nasilja v sodobnih medosebnih odnosih. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 55 (4): 388–394.
- Marušič, Mitja. 2006. Kritično o »ženskah, drogah in zapori«. *Socialna pedagogika* 10 (1): 95–110. [Http://www.zzsp.org/revija/2006/06-1-095-110.pdf](http://www.zzsp.org/revija/2006/06-1-095-110.pdf) (januar 2009).
- Mayer, Janez. 2001. *Nastajanje celotnega pogleda*. Ljubljana: Dedalus.
- Mencinger, Jože. 2000. Deset let pozneje; tranzicija – uspeh, polom ali nekaj vmes. *Gospodarska gibanja*, 317 (jun. 2000): 25–42.
- Merriam, Sharan B. 1998. *Qualitative research and case study*. San Francisco: Josey – Bass.
- Milčinski, Lev, Martina Tomori in Franc Hočevar. 1983. *Droge v svetu in pri nas*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Mishra, Ramesh. 1999. *Globalization and the welfare state*. Cheltenham: Edward Elgar.

- Mitar, Miran. 2000. *Uvod v metodologijo znanstvenega raziskovanja varnostnih pojavov*. Ljubljana: MNZ, Visoka policijsko-varnostna šola.
- Moss, Jeremy. 1989. *The later Foucault*. London: Sage.
- Može, Aleksander. 2002. *Odvsnost od alkohola*. Idrija: Bogataj.
- Možina, Stane in Janez Damjan. 1994. Komuniciranje v organizaciji. V *Management*, ur. Stane Možina, 558–599. Radovljica: Didakta.
- Možina, Stane. 1994. Konflikti, nasprotja. V *Management*, ur. Stane Možina, 640–675.. Radovljica: Didakta.
- Možina, Stane. 2002. *Management*. Radovljica: Didakta.
- Mrak, Mojmir, Matija Rojec, Carlos Silva-Jauregui. 2004. *Slovenija, from Yugoslavia to the European Union*. Washington: The World Bank.
- Neulinger, John. 1974. *The psychology of leisure*. Springfield: Charles C. Thomas.
- Nolimal, Dušan in Erika Zelko. 2003. Mednarodno sodelovanje Centra za zdravljenje odvisnosti od prepovedanih drog v Murski Soboti pri razvoju evropskega kazalnika zaključka obravnave = International cooperation of drug treatment center in Murska Sobota for development of European treatment index exit treatment (ETI). *Zdravniški vestnik* 72 (5): 301–304.
- Nolimal, Dušan in Lev Milčinski. 1985. *Pojavnost alkoholizma in drugih bolezni odvisnosti v SR Sloveniji. Zloraba drog in odvisnosti od njih*. Ljubljana: Univerzitetni zavod za zdravstveno in socialno varstvo.
- Nolimal, Dušan. 1985. *Pojavnost alkoholizma in drugih bolezni odvisnosti v SR Sloveniji. Zlorabe drog in odvisnosti od njih*. Ljubljana: Univerzitetni zavod za zdravstveno in socialno varnost.
- Overbye, Einar. 2001. Globalisation and the design of the welfare state. V *EISS Conference*, Bergen, 27-29 Sept. 2001. Leuven: European Institute of Social Security; Bergen: Centre for Social Science.
- Popov, Jurij. 2008. *Prostitucija: priročnik za prostitute/ke, stranke in moraliste/ke*. Maribor: Pivec.
- Ramovš, Jože. 1981. *Alkoholno omamljen*. Celje: Mohorjeva družba.
- Robson, Colin. 1993. *Real world research*. Oxford: Blackwell.
- Rojec, Matija in Maja Bučar. 2001. *Odnosi sever–jug*. Študijsko gradivo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rožanec, Marko. 2003. *Ilegalna ekonomija: ocena ilegalnih dejavnosti za Slovenijo za obdobje 1995–2002*. [Http://www.stat.si/radenci/referat/ROZANEC.doc](http://www.stat.si/radenci/referat/ROZANEC.doc) (22. 9. 2008).
- Rugelj, Janez. 1992. *Dramatična pot*. Ljubljana: Društvo terapevtov za alkoholizem.
- Rus, Veljko. 1992. *Med antikomunizmom in post socializmom*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rusche, Sue. 2004. *Lažni sli: kako zasvojljive droge poškodujejo možgane*. Ljubljana: Deborah.

- Sagadin, Janez. 2001. Pregledno o kvalitativnem empiričnem pedagoškem raziskovanju. *Sodobna pedagogika* 52 (2): 10–25.
- Sagadin, Janez. 2003. *Statistične metode za pedagoge*. Maribor: Obzorja.
- Sande, Matej. 2001. *Sintetične droge in obiskovanje prireditelj elektronske glasbe*. Magistrska naloga, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.
- Saunders, Mary, Paul Lewis in Ann Thornhill. 1997. *Research methods for business students*. London: Pitman.
- Saunders, Nicholls. 1993. *E for ecstasy*. London: Neals yard.
- Savič, Damjan. 1988. *Droga in mladi*. Ljubljana: Rdeči križ Slovenije.
- Schulz, Mario in Rene Kocsar. B. l. *Droge informacije za starše in vzgojitelje*. Ljubljana: Policijski sindikat Slovenije.
- Sergi, Bruno S. in William T. Bagatelas. 2005. *Ethical implications of post-communist transition economics and politics in Europe*. Bratislava: IURA.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 2008. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Stergar, Eva. 1999. *Evropska raziskava o alkoholu in preostalih drogah med šolsko mladino: poročilo ESPAD za Republiko Slovenijo: 1995*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije.
- Stiglitz, Joseph E. 2006. *Making globalization work*. New York: Norton.
- Strauss, Anselm L. in Juliet Corbin. 1998. *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
- Ščuka, Viljem. B. l. *Izgorelost managerjev*. [Http://www.termeptuj.si/media/IZGORELOST %20MANAGERJEV %20- %20Dr. %20SCUKA.pdf](http://www.termeptuj.si/media/IZGORELOST%20MANAGERJEV%20-%20Dr.%20SCUKA.pdf) (december 2008).
- Tavčar, Mitja I. 1999. *Razsežnosti strateškega managementa*. Koper: Visoka šola za management.
- Tavčar, Mitja I. 2000. *Kultura, etika in olika managementa*. Kranj: Moderna organizacija.
- Tavzes, Miloš. 2002. *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Tratnik, Monika. 2002. *Osnove raziskovanja v managementa*. Koper: Visoka šola za management.
- Trnavčević, Anita. 2003. *Raziskovanje metodologije*. Gradivo za študente. Koper: Visoka šola za management.
- TV Slovenija. 2008. *Odmevi*. Oddaja TV SLO 1, 16. december.
- Veliki angleško-slovenski slovar*. 1990. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Veliki slovar tujk*. 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Veliki splošni leksikon*. 2006. Kranj: Modita.
- WHO – Svetovna zdravstvena organizacija. 1992. *Mednarodna klasifikacija bolezni (ICD-10) – International statistical classification of diseases and related health*

Literatura

problems. 10th revision. [Http://www.who.int/classifications/icd/ICD-10_2nd_ed_volume2.pdf](http://www.who.int/classifications/icd/ICD-10_2nd_ed_volume2.pdf) (november 2008).

Zakon o proizvodnji in prometu s prepovedanimi drogami. *Uradni list RS*, št. 108/1999.

Ziherl, Slavko in Zdenka Čebašek-Travnik. 1993. *Duševne in vedenjske motnje zaradi rabe psihotropnih snovi*. Ljubljana: Psihijatrija.

Ziherl, Slavko. 1989. *Kako se upremo alkoholu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Željan, Katja. 2009. Raje ne stremite po odličnosti za vsako ceno. *Delo* 51 (2): 6.

PRILOGE

- Priloga 1 Vabilo na intervju
- Priloga 2 Vprašanja za intervju
- Priloga 3 Kodirani podatki
- Priloga 4 Legenda
- Priloga 5 SPSS tabele

VABILO NA INTERVJU

Darinka Marija Dežman
GSM 041 69 79 81
Lancovo 10
4240 RADOVLJICA

20. junij 2008

Spoštovani!

Sem izredna študentka Fakultete za management Koper, redno zaposlena na OŠ Komenda Moste kot učiteljica kemije in gospodinjstva. Za magistrsko nalogo z naslovom **OBLIKE ODVISNOSTI MANAGERJEV V POSTSOCIALISTIČNI TRANZICIJI (PRIMER SLOVENIJE)** želim izvesti najmanj 40 intervjujev uspešnih managerjev, med katere sodite tudi vi. Zagotavljam vam popolno anonimnost.

Intervjuje bom analizirala in v nalogi predstavila splošne ugotovitve brez podatkov o intervjuvancih.

Prosim za vaše sodelovanje in posredovanje termina, ko vas bom smela obiskati in izvesti intervju na zgornjo temo.

Prosim, če izpolnjen list vrnete v priloženi kuverti.

Hvala in lep pozdrav!

Za intervju sem si izbral-a naslednji termin:

dan: _____

ura: _____

kraj, prostor: _____

tel. kontakt za usklajevanje: _____

VPRAŠANJA ZA INTERVJU

ODVISNOSTI

1. Kako bi definirali odvisnost. Kaj je odvisnost?
2. Katere vrste odvisnosti opazite med managerji, politiki, med tistimi, ki pomembno odločajo v naši družbi?
3. Po čem prepoznate odvisnika?
4. Kako različne odvisnosti managerjev vplivajo na njegove vodstvene sposobnosti in odločitve?

VODILNI IN ODVISNOSTI

5. Kakšno je vaše mnenje o stanju odvisnosti (primerjava) med managerji v nekdanji SFRJ in med vodilnimi v samostojni SLO? Zakaj mislite, je tako?
6. Kakšna je razlika med varnostjo (ekonomsko in socialno) managerjev v nekdanji SFRJ in v SLO?
7. Mislite, da etičnost odločanja in vodenje, odražata vrednote posameznika? Kako lahko po dejanjih, besedah managerja sklepamo na njegove vrednote.
8. Prvo zdravstveno, klinično razpravo na svetu o alkoholizmu je napisal dr. Fran Viljem Lipič, Slovenec, ki je osem let proučeval alkoholizem v Ljubljani in ugotovil velik delež alkoholikov. Opozarjal je, da je alkohol poguben za slovenski narod. Kolikšen delež alkoholikov je, po vašem mnenju, med managerji, vodilnimi, med tistimi, ki odločajo o pomembnih stvareh v SLO?

DRUŽBA IN ODVISNOST

9. Kako tolerantna je naša družba do različnih odvisnosti?
10. Kako bi postavili meje, če bi imeli to moč?

OSEBNE ZADEVE

11. Potrebujem vaš nasvet.
 - a) Kako se lotiti raziskave z naslovom Odvisnosti managerjev?
 - b) Kje dobiti ustrezne podatke?
12. Vaš posel je stresen. Kako ga premagujete?
13. Opredelite se, kolikšen delež prispeva primarna družina k uspešnosti posameznika.
14. Najstniki radi provocirajo starše. Ste tudi vi radi zahajali v »prepovedano«družbo in spravljali starše ob živce? Katere situacije, druženja so bila zaskrbljujoča?
15. Kako ocenjujete svoje trenutno zdravstveno stanje? Kaj vam povzroča največ težav?

Priloga 2

16. Kako skrbite za redno in zdravo prehrano?
17. Si znate vzeti prosti čas zase? Kdaj, koliko in kako?
18. Si redno privoščite dopust in prosti čas? Koliko, kako dolgo ...
19. Po kolikšni količini popitega alkohola in katere vrste, še sedete za volan?

KODIRANI PODATKI

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
spol	stan	neverbalna sporočila	inte- res	poz. definicije odvisnosti	Prepoznavna- nje odvisnika	lastna odvis- nost	odvisnost pred tranzicijo	delež odvisnih managerjev	Toleran- tnost	premagovanje stresa	vloga primarne družine	prosti čas	koriščenje dopusta
1	1	1	1	2	0	2	1	6	1	1	5	1	2
2	2	1	0	2	0	0	0	1	1	0	0	0	0
2	0	1	1	1	1	0	1	2	1	0	3	2	1
1	0	2	1	1	1	3	1	4	1	0	6	2	1
1	0	1	1	1	2	0	1	7	3	4	0	2	1
1	0	1	1	1	2	0	1	7	3	5	6	1	0
2	0	1	0	2	0	6	0	1	1	4	0	1	1
2	0	1	1	1	2	0	2	1	3	6	6	2	1
2	0	3	0	0	0	6	0	7	2	2	0	2	1
1	0	1	1	2	1	6	1	7	2	9	6	1	1
2	0	1	1	0	0	6	1	7	1	3	0	2	0
1	0	1	1	2	2	6	0	0	1	0	0	0	0
2	0	3	0	0	0	5	0	0	2	9	0	0	2
1	0	1	1	1	2	3	1	7	3	2	6	2	1
2	1	1	0	2	0	0	1	6	1	8	6	0	1
1	0	1	1	1	1	3	2	2	4	5	0	0	0
1	1	1	0	1	1	1	2	5	1	2	3	0	1
1	0	1	1	1	0	1	2	2	1	6	6	1	1
1	0	1	1	1	1	5	2	1	1	6	0	0	1
1	0	1	1	1	1	0	2	3	3	7	5	2	1
2	0	1	0	1	0	0	0	1	1	3	0	2	1
2	0	1	1	1	1	5	2	7	3	7	0	0	0
2	0	1	1	1	1	5	2	7	1	2	5	1	1
1	1	1	1	1	1	0	0	4	1	0	5	2	1
1	2	1	1	1	2	0	0	7	3	0	3	2	1
1	0	1	1	1	1	5	0	7	4	2	6	1	1
2	2	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	1
2	0	1	0	2	0	6	0	2	3	7	6	2	1
1	0	1	1	1	2	0	2	2	1	6	5	2	1

LEGENDE

Legenda k stolpcema A in B: Osebni podatki.

Spol		Stan		
Ž	M	Poročen	Ločen	Vdov
1	2	0	1	2

Legenda k stolpcema C in D: Neverbalna opažanja in interes za sodelovanje.

Neverbalna sporočila			Zainteresiranost	
Sproščen	Nervozen	Vzviišenost	Da	Ne
1	2	3	1	0

Legenda k stolpcema E in F: Poznavanje definicije odvisnosti in odvisne osebe.

Definicija odvisnosti		Odvisnik	
Da	1	Alkoholika	1
Ne	0	Narkomana	2
Delno	2	Ne prepozna	0

Legenda k stolpcu G: Priznanje lastne odvisnosti od

Cigaret	Tablet	Hrane	Športa	Dela	Nič	Neopredeljeno
1	2	3	4	5	0	6

Legenda k stolpcu H: Mnenje o managerskih stanjih pred tranzicijo.

	Večja	Manjša	Enaka kot sedaj
Odvisnosti	1	2	0
Varnosti (soc./ekon.)	1	2	0

Priloga 4

Legenda k stolpcu I: Mnenje o deležu odvisnosti med managerji.

Od-do / %/	Koda
ni jih	0
1-10	1
11-20	2
21-30	3
31-40	4
41-50	5
nad 50 %	6
neopredeljen	7

Legenda k stolpcu J: Tolerantnost družbe do odvisnosti.

Različna glede na		Prevelika	Prava
Vrsto odvisnosti	Poznanstvo		
3	4	1	2

Legenda k stolpcu K: Način premagovanja stresa.

Nič	0
Tableti	1
Sprehod	2
Fizično delo	3
Psihično delo	4
Kava, cigaret	5
Šport	6
Meditiranje, razmišljanje	7
Tv	8
Nimam stresa	9

Legenda k stolpcu L: Kolikšen delež otrok iz alkoholne družine postane alkoholikov?

Delež	Koda
0–10	1
11–20	2
21–30	3
31–40	4
41–50	5
nad 50	6
neopredeljeni	0

Legenda k stolpcu M: Izraba prostega časa

Redno	1
Občasno	2
Nikoli	0

Legenda k stolpcu N: Koristite dopust?

Da	1
Ne	2
Pod prisilo	0

SPSS TABELE

Spol

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ženski	16	55,2	55,2	55,2
	Moški	13	44,8	44,8	100
Total		29	100	100	

Stan respondentov

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Poročen	22	75,9	75,9	75,9
	Ločen	4	13,8	13,8	89,7
	Ovdovel	3	10,3	10,3	100
Total		29	100	100	

Neverbalna sporočila

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	sproščen	26	89,7	89,7	89,7
	nervozen	1	3,4	3,4	93,1
	Vzvišen	2	6,9	6,9	100
Total		29	100	100	

Interes za raziskavo

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ne	9	31	31	31
	Da	20	69	69	100
Total		29	100	100	

Poznavanje definicije odvisnosti

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ne	4	13,8	13,8	13,8
	Da	18	62,1	62,1	75,9
	Delno	7	24,1	24,1	100
	Total	29	100	100	

Prepoznavanje odvisnika

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ne prepozna	11	37,9	37,9	37,9
	Alkoholik	11	37,9	37,9	75,9
	narkoman	7	24,1	24,1	100
	Total	29	100	100	

Lastna odvisnost

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	nič	12	41,4	41,4	41,4	41 %
	neopredeljen	6	20,7	20,7	100	21 %
	delo	5	17,2	17,2	79,3	17 %
	hrana	3	10,3	10,3	62,1	10 %
	cigareti	2	6,9	6,9	48,3	7 %
	tablete	1	3,4	3,4	51,7	3 %
	Total	29	100	100		

Odvisnost pred tranzicijo

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	enaka kot sedaj	11	37,9	37,9	37,9
	večja	9	31	31	69
	manjša	9	31	31	100
	Total	29	100	100	

Delež odvisnih managerjev

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	jih ni	3	10,3	10,3	10,3	10 %
	1–10 %	5	17,2	17,2	27,6	17 %
	11–20 %	5	17,2	17,2	44,8	17 %
	nad 21 %	6	0,206897	0,206897		21 %
	21–30 %	1	3,4	3,4	48,3	3 %
	31–40 %	2	6,9	6,9	55,2	7 %
	41–50 %	1	3,4	3,4	58,6	3 %
	nad 50 %	2	6,9	6,9	65,5	7 %
	neopredeljen	10	34,5	34,5	100	35 %
	Total	29	100	100		

Tolerantnost družbe do pojava odvisnosti

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	prevelika	16	55,2	55,2	55,2	55 %
	različna glede na vrsto odvisnosti	8	27,6	27,6	93,1	28 %
	prava	3	10,3	10,3	65,5	10 %
	različna glede na poznanstva	2	6,9	6,9	100	7 %
	Total	29	100	100		

Način premagovanja stresa

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	nič	7	24,1	24,1	24,1	24 %
	sprehod	5	17,2	17,2	44,8	17 %
	šport	4	13,8	13,8	79,3	14 %
	meditacija	3	10,3	10,3	89,7	10 %
	fizično delo	2	6,9	6,9	51,7	7 %
	psihično delo	2	6,9	6,9	58,6	7 %
	kava/cigarete	2	6,9	6,9	65,5	7 %
	ni stresa	2	6,9	6,9	100	7 %
	tablete	1	3,4	3,4	27,6	3 %
	TV	1	3,4	3,4	93,1	3 %
	Total	29	100	100		

Vloga primarne družine

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Valid	21–30 %	3	10,3	10,3	51,7	10 %
	41–50 %	5	17,2	17,2	69	17 %
	nad 50 %	9	31	31	100	31 %
	neopredeljen	12	41,4	41,4	41,4	41 %
	Total	29	100	100		

Prosti čas

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	nikoli	8	27,6	27,6	27,6
	redno	7	24,1	24,1	51,7
	občasno	14	48,3	48,3	100
	Total	29	100	100	

Korišćenje dopusta

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	pod prisilo	6	20,7	20,7	20,7
	da	21	72,4	72,4	93,1
	ne	2	6,9	6,9	100
	Total	29	100	100	